

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YL0156
ÖZK

**RİSK TOPLUMU OLGUSU-DEPREM RİSKİ ETKİSİ
ALTINDAKİ YERLEŞİMLERDE KENTSEL AÇIK ALANLARIN
BİR YÖNTEM OLARAK İRDELENMESİ**

**KENTSEL TASARIM
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Hazırlayan
MÜGE ÖZKAN
MİMAR

Danışman
PROF. DR. GÜZİN KONUK

İstanbul, 2000

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
SUMMARY	4
GİRİŞ	7
1. BÖLÜM	
RİSK TOPLUMU OLUŞUMUNU BELİRLEYEN MODERNLEŞME	
SÜRECİ İÇİNDE SANAYİ TOPLUMU-MODERN TOPLUM DİNAMİKLERİ	
1.1 ENDÜSTRİ DÖNEMİ OLUŞUM VE DEĞİŞİMLER	9
1.1.1 İlkel (sanayi öncesi) Toplumdan Modern Topluma Geçiş	11
1.1.2 Endüstri Toplumu Tipi	16
1.1.3 Modern Kent Oluşum Dinamikleri	19
2. BÖLÜM	
RİSK TOPLUMU VE RİSK OLGUSU KAVRAMI	
2.1 RİSK OLGUSU TANIMI	24
2.1.1 Risk Olgusu Kavramında Oluşan Kategoriler	25
2.2 RİSK TOPLUMLARI KAVRAMI VE OLUŞUM KATEGORİLERİ	27
2.2.1 Modernleşmeye Dair İlk Çağ- Sanayisel Modernleşme	28
2.2.2 Endüstriyel (Basit) Modernleşme Sürecinde Temel Varsayımlar	29
2.2.3. Risk Toplumu	31
2.2.4 Sanayi Toplumu İle Risk Toplum Arasındaki Çağ Farkı	37
2.2.5 Risk Toplumunun Öngörüsü-Düşünümsel	
Modernleşme Kavramı	40
2.2.6 Basit ve Düşünümsel Modernleşme Kuramlarının Özellikleri	46
BÖLÜM SONUCU	48

3. BÖLÜM

RİSK OLGUSU PERSPEKTİFİNDE BİR YÖNTEM DENEMESİ OLARAK KENTSEL AÇIK ALANLARIN İRDELENMESİ

3.1 MEKAN KAVRAMI KENTSEL DIŞ MEKAN KAVRAMI	50
3.1.1 Kentsel Mekan Kavramı	51
3.1.2 Kentsel Mekan Türleri	54
3.1.3 Türk Kentinde Kentsel Açık Alan Süreci	58
3.1.4 Konut Dışı Alan Olarak Kentsel Açık Alanların Önemi	61
3.2 RİSK TOPLUMUNDA KONUT DIŞI ALAN OLARAK KENTSEL AÇIK ALANLARIN İRDELENMESİ	63
3.3 KONUT DIŞI ALAN OLARAK KENTSEL AÇIK ALANLAR İÇİN YASA VE YÖNETMELİKLER	64
BÖLÜM SONUCU	70

4. BÖLÜM

KENTSEL AÇIK ALAN İRDELEMESİNDE ÖRNEKLEM BÖLGELERİ SEÇİLEN ATAKÖY 7-8. KISIM VE KUMKAPI-KADIRGA BÖLGELERİNİN İNCELENMESİ

4.1 ATAKÖY'ÜN GENEL TANIMI	72
4.2 7.-8. KISIM	77
4.2.1 Ataköy 7-8. Kısım Açık Alan Analizleri	78
4.3 KUMKAPI-KADIRGA BÖLGESİ	84
4.3.1 Sosyal Yapı	88
4.3.2 Fiziksel Yapı	89
4.3.3 Değişimler	90
4.3.4 Nüfus Verileri	92
4.3.5 Kadirga Bölgesindeki Açık Alan Durumu	95
4.4 KADIRGA-ATAKÖY 7-8. KISIM KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	97

SONUÇ

ÖZET

Endüstrileşme dönemiyle birlikte, toplumlar hızlı bir modernleşme aşamasına geçmişlerdir. İkel toplumdaki modern topluma geçişte yaşanan hız olgusu, bireylerde bir adaptasyon sorunu doğurmuştur. Çünkü ikel, toplumlarda gelişmeler doğayla paralel hatta doğanın egemenliği altında sürerken toplumun da buna adaptasyonu kolay oluyordu çünkü değişimler yavaş ve olumlu yöndeydi. Ancak modernleşme aşamasında bireyin eline verilen teknoloji denilen müthiş güçle birlikte toplumlar hızla değişip, gelişiyor ve bu sefer adaptasyon zorluğu çeken bu değişime ayak uyduramayan doğa oluyordu.

Sanayileşme süreci, hızlı kentleşme ve nüfus artışını getirmiştir. 19. yy. öncesi nüfusu bir milyon olan yalnızca iki düzine kent varken, 1900 yılından itibaren bu sayı katlanarak artmaya başlamıştı. Çünkü modernleşme, bireyi kırsal alandan çıkarıp hızla, modern dünyanın beşiği olan kentlere sürüklüyordu. Birey özgürlüğünü yitirmişti.

Hızlı fabrikasyon ve teknolojik gelişmeler sanayi kentlerinde yaşayan toplumların bireyselliğini elinden alıp, onları yeni bir sistemler dünyasına fırlatmıştır. Bu konularda araştırmalar yapan, Marx, Durkheim, Max Weber ve Engels gibi toplumbilimciler modern dünyanın karanlık yüzünü bize göstermişler, ama onlar bile ileride teknolojinin bu kadar büyük felaketler yol açacağını tahmin edememişlerdir.

19. yy.'ın ikinci yarısından sonra, teknolojik gelişmelerle yaşanan, çevre kirliliği, savaşlar, hızlı nüfus artışı, kentlerin yetersizliği gibi sorunlar modernleşme denilen sürecin yeniden tanımlanması gerektiği zorunluluğunu sunmuştur. Çünkü geleceğin görüntüsü artık hiç de parlak değildir ve uzmanlar bu çıkmaza karşı araştırmalarında yoğunlaşmaya başladılar. Bu anlamda tüm bu sorulara gerekli yanıtı veren Alman sosyolog Ulrich Beck olmuştur. Kendisi araştırmalarında bu karanlık

fenomeniye dikkati çekiyor ve ilk kez modern toplumun yeni adı olan "Risk Toplumu" kavramını ortaya atıyordu. Bu kavramın altına modernleşmenin, modern toplumun tüm paranoyalarını ve çıkmazlarını koyuyordu.

Risk toplumu, modernleşmenin eskimiş yüzüdür, risk toplumu ile endüstri toplumu arasındaki en önemli fark ise; endüstri toplumunda oluşumlar iyilerin (sosyal güvenlik, iş vb.) dağılımı iken, risk toplumunda oluşum risklerin dağılımıdır. Bu yüzden endüstri toplumları birbiriyle ilişkiliyken, risk toplumları daha dağınık bir yapıya sahiptirler. Bu anlamda risk toplumları üzerinde çalışmalar yapılırken geleneksel endüstri toplumunun formatlarından yararlanmak yalnızca bir zaman kaybıdır.

Risk toplumu güvensizleştirilmiş bir toplumdur. Güvenliğin olmadığı yerde korkular başlar ve bizler de bu korkularımızla yaşamaya çalışıyoruz.

17 Ağustos 1999 depremi ile birlikte bizler de birer risk toplumu olduğumuzu anlamış bulunuyoruz. Bu önemli felakete karşı hazırlıksız yakalanmamızdaki en acı nokta, depremin bilincinde olunsaydı bile alınacak önlemlerin gene de yetersiz olacağıının bilinmesiydi. Çünkü gerekli gelişme dinamiğinde ve kentsel ölçekte yapılanmalara yaklaşımda metodolojik hatalarla doluyduk. Bu kadar çok hasarın olmasını nedeni de bu hatalarımızdır.

Deprem sonrası incelemelerde anlaşılan en önemli nokta, gerekli açık alanlara sahip olmamamızdı. Deprem sonrasında birey, güvenliği için aradığı açık alanları bulamadığı gibi, bir diğer yandan da mekanından uzaklaşmak istememiştir. Bu da mahalle ölçeğinde ihtiyaç duyulan açık alanlara karşı duyarsız planlamaların bir sonucudur. İkinci bölümde üzerinde durulan, iki yerleşim tarzının karşılaştırmalı analizi üzerinedir. Marmara bölgesi ve içinde yaşadığımız İstanbul, farklı tipolojik ve morfolojik gelişmelere sahiptir. Bir yandan hızlı nüfus artışını dengelemek için devlet desteğiyle oluşumlarına hız verilen modern yerleşimlerle

doluyken, bir diğerk yandan da yüzyılların izini taşıyan geleneksel kent dokusuna sahiptir. Bu açıdan bakıldığında incelemelerde bu iki oluşum üzerinde durmak gereği duyuldu. Modern yerleşim olarak seçilen Ataköy 7-8. Kısımla birlikte, geleneksel yerleşim alanı olarak da Kumkapı-Kadırga bölgesi seçilmiştir. Bu yerleşimlerde gözlemlenen açık alan süreçlerinde, modern yerleşim dokusunda görülen planlı açık alan kavramıyla, geleneksel yerleşimlerde görülen günümüzdeki haketmedikleri kullanım ve ticari baskının altında ezilmeleridir. Bu anlamda bakıldığında ise geleneksel yerleşimler her ne kadar ilk planlama aşamalarında yeterli açık alana sahip olsalar da, günümüzdeki rantçı mantıkla bu açık alanların deforme olduğu gözlemlenmektedir. Konstrüksiyon olarak sağlam olan inşa edilen eski binalar ticari mekanların kullanım şekillerinden dolayı değişime uğratılıp, kullanıcıların da o yerleşimdeki kentsel bilince sahip olmamaları nedeniyle kötü kullanım şekillerine maruz kalmışlardır. Modern yerleşimler de ise bu olgu sağlam konstrüksiyon ve sahiplenmişlik duygusuyla sürdürülebilir bir hal almıştır.

Kentsel açık alanlar olarak ifade ettiğimiz kentsel dış mekanlar, risk anında dönüşecek risk zonları ve kurtarıcı mekanlardır. Risk toplumunda yaşayan bireyler ve uzmanlar olarak bizler bu konunun bilincine vardığımız zaman, risk anı geldiğinde hazırlıklı bir şekilde davranırız.

SUMMARY

By the age of the industry revolution, societies passed through a fast modernisation position. From primitive societies passing to a modern society as a fact of being "fast", created an adaptation problem in a man. Because, while developments in the primitive societies used to be parallel also in the back side of the nature, adaptation of the societies used to be easy cause, changing facts were slow and in the positive way. But in modernisation time, with the power called technology which was given to us, societies were changing as fast as they can, so this time nature was the one who was not catching these developments.

Industrialism, brought us fast civilisation and population. Before the 19. century, there used to be only two dozen city where one million people were living. Since 1900, this number decreased in nearly in every modern city. Because, modernisation, removed a man from the country life and threw through the cities which are the basic of modernisation. Man lost his freedom.

Fast factorials and technologic developments, took away the individualism of the man living in industrial cities and threw them into a world of systems. Ones like Marx, Durkheim, Max Weber and Engels who made investigations about modernisation showed us the dark side of modernisation, but they wouldn't even though about how this technology could create disasters.

After the second half of 19. century, problems like pollution, fast population, wars, chaotic cities because of technology, forced experts to rename the modernisation. Because, the view of future were not clear anymore. The one who answered all these questions was German professor Ulrich Beck. In his research he points out this dark phenomenon and for the first time he names the modern society as "Risk

Society". This words includes all paranoia's of modernisation and modern societies.

Risk societies are the old face modern societies. Most important difference between them is; while happenings in industry society are goods (work, social security ext.), the happenings in risk society are risks. That's why, while industrial societies are connected each other, risk societies has a scattered position. In this meaning while working on risk society, try to get help from traditional society is just wasting time.

Risk society is a insecure society. Where there's no security fears starts and we are trying to live with these fears.

We realised that we're also a risk society, in the earthquake of 17th of august. Most painful point of being unready to this disaster is to know that though we knew when it'll happen nothing that we could do that time. Because we were full of methodological mistakes in development dynamics and in urban scale. The reason of all damages are these mistakes.

After the earthquake important point was not to have enough open areas. After this disaster the man couldn't find any open areas while trying not to leave his own place. So this is the result of an unconscious planning in neighbourhood scale. In second part is the comparative analyse of two settlements. Marmara area and İstanbul that we're living in, has different topologic and morphologic developments. From one side it has modern settlements which is let by the government to built for to balance the population, in the other side has a traditional settlements which carries the food steps of centuries. From this point of view in investigations there's a necessity side happened to search these two settlements. Ataköy 7-8.th part is chosen as a modern settlement, Kumkapı-Kadırga is chosen as a traditional settlement. Open areas which is searched in these settlements,

modern settlements has an open area mind but traditional settlement are under pressure of commercial and wrong using.

Though the traditional settlements used to have enough open areas, these days we can see the damages in these areas. Though the buildings used to be strong in constructional way, deconstruction in trade areas, and not to have a city conscious of settlings, now they're deforming day by day. In the modern settlements we can see a sustainable form because of good using and strong construction.

Open areas, are the saviour places and risk zones in risk position. As the living ones and experts we should get this conscious of this important thing, we act ready when the time has come.

GİRİŞ

Kentlerin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan sonuçlar göz önüne alındığında, bu değişimlerin toplumlara pozitif ve negatif anlamlarda etkilerinin olduğunu gözlemliyoruz. Modern sanayi kentinin toplumlara getirmiş olduğu teknolojik anlamdaki ilerlemeler nedeniyle, ilkel toplumlara oranla, birey için bir çok alanda (tıp, yaşam standartları vb.) olumlu değişimler gösterirken, bir yandan da hızlı nüfus artışı, çevrenin buna bağlı olarak tüketilmesi, sanayileşmenin sonuçları iyi gözlemlenemeyen durumlar meydana getirmiştir. Bu çalışma, toplumlar üzerindeki bu negatif etkileri irdeleyen bir araştırmadır. Risk toplumu olarak tanımladığımız bu süreç, modernleşme olarak belirlenen günümüz yaşantısına yanıt aramakta olan kimliksizleşen, güvensizlik duygusu içinde devinen toplum biçimine bir çözüm yaklaşımıdır.

Seçilen çalışmada yöntem; birinci bölümde "Risk toplumları" kavramının irdelenmesi üzerine olmasındır. "Risk" olgusunun dönem olarak endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan modernleşme sürecini ele alarak, ilkel toplumlarda doğal riskler olarak belirlenen (deprem, sel, tornadolar vb.) olgunun endüstrileşme sonrası değişime uğramasıyla, bunlara teknolojik risklerin de eklenmesini ve bunun sonucunda ortaya çıkan kaotik bir döngüye nasıl girildiği incelenecektir. Tüm bunların sonuçları içinde, Marmara bölgesinde yaşayan bizlerin de ciddi bir deprem riski ile karşı karşıya olmamız, risk toplumu olduğumuzun ve nelerin yapılması gerektiği sorusunun cevabını aramamıza neden olacaktır. Bu anlamda ikinci bölümde bir yöntem denemesi olarak "açık alanlar"ın kültürel ve kullanım yönleri açısından bir değerlendirmesi yapılacaktır.

17 Ağustos depremi sonrasında karşılaşılan en önemli olgu insanların güvenli bir mekan aramaktaki sorunsallıklarıydı. Ancak bu anlamdaki açık alanların yetersizliği çok büyük sorunlara yol açmıştır. Birey hem hasar

gören binasını terk etmek istememekteyken, bir yandan da konutuna yakın yerlerde güvenli bölge aramaktaydı. Bu durum da kentsel tasarımcı olarak bizlerin tasarlanan yerleşim birimlerindeki eksik noktaları görmemizi sağlamıştır. Devamında ise ilk iki bölümün ışığı altında, Marmara bölgesinin sahip olduğu geleneksel ve yeni yerleşimler gözönüne alınarak, her ikisinin de araştırılması gerekliliğinden doğan, geleneksel bir yerleşimle, yeni bir yerleşimin bu kurgular çerçevesinde irdelenmesi yapılacaktır. Herhangi bir risk altında insanların bu her iki tip yerleşimde nasıl sorunlarla karşılaşabileceği incelenecektir. Modern yerleşme olarak "Ataköy 7-8. Kısım" toplu konut yerleşmesi, geleneksel yerleşim olarak da Kumkapı-Kadırga bölgesi seçilmiştir. Araştırmalar her iki yerleşim tipinin de sahip olduğu açık alan mekanlarının karşılaştırmalı analizi üzerine yoğunlaşacaktır.

Sonuç olarak ortaya çıkan olgu "Güvenli kent" olgusudur. Birey herşeyden evvel güvenliğini arzu etmektedir. Bu onun en temel hakkıdır, bu anlamda çalışma kentsel tasarım açısından yoğunlukla bakılan ve risk toplumu olgusu içerisinde en uygun modelleri araştırmayı, kendi kendini sorgulamayı, yeni bakış açılarını hedeflemektedir.

1. BÖLÜM

RİSK TOPLUMU OLUŞUMUNU BELİRLEYEN MODERNLEŞME SÜRECİ İÇİNDE SANAYİ TOPLUMU-MODERN TOPLUM DİNAMİKLERİ

1.1 ENDÜSTRİ DÖNEMİ OLUŞUM VE DEĞİŞİMLER

Endüstri dönemi, tarihsel olarak, İngiliz tarihindeki 1750- 1850 yılları arasında, sabit tarım ve ticaret toplumundan, modern endüstri toplumuna geçiş, diğer bir deyişle, güçle işleyen makinelerin imal edildiği dönem olarak tanımlanabilir. Sosyal ve ekonomik strüktürde, keşifler, yeni teknolojiler, büyük ölçekte fabrika sistemleri, makine üretimi ve büyük ekonomik gelişmelere şahit olmuştur. İngiltere'nin hızlı gelişiminde kömür ve demirin önemli değerinin farkı büyük rol oynar. Bugün bile, İngiltere'nin, endüstriyel yakıt için yüksek kömür birikimleri devam etmektedir.

Endüstri dönemi öncesi çalışan nüfus, tarım alanında üretim yapan kesimdi ve hızlı bir süreçle kent fabrikalarına yöneldiler. Sonraları, buhar gücünden yararlanma öğrenildiğinde deniz aşırı yolculuklar başlamış ve İngiltere'yi çok güçlü duruma getirecek olan sömürge imparatorluğu başlamıştı. Eski ticaret imparatorluğu, bir donanmaya dönüştü ve İngiltere hala sömürge kolonileri, gerekli materyaller için çalıştırıyor ve iyi üretim için esir piyasasında gibi davranıyor.

Gelişimin yeni dönemi elektrik ve gaz mühendisliği ile gelir. Özellikle elektrik ve ucuz çelik 1850'den sonra İngiltere'nin gelişim sürecini hızlandırmıştır. Endüstri devriminin etkilerinin dünyaya yayılması uzun sürmemiştir. Fransa (1830 sonrası), Almanya (1850 sonrası) ve Amerika (sivil savaş sonrası) endüstrileşmeye başladı. Yüzyılın başında

alanlarda kendileri için kurulan yeni yerleşimlerde yaşamaya itiyordu. İngiltere'deki fabrika yerleşimleri kötü malzemeyle yapılmış yerlere dönüşmekteydi. Yerleşimlerdeki kötü yaşam koşulları, iyi tuğla kullanılmamasının, bina kodlamalarındaki hataların nedeni olarak düşünülebilir, ama şu da eklenmelidir ki iş verenlerin işçiler üzerindeki hegemonyası, yaşam şartlarının kötülüğü (günde on beş saatlik çalışma süreci, az para, küçük yaştakilerin sömürülmesi, konutlarda beş aileye düşen tek mutfak, banyo vs.) insanlara hak etmedikleri bir durum olarak sunulmuştur.¹

Sonuç olarak endüstri toplumunda işçi ve iş veren olarak ortaya çıkan iki sınıf vardı ve bu iki sınıf arasındaki uçurum her geçen gün arttı. Modern toplumlara geçişte yaşanan bu durumlar, toplumlar arasında çelişik süreçlere sahne olmuştur. Modernleşmenin getirisi olan hız olgusuna adapte olamayan insan tipolojisi ortaya çıkmıştır. Doğanın dengesi bozulmaya başlamış, teknolojik alanlardaki ilerlemeler bir yandan her geçen gün insan hayatını kolaylaştırırken, bir diğer yandan da toplumlarda uyumsuzluk, rahatsızlık dönemini başlatmıştır. Ya da Anthony Giddens'in deyişiyle; modern toplumsal gelişim, "süreksizlikçi" (discontinuist) durumuna geçmiştir.

1.1.1 İLKEL (SANAYİ ÖNCESİ) TOPLUMDAN MODERN TOPLUMA GEÇİŞ

Tarih, avcı ve toplayıcıların küçük, yalıtılmış kültürleriyle "başlar"; ürün toplayan ve hayvancılıkla uğraşan toplulukların gelişimine ve oradan da

---

¹ Prof. G. Rempel "Industrial Revolution" (Western New England College)

tarıma dayalı devletlerin oluşumuna kadar devam ederek batıdaki modern toplumların ortaya çıkışıyla sonuca varır.²

Her üretim tarzı belli yerleşim biçimlerini ve özel olarak da kendine özgü bir kent tipini yaratır. Bir başka deyişle kentlerin oluşumu ve buradan itibaren geçirdikleri yapısal değişiklikler, en genelde, üretim tarzındaki dönüşümlerle belirlenmiştir. 19. Yüzyıl öncesinin geleneksel kentlerinin, sanayi devrimi ile birlikte, köklü değişimi bunun en yakın örneğidir. Bu süreçte kentlerin yalnızca, üretimle ilişkili maddi dokusu değil, kentsel yaşam ya da kent kültürü dediğimiz olgunun tüm öğeleri de farklılaşmış, yeni bir kentli tipi, davranış normları ve kentlilik bilinci de ortaya çıkmıştır.³

Sonuçta kentlerdeki bu hızlı değişime ayak uydurmak durumunda kalan birey, bir anda alışık olduğu toprağa bağlılık fenomeni, feodal yaşam tarzı yerine, kendini, çok fazla da adapte edemediği modern yaşam sirkülasyonunda bulmaktadır ; bu geçiş süresindeki keskin değişimler, devamında adapte zorluğu çeken şizofrenik insanın oluşumunu sağlayacaktır.

İlkel toplumlarda, doğal dünya güvenliği oluşturmaktaydı, çünkü hayat süreçlerinin değişimleri yavaş oluşuyordu ve buna bağlı olarak çevresel imgelerdeki değişimlerde yavaş geliyordu. Modern toplumlara geçildiğinde ise, değişim, insanın elindeki gücün paralelinde her geçen gün hızlanıyordu ve insan doğada etkin olan güç durumundaydı. Doğal çevre buna kendini adapte edemedi ve sonuçta birey çevresine bakındığında gördüğü manzara karşısında şaşkın duruma düşmüştü.⁴

İlkel toplumdan modern topluma geçiş tamamlandığında, ortada koca bir boşluk oluşmuştu ve birey kendini hiçbir zaman bu duruma adapte

² A. Giddens "Modernliğin Sonuçları" , 15

³ Ö.Laçiner, "Kentlerin dönüşümü", Birikim, Temmuz-Ağustos, 1996

⁴ Industrial Society and it's future- Sources of social problems / The Unabomber's Manifesto / as published in 'The Washington Post' ,madde 46

tarıma dayalı devletlerin oluşumuna kadar devam ederek batıdaki modern toplumların ortaya çıkışıyla sonuca varır.²

Her üretim tarzı belli yerleşim biçimlerini ve özel olarak da kendine özgü bir kent tipini yaratır. Bir başka deyişle kentlerin oluşumu ve buradan itibaren geçirdikleri yapısal değişiklikler, en genelde, üretim tarzındaki dönüşümlerle belirlenmiştir. 19. Yüzyıl öncesinin geleneksel kentlerinin, sanayi devrimi ile birlikte, köklü değişimi bunun en yakın örneğidir. Bu süreçte kentlerin yalnızca, üretimle ilişkili maddi dokusu değil, kentsel yaşam ya da kent kültürü dediğimiz olgunun tüm öğeleri de farklılaşmış, yeni bir kentli tipi, davranış normları ve kentlilik bilinci de ortaya çıkmıştır.³

Sonuçta kentlerdeki bu hızlı değişime ayak uydurmak durumunda kalan birey, bir anda alışık olduğu toprağa bağlılık fenomeni, feodal yaşam tarzı yerine, kendini, çok fazla da adapte edemediği modern yaşam sirkülasyonunda bulmaktadır ; bu geçiş süresindeki keskin değişimler, devamında adapte zorluğu çeken şizofrenik insanın oluşumunu sağlayacaktır.

İlkel toplumlarda, doğal dünya güvenliği oluşturmaktaydı, çünkü hayat süreçlerinin değişimleri yavaş oluşuyordu ve buna bağlı olarak çevresel imgelerdeki değişimlerde yavaş geliyordu. Modern toplumlara geçildiğinde ise, değişim, insanın elindeki gücün paralelinde her geçen gün hızlanıyordu ve insan doğada etkin olan güç durumundaydı. Doğal çevre buna kendini adapte edemedi ve sonuçta birey çevresine bakındığında gördüğü manzara karşısında şaşkın duruma düşmüştü.⁴

İlkel toplumdan modern topluma geçiş tamamlandığında, ortada koca bir boşluk oluşmuştu ve birey kendini hiçbir zaman bu duruma adapte

² A. Giddens "Modernliğin Sonuçları" , 15

³ Ö.Laçiner, "Kentlerin dönüşümü", Birikim, Temmuz-Ağustos, 1996

⁴ Industrial Society and it's future- Sources of social problems / The Unabomber's Manifesto / as published in 'The Washington Post' ,madde 46

edemedi. En basitinden, bireyin alışık olduğu, geleneksel yaşam kurgusu değişime uğramaktaydı.

Modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları, bizi geleneksel toplumsal düzen türlerinin *tamamından* eşi görülmedik bir biçimde söküp atmıştır. Modernliğin getirdiği dönüşümler hem yaygınlıkları hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinin çoğundan daha etkilidirler. Yaygınlık düzleminden bakıldığında bu dönüşümler, küresel düzeyde toplumsal bağlantı biçimleri kurulmasında etkili olmuşlardır; yoğunluk açısından ise günlük yaşamımızın en özel ve kişisel özelliklerini değiştirme aşamasına gelmişlerdir. Açıktır ki geleneksel ile modern arasında süreklilikler vardır ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir; geleneksel ve modern çok genel bir biçimde karşılaştırmanın ne kadar yanıltıcı olduğu çok iyi bilinmektedir. Fakat son üç ya da dört yüzyıldır (tarihsel zaman için kısa sayılabilecek bir süre) içinde ortaya çıkan değişiklikler o derece dramatik ve kapsamlı bir etki göstermişlerdir ki, bunları yorumlarken önceki geçiş dönemlerine ait bilgilerimizden sınırlı olarak faydalanabiliyoruz.⁵

Modern endüstri toplumunda oluşan değişik semptomlar gayet normal karşılanıyor ve biliniyor ki artık modern toplumlar çıldırma noktasına gelmiştir. İlkel toplumda birey, modern topluma oranla, karşılaştığı zorluklardan aslında daha çok etkilenmiştir, çünkü ilkel toplumlarda her zaman mutlu bir hayat söz konusu değildi, bu yüzden modern topluma geçişte bundan çok zevk alındı, artık teknoloji vardı ve hayat çok daha kolay olmuştu.⁶

Modern toplumlar (ulus-devletler), bazı açılardan bakıldığında her durumda, açıkça tanımlanmış bir sınırlılığa sahiptiler. Öte yandan bu tür

⁵ A. Giddens, y.a.g.e., 14

⁶ Industrial society and it's future y.a.g.e., madde 45

toplumların hepsi, devletlerinin sosyo-politik sistemini ve “uluslarının” kültürel düzenlerini de aşan bağ ve ilişkiler yoluyla iç içe geçmiş durumdadırlar. Neredeyse hiçbir modernlik-öncesi toplum modern ulus-devletler kadar belirgin şekilde sınırlanmış değildi. Tarıma dayalı uygarlıkların coğrafyacılara kullandığı anlamda “hudut”ları varken, daha küçük tarımsal topluluklar ile avcı ve toplayıcı toplumlar genelde çevrelerindeki diğer grupların gölgesinde yaşıyorlardı ve devlete dayalı toplumlar gibi ülkesel (territorial) değillerdi.⁷

Modern toplumlarda insan, elindeki müthiş güç yüzünden bir anda özne kimliğine bürünmekte, bu yüzden de, birey, hakkı olan değişik yaşam koşullarını istemektedir. Bunun getirisini de eski toplumlarda olan, toplu yaşama, komşuluk verileriyle hareket etmeden, birey olarak yaşama güdüsü koymaktadır. Ancak bunlardan çıkan sonuçta, toplumdaki kopmalarla oluşan, sosyal ve psikolojik problemler açığa çıkmakta ve birey hiçbir zaman, arzu ettiği yaşam standartlarını yakalayamadığı gibi oluşan değişime de ayak uyduramamaktadır. Bundan dolayı toplumlarda artan stres ve sinirlilik iyice ortaya çıkmaya başladı. Bugün varolan kalabalık derecesi ve insanın doğadan neredeyse tamamen izole olmasının nedeni, endüstri dönemi sonrasında uygulanan teknolojik metotlardır. Tüm endüstri öncesi toplumlar, kırsal yaşam sürüyordu. Endüstri dönemi, kentlerin sayısını ve buralarda yaşayan insan sayısını artırdı. Modern tarımsal teknoloji, eskisinden daha fazla nüfusun oluşmasına yol açtı. Endüstri dönemi insanın eline, teknoloji gibi müthiş bir güç verdi. Bunun sonucundaki oluşumların sonuçlarını bugün görebiliyoruz! Modern toplum düzenine geçişle birlikte, geleneksel toplum değerleri etkisini yitirmeye başladı ve hatta gelişme hızına ve ekonomik verilere de tökez oluyordu; toplum kendi değerlerini yitirmişti.⁸

⁷ A. Giddens, y.a.g.e., 22

⁸ Industrial society and it's future, y.a.g.e., madde 47

Friedrich Engels'in de endüstri dönemi sonuçları hakkında, en fazla eleştirdiği konulardan biri toprağından koparılan birey için olmuştur. "Endüstri devrimi, geleneksel toplumun, *romantik* ortamını yok etmiştir ve proleterleri, modern endüstri toplumuna girmeye zorlamıştır"⁹

Geleneklerin bozulması, bazı küçük ölçek, geleneksel toplulukları biraraya getirmiştir. Bu küçük sosyal toplumların biraraya gelememesinin nedeni, modernleşme aşamalarının, sıkça yeni yerler talep etmesi ve onları kendi topluluklarından ayırmasıydı, bu durumda da, küçük geleneksel topluluklarda bir tepki yarattı. Bunun ötesinde önemli olan durum, teknolojik toplum eğer yeterince etkiliyse, aile bağlarını ve merkezi toplulukları zayıflatmak durumundadır. Çünkü küçük ölçek toplumlar, daha güçlü olurlarsa bu toplumlar, kendi avantajlarına göre sistemi kullanacaklardır. Bir iş için gerekli olan kişi yerine, aynı aileden, aynı dinden birilerinin geldiğini düşünün. Sistemi kullanma haklarından dolayı, modern toplumda yakınına kayırma ve ayrımcılık oluşacaktır. Böylece de endüstri toplumu, küçük ölçek toplumları tolere eder bir duruma düşecektir.¹⁰

Modernleşme getirisi olan, kalabalık, hızlı gelişme ve toplulukların dağılması, sosyal problemlerin kaynağı olarak benimsenmiştir. Çok az endüstri dönemi öncesi kentler büyük ve kalabalıktır. Bugün hala kalabalık olmayan kentler vardır ve oralarda da kentlerdeki problemlerin aynıları görülüyor. -Tabii oralarda etkileri daha hafif bir konumda - Demek ki kalabalık, sosyal problemler kategorisinde, karar verici bir etken durumunda olmuyor.¹¹

Modern insan, üzerindeki değişim baskısının altında her geçen gün biraz daha fazla ezilmektedir. Bu durum, yeni bir tanımlanamayan kimliği

⁹ D. Kellner, "Engels, Modernity, and Classical Social Theory / Marx, Engels "The Communist Manifesto"

¹⁰ Industrial society and it's future, y.a.g.e., madde 51,52

¹¹ Industrial society and it's future, y.a.g.e., madde 54

taşımaya çalışan endüstri toplumu bireyini meydana getirmektedir. Seçimler güçle orantılı olarak bireye seçme hakkını verir, ama sistemdeki yeri daha küçükse, başkalarının oyunlarındaki figüranı oynamak zorundadır.

1.1.2 ENDÜSTRİ TOPLUMU TİPİ

Avrupa kentli hakları deklarasyonunun üçüncü sayfasında, endüstri devrimi sonrası toplum görünümü için şöyle yazar; "Kentlerin yayılması ve kentlerin gelişmesiyle yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. 19. yy. ' dan başlayarak endüstri devrimiyle birlikte, binlerce insan yoksulluğu geride bırakmış, yeni iş olanakları ve refahın çekimine kapılarak kentlere akın etmiştir.

Bu süreç birçok Avrupa ülkesinde halen süregelmektedir. Diğerlerinde ise özellikle son yıllarda sadece hafta sonları için değil, kalıcı bir yaşam için daha sağlıklı ve temiz çevreler, yeni iş olanakları veya daha uyumlu çevre arayışları nedeniyle merkezden kaçarak yöre kentlere göçler başlamıştır.

Bunlara rağmen sistemin iyi işlediği, yaşayanlarına iyi bir yaşam kalitesi ve yaşam biçimi sunabilen; ekonomik gelişmeyle birlikte kaliteli bir yaşam çevresi sağlayabilen; yüksek düzeyde katılım ve sosyal ilişkilerin geliştirildiği; ait olma duygusu ve insan onurunun var olduğu örnek kentler halen mevcuttur.

Ancak diğer birçok kent ise halen toplumsal sıkıntıları ve gelişmenin beraberinde getirdiği acı reçeteleri yaşamaktadır. Bunlar; nüfusun yoksullaşmasına yol açan kent merkezindeki çözümler; yok olan tarihi doku; aşırı trafik yükü; ses, hava ve toprak kirliliği; kalitesizlik; satın alınabilir kaliteli konut sıkıntısı; sosyal sorunlar ve sağlık problemleri; kuşak çatışmaları; etnik gruplar arası hoşgörüsüzlük; özellikle gençler

arasında uyuşturucu kullanımına bağlı güvensiz suç ve şiddet içeren ilişkilidir. Bazı kentler yaşamın temel gereksinimlerini karşılamaktan dahi yoksundurlar.”

Genel anlamda, endüstri toplumunun oluşturduğu her alandaki değişimleri anlayabiliyoruz. Toplum ise modern zamanlar süreci boyunca adapte olmaya çalıştığı bir silüete bürünmüştür. Yeni modern toplumun sunduğu, endüstri formları, mimarlık, şehirleşme ve kültür alanındaki değişimler her geçen gün hızlı bir performansla yol almaktadır.

Genelde modernliğin “fırsat yönü” en etkin biçimde toplumbilimcilerin klasik kurucuları tarafından vurgulanmıştır. Marx ve Durkheim modern çağı sorunlu bir dönem olarak gördüler. Fakat her ikisi de modern çağın sağladığı olumlu olanakların onun olumsuz karakteristiklerine daha ağır bastığına inandılar. Marx sınıf mücadelesini kapitalist düzen içindeki temel bölümlerin kaynağı olarak görüyordu; ama, aynı zamanda daha insancıl bir toplumsal sistemin ortaya çıkışını da düşünmekteydi. Durkheim endüstriyalizmin daha çok yayılmasının, işbölümü ve ahlaki bireyciliğin birleştirilmesiyle bütünleşmiş, uyumlu ve doyurucu bir toplumsal yaşamı kuracağına inanıyordu. Max Weber ise sosyolojinin bu üç kurucusu arasında en kötümser olanıydı. Modern dünyayı , maddi ilerlemenin, yalnızca bireysel yaratıcılığı ve özerkliği ezen bir bürokrasinin genişlemesi pahasına elde edildiği paradoksal bir ortam olarak görüyordu. Ancak o bile modernliğin karanlık yüzünün ne denli büyük olabileceğini tam anlamıyla tahmin edememiştir. –savaşlar, teknolojik felaketler-¹²

Bu süreçleri yaşamış olan Engels endüstri toplumunun iyi ve kötü yanları üzerinde çalışmalar yaptı. Engels’in eleştirdiği konu şuydu: “Endüstri devrimi, Fransa’daki politik devrim ve Almanya’daki felsefi devrim gibi İngiltere için de çok büyük önem taşıyordu. Ama endüstriyel ulaşımdan

---

¹² A. Giddens, y.a.g.e.,16,17

çıkan sonuç İngiliz proletaryasıdır. Engels'in araştırmaları, endüstri öncesi yaşam koşullarıyla başlar. Böylece, sonraki klasik sosyal teoriye adapte olan, modern öncesi ve modern toplumları karşılaştıran modeli oluşturur. "Konforlu varoluş" olarak tanımladığı kendi evlerinde çalışan, kendi ürününü yetiştiren, bir aile yapısına sahip ve *tarla veya bahçede sağlıklı çalışan*, spor ve rekreasyona sahip endüstri öncesi toplumdan bahseder. Engels henüz İngiliz işçisinin koşullarını idealize etmemiştir, eğitimsizliklerine, politik korkularına, entelektüel hayata ve daha iyi yaşam olasılıklarına dikkati çekmiştir.¹³

Başlangıçta insanlar kendi sessiz ortamlarında rahattılar, ama endüstri dönemi için, insana layık görülmeyen, fazla *romantik* kalan bu ortamlarından koparıldılar. O zamanlar tarih yazan birkaç aristokratın makinelerinde çalışıyorlardı. Endüstri devrimi mantığı, çalışanların makinelerini saf ve basit yaptı, böylece çalışanların son özgürlük aktivitelerini ellerinden aldı ve onları insanlara yararlı olmaya adapte eden pozisyona sokmaya zorladı. İngiliz ticareti ve sivil toplumdaki hareketlilik, evrensel düşüncelerdeki farklılığın yok olmasını sağladı.¹³

Endüstri döneminin ilk sonucu, sınıf strüktürünün oluşup, insanları burjuva ve proleter olarak ikiye ayırmasıdır. Bu durumda küçük iş alanında üretim yapanların yok olmasını, bireysel verimliliğin ortaya çıkmasının engellenmesi anlamına gelir. Engels bu durum için şöyle der ; " Özgür çalışan insanın piyasa dışına atılması süreci ". Tüm bu negatif eleştiriler yanında modern toplumda oluşun teknolojik, bilimsel ve kültürel alandaki gelişmelerin olumlu yanlarına da dikkati çekmektedir.¹³

Modern toplumlarda meydana gelen kollektif bilince yöneliş, daha önce de belirttiğimiz gibi, bireyin kendi öz-düşünümsel yaklaşımını engeller bir hal almış ve bireyin yalnızlaşmasını sağlamıştır. Engels bireyin yalnızlaşması

¹³ D. Kellner, "Engels, Modernity, and Classical Social Theory

süreci için şöyle der ; “Herkes komşusunu, yolundan çıkarması gereken bir düşmanı olarak görüyor veya daha iyisi, kendi avantajı için kullanacağı bir araç”¹⁴

Aslında tüm bu toplumbilimcilerin üzerinde durdukları konu; bir sistem eleştirisi olarak kapitalizmdi. Ancak burada çok önemli bir farkı ortaya koyan Giddens olmuştur. “Modern toplumsal yaşamın hızla değişen karakteri esasen kapitalizmden değil, doğanın endüstriyel amaçlı kullanımı yoluyla üretimi insan gereksinimlerine göre biçimlendiren karmaşık işbölümünün canlandırıcı etkisinden kaynaklanıyordu; kapitalist değil, endüstriyel bir düzende yaşıyorduk”¹⁵

Tüm bu modernleşme süreçleri sırasında bireylerde oluşan iyi veya kötü gelişimlerin yanında, en az onlar kadar bu durumdan etkilenen bir diğer oluşum ise kentlerin gelişimidir. Çünkü risk toplumuna geçiş hızının hızla başladığı bu dönemle birlikte, kaosa sürüklenen kentler de bir başka risk faktörü olarak karşımıza çıkacaktır.

1.1.3 MODERN KENT OLUŞUM DİNAMİKLERİ

İlk sanayi devrimi insanın fizik gücü ve el emeği yerine geçen motor ve makinelerle yani bir anlamda, elinin uzantısı denilebilecek aletlere karakterize edilirken, ikinci sanayi devrimi,¹⁶ beynin uzantısı aletlere geçiş

¹⁴ D. Kellner, “Engels, Modernity, and Classical Social Theory / Marx, Engels “The Communist Manifesto”

¹⁵ A. Giddens, y.a.g.e.,20

¹⁶ Yaklaşık 1980’lerden itibaren adına ikinci sanayi devrimi denilen, yeni bir üretim tarzı ile karşı karşıyayız. O halde peşinen kabul edilmelidir ki ; halen içinde bulunduğumuz ve henüz tamamlanmamış olan süreç, ilk sanayi devriminin ürünü olan, onun damgasını taşıyan *klasik* kentlerin köklü bir değişime uğrayarak, yerini yepyeni bir kent olgusuna bırakacakları bir tarihi geçiş safhasıdır. Şu anda tüm dünya ölçeğinde, kentlerde, özellikle, metropol, megapol diye adlandırdıklarımızda olup biten herşey öncelikle bu açıdan değerlendirilmek zorundadır. Günümüzün ve yakın geleceğin kent olgusuna ve sorunlarına geçerli bir yaklaşım ve çözüm perspektifi oluşturmanın ilk koşulu yukarıda ifade edilen teşhis ve tespitin bilincinde olmaktır. (Mimarlık dergisi, sayı 271,36)

gibi yepyeni bir çağ anlamına gelmektedir. Bu nitelikteki aletlerin devreye sokulmasıyla, otomasyon son noktasına kadar ilerletilebilmekte, buna eşlik eden robotizasyonla da üretimin tüm alanlarında, geniş insan yığınlarını kol emekçisi olarak tanımlama durumuna son verme imkanı oluşmaktadır.

19. yüzyılla birlikte, sanayi toplumları oluşurken, kentler bu gelişmenin odak noktasını oluşturuyordu. Sanayi çağının klasik kentlerinde merkezde çok sayıda kol emekçisini barındıran fabrikalar yer alıyordu. Kent nüfusunun büyük kısmını oluşturan bu sınıf, kenti kuşatan fabrikalara yakın kenar mahallelerde, onlar için inşa edilmiş, "işçi mahallelerinde". oturmakta, *merkez* ise, ağırlıklı olarak yönetici sınıflar, en genel anlamıyla, *zihni emek* kategorisini temsil edenler tarafından tutulmaktaydı. İkinci sanayi devrimi, doğrudan ve dolaylı etkileriyle, sanayi toplumlarının çekirdeği sayılan, klasik kentin bu tipik şemasını altüst etmektedir. Bu devrim ilkin niteliksiz kol emeğini zorunlu olmaktan – şimdilik – değilse bile en azından, büyük çapta bir ihtiyaç olmaktan çıkararak yönüyle ezici çoğunluğu niteliksiz ya da nitelikli işçilerden oluşan, çok geniş bir kitleyi her an işsiz – dolayısıyla neredeyse toplum dışı – konuma düşme tehdidiyle yüzyüze bırakmıştır. İkinci sanayi devriminin çok daha az sayıda ve giderek daha nitelikli bir *emekçi* tipini getiren ana karakteri, fabrikaları niteliksiz emek kapısı olmaktan çıkardığı oranda kentin kenarlarında yaşayan yığınları da, iş bulabilmek için, *merkezdeki* çoğunlukla geçici ve vasıf gerektirmeyen, hizmet sektörlerine yöneltmektedir. Böylece hemen hemen tüm post-endüstri toplumlarının büyük kentlerinin merkezleri yüzyıldan beri sürekli kent merkezlerinin dışına doğru itilmiş yığınların *hücumu* ile karşılaşmaya başlamıştır. Bununla birlikte, *kentli* denilen kesimler ise, merkezi terk etmekte, merkezdeki bazı bölgeleri tutmakla birlikte, asıl olarak *kent dışına* inşa edilen *iş merkezlerine* ve kendilerine özel inşa edilmiş mahallelere yerleşmektedirler.¹⁷

¹⁷ Birikim – temmuz / ağustos 1996

Modern kent yerleşimlerinde daha detaya inersek; yerleşim seçenekleri, genelde merkezci olmuştur, veya daha ucuza yönelmiştir. Özel kent dışı yerleşimlerde veya ülke hayatında bu böyledir; Merkezde ailesiz aktiviteler, sonra daha büyük bir çember; çocukları içeren bölüm; ve son olarak da ex-kent denilen, doğayla başbaşalık seçimi. Bunlar bölünüşün temel prensipleriyken, aynı noktada hoş olmayan bir derece vardır. Kent dışında ailelerin büyükleri için de yerleşim olmalıdır ve aileler için de alt birimler olmalıdır. Bu olasılıklar, kentte gereksiz hareketleri önler. Ex-kent yerleşimlerinde, yerleşimler derecelenirken, şehir insanı bunu hissetmeyecektir. Dikkatlice planlanırsa, kentin etkisiyle insanlar ekonomiyi geliştirebilir ve yeni alanlar yaratabilirler.¹⁸

Bazı insanlar daha güvenli olduğu için, küçük yerleşimleri seçerler. Bu durum tüketim ile doğal çevreyi korumak arasında yapılan bir seçimdir. Daha zayıf tasarlanmış çevrelerde, toplum toprağın bir parçası haline dönüşür ve kimse de bu durum karşısında şaşırılmaz. Toplum bu anlamda net olarak dengelenmelidir. Ama denge güçle sağlanamaz, bunun yerine eleştirileri araştırmalıyız.¹⁸

Aslında durum, yerleşimlerin güvenlik ve mutluluk getirmesi gerektiğini söyleyen, Aristoteles'e kadar gidiyor. Güvenlik korunmaya dayalıdır, kişisel özgürlükle bütünleşen özgürlük, koordinasyonu güçlendiren bir fonksiyondur. Bu anlamda güvenlik ve özgürlük karşıt değerlerdir:

Başlangıçta "kişisel rahatlık" diyebileceğimiz özgürlük için bir seçim yapacağız. Özgürlük tanımı, mutluluk ve iyi şeyler olarak tanımlanabilir, ama sonraki gün istem dışı bir şeyler yapmak ve olasılıklardan vazgeçmek yerine, vergiler ve risk tahminleri içinde bazı kişisel getirilerimizden vazgeçmek durumundayız. Böylece son seçimimiz *güvenlik* olur.

¹⁸ ISOcaRP-"Risk Assessment And Risk Management" / " Value basis for urban & regional planning", 388-389

Varoluşun herhangi bir kategorisinde, doğal ilgimiz, kişisel ilgilere yönelecektir. Kontrolden ve kader olarak zorlanacak özgürlükten kaçınmalıyız.¹⁸

Araştırmalar, ikibinli yılların ilk çeyreğinde dünyanın en kalabalık kentlerinin – bir kısmı yirmi milyonu aşan nüfusla- hemen tümünün şimdiki gelişmekte olan ülkelerde olacağını göstermiştir. Gerek gelişmekte olan ülkelerin, gerekse de post-endüstriyel aşamadaki toplumların metropollerinin, hemen tümünde gözlemlenen bu *merkezin çözülmesi* olgusu, ötekilerden çok daha fazla demokratik-çoğulcu yaklaşım açısından önemle ele alınmalıdır. Çünkü bu yaklaşım, hayata geçirilebilmesi için, kentte yaşayan tayin edici bir çoğunluğun, bir kentlilik bilincine, o kentin tarihi içinde oluşmuş özgül yaşam kültürünün renklendirdiği bir kentli davranış normuna sahip olmalarını öteki yaklaşımlar gibi, ek bir faktör olarak değil, temel bir koşul sağlar.¹⁹

Ancak bilindiği gibi modern kentlerde bu bilinç, kültür ve davranış normlarını birinci derecede oluşturan ve empoze edenler, dolayısıyla sahiplenip koruyanlar, iş ve ilişki yerleri ve ikamet alanlarıyla, kentin merkezini tutmuş olan – genel ifadeyle – yönetici sınıflardır. İlk ticaret ve sanayi devrimiyle bourgun (kentlin) belirleyici hale gelişi, burjuvazinin (kentli) belirleyici (egemen) hale gelişi, yani kentin tüm maddi dokusu, mekan organizasyonunun yanı sıra, kent yaşamının kırsal değer ve normlarının da bu sınıf tarafından temsil edildiği ve *aşılandığı* anlamına gelir.¹⁹

Sonuç olarak ; Birinci sanayi devrimi, kentlerin zanaatkarlarını işlerinden ederken ve kırsal nüfusu kentlere çekerken, onları, değişim dinamiğinin odağında yer alan endüstriyel üretim alanındaki işlere davet ediyordu. İkinci sanayi devriminin gidişi ise tam tersine, değişim dinamiğini temsil

¹⁹ Birikim – temmuz / ağustos 1996

eden alanlarda giderek daha az sayıda insan barındırırken, işsizleşen kentlileri ve kırdan kopup gelenleri belirleyici – bilgi yoğun – faaliyetler alanının dışında, geleceği belirsiz bir geçici – ve niteliksiz – işler konusunda yaşam mücadelesi vermeye zorluyor. Birinci sanayi devriminin proleteri herşeye rağmen belirleyici endüstriyel faaliyetin için yer aldığı için, buradan edindiği güç ve meşrutiyet ile, toplumun ve kentin düzenine ilişkin özgün bir talep ve iddia ile ortaya çıkabiliyordu. Oysa çağdaş metropol ahalisinin ortalama bireyi ne böylesi bir gücü, ne de aynı meşrutiyet duygusunu temsil edebilir durumdadır. Sürecin kendiliğinden gelişimi bu durumu daha da artırma yönündedir.¹⁹

Hatırlanmalıdır ki; şimdi evrimin son aşamasını ve dolayısıyla çürümeye doğru gidiş sürecini yaşamakta olan kent, metropol *modelinin* kurucusu, sahibi olan burjuvazinin *klasik döneminde* o kentlere, kentlilik bilinci ve “kentli yaşam”a vurduğu damga bizzat o sınıfın *doğal* varoluş tarzının özelliklerini yansıtıyordu.¹⁹

Metropollerin hali hazır yığınları öncelikle niteliksiz, niteliksizleştirilmiş bir emek türüne mahkum edilmiş olmanın girdabındadır.¹⁹

Yukarıdaki başlıklar boyunca bahsedilen, endüstri dönemi ile gelişen modernleşme süreci sonucunda, toplumun her noktasında meydana gelen değişimlerin yıllar boyunca uzmanlar tarafından araştırıldığıydı. Çünkü, gelişim aşamalarındaki toplumsal değişim rollerinin gün geçtikçe yer değiştirmesi, hayat süreçlerindeki adapte zorlukları, modern hayatın her geçen gün karşımıza çıkardığı zorluklar, modern toplumun bir şekilde yeniden tanımlanmasına, kimliğinin saptanmasına ve bu kaotik oluşumlara dur demek için yeni metodolojiler üretilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Sorunları ortaya koymak ve bunların getirilerini saptamak, nedenlerini, niçinlerini algılamak, olgunun adını koymadığımız sürede, farklı eleştirel

bakış, değişik yaklaşım olmaktan öteye gidemiyor. İşte bu anlamda gelişkilere son veren kişi; Münih üniversitesinde profesör olan alman sosyolog Ulrich Beck oluyor. 1992’de çevirileri yapılan ‘Yeni modernizmde risk toplumlari’ adlı kitabıyla, ilk defa “Risk toplumu” kavramını ortaya atıyor. Bu başlık altında modern toplumun tüm saplantıları, başarısızlıkları giriyor; Terminoloji artık değişti; kimse yanındaki insana güvenmiyor, hayatımız güvence altında değil, paranoyalar hat safhada ve şunu biliyoruz ki yirmibirinci yüzyıl artık ciddi bir risk toplumlari zamanıdır.

2. BÖLÜM

RİSK TOPLUMU VE RİSK OLGUSU KAVRAMI

2.1 RİSK OLGUSU TANIMI

“İnsanlığın “ilerlemesi” adına herşeyi mübah gören tarihsel bir yığılmanın belirsizliği içinde, suç katmanları, soyut bir zarar olarak önümüze dikiliyor. Yani *suçun* sorumlusu kimliklerin ötesinde, sanki insanlığın gelmesi zorunlu bir *sonuç* gibi ortaya çıkıyor..... Ne acı...”²⁰

Kısaca; yaşantımızı tehdit eden her şey risk olarak algılanabilir. Risk, günümüz için artık bir olgudur. Tüm dünyada, *risk olgusu* etrafında toplantılar yapılmakta ve öneri modeller sunulmaktadır. Çünkü yeni modern hayat bize bir çok yeni riski getirmiştir ve yeni sürprizler için her an kapımızı çalabilir...

Risk konusunda kimse uzman değildir, ya da herkes uzmandır; çünkü yaratıp imkan verdikleri şeyi –kültürel kabullenme aracılığıyla-

---

²⁰ Kent politik – yazılar grubu Ağustos 1996

varsaymışlardır. Almanlar için ormanların ölümü dünyanın da sonudur. Britanyalılar, sabah kahvaltısında, zehirli yumurtayla karşılaştıklarında şok olurlar; Onlar için, ekolojik facia, işte böyle başlar.²¹

Belirleyici olan şudur; Risklere bağlı olarak ufukumuz da kararır. Çünkü riskler, neyin yapılmaması gerektiğini ifade ederler, ama neyin yapılması gerektiğini değil.²¹

Risk sorunları, düzen sorunlarına çevrilemez, çünkü o zaman sorunlar çoğulculuk ortamında boğulur kalır ve istatistiklerin etkisi altında, ahlak, iktidar, kararcılık sorunlarına dönüşür. Düzen sorunları, hem risk sorunlarıdır, hem de değil.²¹

Risk olgusu kavramının içeriklerini anlamada, risk olgusu kategorilerini bilmek gerekir. Bu kategorizasyon sonucunda, riskin modernleşme ile birlikte ne kadar tehlikeli bir surete büründüğünü algılayabiliyoruz. İkel toplumlarda en tehlikeli risk kategorileri doğal riskler olurken, modern toplumda, bu durum değişimler göstermiştir. Sonuçta riskler vardır ve olacaktır, ama önemli olan risk geldiğinde hazırlıklı olmaktır....

2.1.1 RİSK OLGUSU KAVRAMINDA OLUŞAN KATEGORİLER

Modern toplumlarda dört çeşit risk vardır;

Doğal riskler : Bu tarz riskler bildiğimiz ama kontrol edemediğimiz doğal güçlerdir. Depremler herhalde bu tarz risklerde en başta gelenidir. Ama bunlara tornadolar, fırtınalar..vs. eklenebilir.

Cevresel riskler: Bu çeşit riskler genelde doğal riskin özelliğinden ileri gelir, ama oluşumu insan elidir.²² yüzyılın sonunda, doğal bilimden

²¹ U. Beck "Siyasallığın İcadı" 46

²² ISOcaRP,y.a.g.e., / " Identifying a new planning paradigm for risk

öğrendiğimiz metotlarla, insanı ve ortamını değiştirmek yerine doğayı yönetimimiz altına almaya çalışıyoruz. İnsanla doğa arasındaki karşıtıklara gelmiş bulunuyoruz. Yirmibirinci yüzyılda, doğa daha fazla ne

verici, ne de atfedicidir. Doğa kendisini yenilemesi için gerekli doğal ortamların tahrip edilmesiyle, tarihi bir ürün haline gelmiştir. Konu doğanın yokoluşu değildir ama bunun sonucunda doğacak olan, sosyal, politik ve ekonomik dinamiklerdir. Sorular; facialar, kirlilik ve sosyo-politik sistemlerin birbirine karıştığı, büyük ölçek kazalardır.²³

Teknolojik riskler: Teknoloji kullanımından doğan risklerdir. Nükleer risk en güçlü örnektir ama nükleer yerleşimlerdeki -Çernobil faciasını unutmamak- veya ulaşım sistemlerindeki kazalar da bu tarz risk grubuna girer.²⁴ UN bu milenyumü doğal felaketler zamanı olarak ilan etti. İnsanla ilgili-insanın yaptığı felaketler; endüstriden dolayı, toksik atıklar, güvenli olmayan nükleer güç ve kimyasal yerleşimler bu doğal felakete eklenmiştir.²⁵

sosyal riskler: Bir toplumdaki ayrı topluluklar bu sosyal riski oluşturuyor. Sınır ülkeleri bugün global sorun olarak karşımıza çıkıyor.

Bu ayırım yalnızca analitiktir. Gerçekte, değişik kürelerde, değişik tarzlarda riskler ortaya çıkar. Ama günümüzde bu risklere karşılık ana karakteristik, insanların teknolojik gelişmelere karşı hassas bir yaklaşımı olduğudur. İnsanın çevreyle, sosyal değişikliklerle çatışması söz konusu. Tüm bunların yöneldiği nokta temel insan ihtiyaçlarıdır.; Önceden bilmek, oyunun kurallarını belirlemek tabi ki güvende hissetmek ihtiyacı. Güvenlik olgusu riskin tam tersi olarak karşımıza çıkıyor.²⁶

²³ ISOcaRP,y.a.g.e., 3

²⁴ ISOcaRP",y.a.g.e.,19,20,21

²⁵ ISOcaRP-"y.a.g.e., 15

²⁶ ISOcaRP,y.a.g.e.,19,20,21

2.2 RİSK TOPLUMLARI KAVRAMI VE OLUŞUM KATEGORİLERİ

17 Ağustos 1999 tarihi ile birlikte, bizlerde birer risk toplumu olduğumuzu anladık. Kaygı ve paranoyalarımız devam edecektir. Her an risk ile yaşadığımızı biliyoruz, bu anlamda yapılacak tek şey; o an geldiğinde hazırlıklı olmak olacaktır. Risk toplumu kavramı çok uzun zamandır tartışılan bir kavram değildi. Ancak modern dediğimiz bugünkü hayat, tüm dünyada o kadar büyük sorunlara yol açmıştır ki, artık uzmanlar birleşip bir sonuç bulmaya çalışıyorlar, çünkü bugün bizim başımıza gelmiş olan, yarın onların da başına gelebilir ve risk sonuçlarından cevap çıkarmak, metodolojinin başlangıç noktası olabilir. Depremi yaşadıkten sonra, ne kadar aciz durumda olduğumuzu görmedik mi?

Risk olgusu ve risk toplumlari üzerinde araştırmalar yapan Ulrich Beck'e göre, risk toplumlari, iki merkezli ve ilişkili teze bağlıdır. Birincisi, modernizasyona verilen tepki, ikincisi ise riskin konusudur. Beck modern toplumlardaki ve özellikle de bilim ve birikimdeki önemli ve karanlık fenomoniye dikkati çekiyor. Modernitedeki gelişmenin, sosyal değişimlerin üç kategorisinde olduğunu görüyor; İkel modernlik, basit modernlik ve düşünömsel modernlik. Bu modernlik kategorizasyonları, endüstriyel topluma ve düşünömsel modernlikten risk toplumlariına çok yakından bağıntılıdır. Beck, endüstri toplumlariının ve risk toplumlariının sosyal formasyonlar kadar ayrı olduğunu gözlemledi. Endüstri toplumlari için ana prensip, tipik gelecekteki iyilerin (iş,sosyal güvenlik vs.) dağılımı iken, risk toplumunda ana prensip, risklerin dağılımıdır. Bu yüzden, risk toplumlari daha dağınıkken, endüstri toplumlari sınıflara ayrılmıştır. Sınıf toplumunda bu durum şu cümleyle açıklanabilir; Ben açım! Risk toplumunda ise aynı ifade şudur; Korkuyorum!²⁷

²⁷ ISOcaRP, y.a.g.e., / " Risk and culture",3

Üzerinde durulması gereken nokta, modernliğe ait iki çağın ayırt edilmesidir. Bir yanda basit sanayisel modernliğin, öte yandan, belirmeye başlayan düşünümsel modernliğin ayrımı söz konusudur.²⁸

Merkezde düşünümsel modernleşme kavramı duruyor. Bu kavram modernliğin öz-düşünüm ve öz-eleştiri geleneğinin devamıdır; bunun ötesinde düşünümsel modernleşmeyle kastedilen, sanayisel modernleşmenin yüksek düzeyde gelişmiş ülkelerdeki modernleşmeyi çevreleyen koşulları ve modernleşmenin temellerini değiştirmesi gibi önemli sonuçlar doğuran bir olgu olmasıdır. Modernleşme, akılcılık ve çizgisellik olarak değil de, bir yan etkiler yönetimi olarak toplum tarihinin motoru haline gelmektedir.²⁸

Bu anlamda risk toplumları olgusunu anlayabilmek için Beck'in bahsettiği risk toplumlarını oluşturan süreçler olan sanayisel(basit) ve düşünümsel modernleşmeleri irdelemek gerekmektedir.

2.2.1 MODERNLEŞMEYE DAİR İLK ÇAĞ – SANAYİSEL MODERNLEŞME

Endüstri dönemiyle birlikte hızlıca girilen modernleşme süreciyle birlikte, toplumdaki gelişim ve değişimler çok yüzlü olmuştur. Aynanın diğer yüzüne bakmanın gözden kaçırılmasıyla birlikte ortaya çıkan problem ve karmaşalar endüstriyel-sanayisel modernleşmenin çıkmaza girme aşamalarını oluşturur. Modernlik kavramı toplumlarda bir kara delik olarak yüzünü göstermiştir. Bu anlamda endüstriyel modernleşme aslında eskimiş bir gelenektir.²⁹ Endüstriyel modernleşme, kendi kendinin sorunu ve konusu haline gelmektedir.

²⁸ U. Beck "Siyasallığın İcadı", 12,13

²⁹ U. Beck y.a.g.e., 15

Klasik sanayi toplumunun emniyetsizleştirilmesinden, kendini aşmanın ve kendini değişime uğratmanın *düşünümüne* giden otomatik bir geçiş yoktur. Sanayi toplumuna özgü yapıların çözüldüğü ve onların yerine başka yapıların geçtiği bu çağ değişiminin, kamusal, bilimsel ve siyaset yapıcı bir öz-düşünüme yol açıp açmayacağı, kitle iletişim araçlarını, kitle partilerini sürükleyip sürüklemeyeceği, toplum genelinde yapılacak tartışmaların, çatışmaların, siyasal seçimlerin ve reformların konusu olup olmayacağı bir sorudur ve bunu zaman gösterecektir. Çünkü kuramsal olarak önceden belirlenemeyen bir çok koşula bağlıdır. Hatta tam tersi geçerlidir. Sanayisel modernliğin kendi kendini aşmasının, kendi kendini değişime uğratmasının, modernlik karşıtı hareketlere dönüşebilmesi mümkündür.²⁹

Sanayisel modernliğin, modernlik karşıtı hareketlere dönüşmesinin nedeni; Beck'in vurguladığı sanayi toplumunun sürekli olarak kendi kendini tehlikeye atması, kendi kendini aşmasına verilen tepkidir. Karşı modernlik derken de yeni milliyetçilik, ya da demokratik değişimlerin olması söz konusudur.

2.2.2 ENDÜSTRİYEL (BASİT) MODERNLEŞME SÜRECİNDE TEMEL VARSAYIMLAR

Aslında endüstriyel modernlik topluma çok büyük etki yapmıştır. Sistemlerin kurgulanmasını, hayatımızı yönlendiren olguları daha açıkçası modern toplumun "sağlıklı" bireyi olmamız için ne olmamız gerektiğini, oyunun kurallarıyla bize öğreten bir toplum düzeni yaratmıştır. Tabi ki her toplum tipinde olması gereken değişimler, geçişler doğaldır, ancak endüstriyel modernleşmenin bize büründürdüğü kılıf artık bizi boğan bir yılanla dönüşmüştür ve bundan kurtulmanın yollarını da gene bu modernlik türünde aramak doğru mudur sorusu akla geliyor? Bu anlamda Beck, gündelik hayatımıza dair belirli yaşam biçimlerini ve sistemsel örgütlenme ilkelerini üç şekilde topluyor.

1- Yaşamdaki konumlar, *sınıflar* çerçevesinde toplumsal olarak örgütlenmişlerdir. Sınıfların ve sonraları vurgunun azaltılmasıyla birlikte *toplumsal katmanların* sayısı, sınırları, davranışlara etkisi ve ideolojisine ilişkin sonu gelmeyen tartışmalar olmuştur. Bu siyasal tartışmalar açısından net olan durum şudur; üretim sürecindeki mesleki konum, birinin nasıl ve nerede yaşadığını, boş vakitlerini nasıl değerlendirdiğini, ondan hangi siyasal görüş ve bağlılıkların bekleneceğini dışa vurur ya da koşullandırır. Başka bir deyişle; Toplumsal eşitsizliklerin dinamiği tek anlamlı sınırlandırılabilir ve siyasal açıdan birbirine karşıt ya da birbiriyle çelişkili olan *büyük grup* kategorileriyle yorumlanır. (Örneğin sosyalist ya da kapitalist toplum modelleri)

2- Geleneksel toplumun çözülmesi, devrimci bir süreç olarak, ya açık açık patlamalı bir şekilde (Fransız devrimindeki gibi), ya da süreklilik içinde dipten dibe (Sanayi devrimindeki gibi) gerçekleşir. Buna uygun olarak *tanrının iradesini* yansıtan, hiyerarşik ve feodal düzenin yerine geçen yeni endüstriyel-toplumsal düzen, çapraşık bir niteliğe sahiptir. "Bütün büyük toplum bilim sistemleri için modern toplum negatif eleştirel bir niteliğe sahiptir. Modern toplum kendi içinde bir anlam ya da temele sahip olmadığı gibi, kendisinin ötesine sürüklenir. Düzen yitimine uğramıştır ve henüz bir düzen bulamamıştır" (Hans Freyer 1930) Derinlere uzanan sarsılmaların etkisiyle, siyasal alan iktisadi alandan, bilimsel alan siyasal alandan vs. koparılır. İyice ayrılmış olan, bütün bu kısmi sistemler, kendine özgü *nesnel yasalarını* kendi *ikili kodlarını* (iyi-kötü gibi) geliştirirler.

3- Gelenekten kopmakla modern toplum, kendini kendi içinde temellendirmek zorunda kalmıştır. Kendi temellerini kendi inşa eden bir toplum tipi meydana gelmiştir. Bu olgu, modernliği yansıtan temel biçimi kavramaya çalışan düşünüm kavramlarının gittikçe artmasıyla, kendini

dışa vurur. Öz-değerlendirme (Marks), öz-üretim, öz-yönetim kapasiteleri.³⁰

Ekolojik krizler bugünkü insan hayatının plastiği yüzünden olmuştur. Bugün sosyal ve doğal dünya, insan bilgisine dayanıyor. Ama bu durum geleceğin patronlarının biz olduğunu göstermiyor. Gelecek daha korkutucu görünüyor ve bunlar bizim toplumsal insanlık olarak yaptıklarımızın sonuçlarıdır. Risk terimi bugün modern kültürlerin merkezidir.³¹

Hayatımızın birçok bölümünde, ayrı ayrı veya beraber, geleceğini bildiğimiz oluşumlarla, potansiyel gelecekle hazırladık. Hazır olmayı yok ederek, kontrol etme amaçlı yeni alanlar yaratıldı.³¹

Modernizasyonla ilgilenen herhangi biri, endüstriyel toplumun modasının geçiyor olduğunu anlaması gerekir. Modası geçmiş endüstri toplumunun bir diğer yüzü de risk toplumdur.³¹

2.2.3 RİSK TOPLUMU

Sanayi toplumunun eskime sürecinin bir diğer yüzü risk toplumdur. Risk toplumu kavramı, modern toplumun, yenile(n)me dinamiğinin yaratmış olduğu, toplumsal, ekolojik ve bireysel risklerin gitgide sanayi toplumunun denetim ve emniyet kurumlarının etkili alanından çıktığı bir gelişme aşamasını gösterir.

Bu sürecin iki aşaması ayırt edilebilir; Bir yandan toplumun değişik biçimlerde kendi kendini tehlikeye atması olgusunun ve bunun sonuçlarının sistematik olarak üretildiği, ama kamusal olarak konu

³⁰ U. Beck , y.a.g.e., 73,74,75

³¹ Beck /Giddens /Lash "Reflexive Modernity"

edilmediği ve siyasal çatışmaların merkezi haline gelmediği bir dönem tespit edilebilir. Burada, sanayi toplumunun, karara bağlı olarak, üretilen tehlikeleri hem artıran, hem de meşrulaştıran bir öz-anlayış durumundadır. Hükmedebilirliğin mümkün olduğu varsayımı, bu anlayışın bir parçasıdır, çünkü ancak bu koşulla diğer riskler üstlenilebilir.³²

Ancak, sanayi toplumunun tehlikelerinin kamusal, siyasal ve özel yaşantının tartışmalarında etkin hale geçmesiyle tümüyle farklı bir durum ortaya çıkar. Bu durumda sanayi toplumunun kurumları, *denetleyemedikleri* tehlikelerin yaratıcıları haline gelirler. Sanayi toplumu kendini bir risk toplumu olarak görür. Bir yandan toplum hala eski sanayi toplumunun kalıpları içinde karar verirken, diğer yandan hukuk sistemi ile siyaset risk toplumunun dinamiklerinden türeyen tartışmalar ve çatışmalarla kaplanır.³²

Sanayi toplumundan risk toplumuna geçiş, kendi başına buyruk hale gelmiş modernleşme dinamiği içinde, zoraki bir biçimde gerçekteşir. Hatta şu bile denebilir. Risk toplumu yapıları, insanlarla kurumların, düşünce ve eylemlerinde, sanayi toplumunun (ilerleme konusundaki giriş, ekolojik sonuçların ve tehlikelerin devre dışı bırakılmasıyla, herşeyin denetlenebilirliğine dair iyimserlik gibi) alışkanlıkları etkili olduğu için meydana gelmektedir. Risk toplumu, siyasal tartışmalar sırasında, seçilecek ya da vazgeçilecek bir olgu değildir. Risk toplumu kendi başına buyruk, sonuçlara kör, tehlikeler karşısında vurdumduymaz hale gelmiş, modernleşme süreçlerinin kendiliğinden devinimi sırasında oluşur. Sanayi toplumunun temellerini sarsan, ortadan kaldıran, değiştiren, öz tehditleri üreten, bu süreçlerin ta kendisidir.³³

---

³² Beck /Giddens/Lash, y.a.g.e

³³ U. Beck, y.a.g.e.,34

Risk toplumuyla birlikte, klasik sanayi toplumunun temelini oluşturan *iyiler*, (iş, sosyal güvenlik vs.) toplum tarafından aynı anda yaratılan *kötüler* tarafından sarıldı. Değerlerin üretimine eşlik eden risklerin –nükleer ve kimyasal ileri teknoloji, genetik mühendisliği araştırmaları, çevre tehdidi ve batık sanayi toplumunun dışında yaşayan insanlığın giderek sefilleşmesi sonuçları nasıl paylaşılacak, yönetilecek ve meşrulaştırılacaktır? ³⁴

Toplum kuramı ve kültür araştırmalarının anlayışı çerçevesinde risk toplumları kavramı, sanayi toplumunun şimdiye dek izlediği yolda yaratılan tehditlerin ağır bastığı bir modernlik anlamına gelir. Böylece bu gelişmenin kendini nasıl sınırlayacağı sorusu ortaya çıkar; Demek ki modern toplumlar, değişmedikleri, kendi sonuçlarını düşünmedikleri, sanayide yürü ya kulum politikası güttükleri ölçüde, kendi modellerinin temelleri ve sorunlarıyla karşı karşıya kalırlar. ³⁵

Sosyal teoride, risk toplumunda endüstri toplumunun ürünlerinden çok uzak oluşan tehditleri içeren, modernlik bölümleri oluşur. Bunlar bilimle de belirlenemezler. Tehlikenin tanımı her zaman düşündürücü ve sosyal oluşumludur. Modern toplumlar kendi etkilerine tepki vermeyen ve çoğu aynı olan, politikanın devamını belirleyen kendi modellerinin sınırları ve temelleriyle uğraşırlar. İşte risk toplumu bu noktada devreye girer ve oluşumuna referans veren üç alan oluşturur. ³⁶

Birincisi, modern endüstri toplumunun, doğal ve kültürel kaynaklarla ilişkisi vardır. Bu durum, insan dışı doğaya ve genel insan kültürüne, hayatın özel kültürel yolları gibi (Örneğin nükleer aile için) ve sosyal kaynaklara (Örneğin ev işleri gibi) bağlanır. ³⁶

³⁴ Beck /Giddens/Lash, y.a.g.e.

³⁵ U. Beck "Siyasallığın İcadı",36

³⁶ Beck /Giddens/Lash, y.a.g.e.

İkinci olarak, tehdit ve problemlerin oluşturduğu toplum ilişkileri gelir. Burada güvenliğin sosyal fikirleri yer alır. Bu da iş, hukuk, bilim gibi bölümlere dayanır ama, politik alanda ve karar vermede problem oluşur.

Üçüncüsü, yirminci yüzyılın sonlarına dek, batı demokrasilerini ve iktisat toplumlarını koltuklayan sanayi toplumu kültürünün kolektif ve gruplara özgü anlam kaynakları (Örneğin, ilerleme inancı, sınıf bilinci) her türlü tanımlama ediniminin sırtına binmesine yol açmıştır.³⁶

Bugün insanlar feodal zümrelerin, dinsel inancın verdiği güvencelerden kopartılıp, sanayi toplumu dünyasına sokulmuyorlar ; şimdi sanayi toplumundan kopartılıp, dünya risk toplumunun kasırgasına fırlatılıyorlar. İnsanlardan, birbirinden çok farklı, birbiriyile çelişen küresel ve kişisel risklere katlanmaları bekleniyor. Burada anlatılmak istenen, bir yandan verili kalıplara sığınmalarının imkansız oluşundan, ya da geleneksel roller için verilen kararlar olarak bizzat birer risk olarak taşınmak ve yaşamak durumunda oluşlarından ötürü, yaşam riskli hale gelir. Öte yandan toplumsal, teknik ve küresel riskler, bütün çelişkileri ve çözümsüzlükleriyle, bir durum olarak yaşanmaktadır.³⁷

Küresel risk toplumunda, *yabancı* denen nesne de gelenek dışına atılır, kendimizle yabancı olan arasındaki sınırlar bulanıklaşır. Ne var ki böyle olması çatışmaları ortadan kaldırmaz, aksine çatışmaların keskinleşmesine neden olur.³⁸

Endüstri toplumu, sosyal sivil gereklilik, refah ülkesi ve güvenlik ülkesi gibi kavramlarla, insan yaşama koşullarını, rasyonellikle kontrol edilebilir, ticari, uyumlu ve sorumlu yapar.³⁹

³⁷ U. Beck "Siyasallığın İcadı",37

³⁸ U. Beck "Siyasallığın İcadı",21

³⁹ Beck /Giddens/Lash "Reflexive Modernity"

Risk toplumu, kişisel eleştiri toplumudur. Günümüzü tekrar tahlil edince, risk toplumu olgusu açıkça belli oluyor. Endüstri toplumunun güvenlik krizi, kesin sonuçlara hiç hata yüklemeyen, kesin sonuç arasındaki hareket için, fırsatların açık olduğunu belirtiyor. Kesinlikte yaşamak ve hareket etmek temel tecrübe haline geliyor.³⁹

Nükleer devlet ve adım adım yaklaşan ekolojik facialarla (ozon deliği, mevsim değişimleri vs.) "yan etkileri" *küreselleşmesi* yaşanmaktadır. İstenerek ve istenmeden meydana gelen kollektif bir intiharın mümkün oluşu gerçekten de –yan etki kavramı dahil- bütün ahlaki, siyasal ve toplumsal kavramları parçalayan tarihsel bir yaniliktir. Risk uygarlığının bu kaderi, başlı başına hem (riskler hakkında) dışsallaştırılabilirlikten söz edilmesini gülünç kılmaktadır, hem de her yerde hakim olan "kıyameti görememe" nin bir belirtisidir.⁴⁰

Dünya risk toplumunda, üç şekilde hükmeder. Birincisi; dünya ölçeğindeki tehlikelerden dolayı sınırlar geçersizleşir, ikincisi, tehlikelerin bu sınırsızlaştırılması yeni dostlukların kurulmasına neden olmaz, tersine tehditleri sınırlandırabilmenin ötesine vardırıp onları genelleştirir, birbirine karıştırır. Böyle olunca üçüncüsü, yeni sınırlara duyulan gereksinim büyür, hatta yeni sınırlara yönelik bir refleks uyandırılır. "Başkalarının sonu" deneyimlendirilebilir hale gelir. Yoksulluk, sınırlar çizilerek uzak tutulabilir. Nükleer çağın tehlikeleri için ise bu artık söz konusu değildir. Bu tehlikeler herkes için geçerlidir. O çok gelişmiş mesafe koyma imkanlarımızın sonu da budur işte. Ne var ki tehlikelerin sınırsızlığı, insanları birleştirmekten uzak olduğu gibi, tehditleri artırır, hesaplanabilirin ötesine taşıyor. Gezgin nükleer silahlar, ülke sınırlarının yakınındaki nükleer santrallerin çevresinde yapılan savaşlardan haberler, dünyayı fitili yanan bir barut fiçisine çevirmiş olan sınırlandırılmaz tehlikelere işaret ediyor. Dost ve düşmanı birbirine karıştıran genel ve toptan bir tehdit gelmiştir.⁴¹

⁴⁰ U. Beck "Siyasallığın İcadı",85

⁴¹ U. Beck "Siyasallığın İcadı",87,88

On dokuzuncu yüzyıl sonraları ve yirminci yüzyıl başlarında eser vermiş toplumsal düşünürler nükleer silahların keşfini tahmin edemezlerdi. Fakat endüstriyel yenilik ve örgütlenmenin askeri güçle ilişkilendirilmesi modern endüstrileşmenin kökenlerine kadar uzanan bir süreçtir. Bu sürecin sosyolojide büyük ölçüde incelenmemiş olarak kalması, yeni ortaya çıkan modernlik düzeninin, önceki çağları karakterize eden militarizme kıyasla temelde barışçı olacağı biçimindeki görüşün etkisinin bir işaretidir.

Yalnızca nükleer cepheleşme tehlikesi değil, askeri alandaki çekişmelerin süre gelmesi gerçeği de modernliğin yüzyılımızdaki “karanlık yüzü” nün temel bir parçasını oluşturur. Bu yüzyıl savaş yüzyılıdır; önceki iki yüzyılın her birinden daha fazla can kaybına yol açan askeri çarpışmalarla doludur. Yirminci yüzyılda, şimdiye kadar 100 milyondan fazla insan ölmüştür; genel nüfus artışını gözönünde bulundursak bile bu sayı on dokuzuncu yüzyıldaki dünya nüfusundan fazladır. Eğer sınırlı nitelikte bile olsa bir nükleer savaş meydana gelse, can kaybı sarsıcı boyutlara ulaşacaktır ve tam anlamıyla süper güçler arası bir savaş insanlığı ortadan kaldıracaktır.⁴²

Basit modernleşme ve toplum bilimi (kavramı) *kadercı* bir tutum izler. Sanayi döneminin yaratıp yenileye yenileye güç kazandırdığı bu iki kadercilik biçimi, düşünümsel modernleşme aracılığıyla çözülmekte, hatta belki aşılındadır. Modernleşmenin kendi kendini modernleşmeyle karşı karşıya getirmesi, bir yandan eylem zorunluluğu altında bulunan, eylem imkanlarına sahip bir toplumun karşıt imgesi belirir. Böylelikle sanayi toplumunun kurumları, kararlara açık, bireylere bağımlı bir hale gelir. İdeolojiler açısından yeni bir türden bir açıklığa sahip olurlar. Ne var ki bu ancak eylemsellik olanaklarına istikrar kazandıran yeni yapılanmaların ortaya çıkması ölçüsünde başarılabilir.⁴³

⁴² U. A. Giddens y.a.g.e.,18

⁴³ U. Beck, y.a.g.e.,91

Risk toplumunda, her günkü hayat kültürel olarak körleşti. Diğer bir deyişle, risk derinliği, uzmanların güvenilirliğine bağlıdır

Sanayi toplumu ve risk toplumunu ayıran bu çağ farkını nasıl keskinleştirebiliriz?

2.2.4 SANAYİ TOPLUMU İLE RİSK TOPLUMU ARASINDAKİ ÇAĞ FARKI

İki toplum arasındaki çizginin analitik açıdan alınan kararların sonucunda meydana gelen tehlikeler karşısında, güvenlik normları sistemlerinin işlemez olduğu yerde risk toplumu başlar. Bununla birlikte güvensizlik ve tehditlerin modern bir sorun değil, bütün kültürlerin ve dönemlerin eski bir sorununu oluşturduğu da belirtilmiş olur. Burada modern olan durum; ekolojik, kimyasal ya da genetik mühendisliğiyle ilgili tehlikelerin, birtakım kararlar sonucunda meydana gelmesi olgusudur; Bu da demektir ki tehditler üzerinde egemenlik kurmanın mümkün olmadığı doğa güçleri, tanrılar ve onlara atfedilip, onların üzerlerine atılamaz. 1755 yılındaki Lizbon depreminden sonra bütün dünya feryat figan etmişti. Ama aydınlanmacılar, Çernobil' deki atom santrali faciasından sonra yapıldığı gibi, sanayicileri, mühendisleri ve politikacıları değil de tanrıyı insan mahkemesi üzerine çıkardılar.⁴⁴ – 17 Ağustos depreminden sonra da kendi devlet adamlarımızın ağızından çıkan *kader buymuş* sözleri, kendi hatalarını kabul etmek istemeyen, gerçeklere kör kalmak isteyen politikacılarımızla dolu, insanların da yalnız kaldığı birer risk toplumu olduğumuzu hatırlatmıyor muydu?-

Risk toplumu aşamasına, toplumsal olarak karara bağlanan, böylece de toplumca üretilmiş olan tehlikeler, güvence altına alabilirlik sınırın aştığı anda gelinir. Risk toplumunun göstergesi, kişisel sigorta korumasının

---

⁴⁴ U. Beck, y.a.g.e.,38

bulunmaması, hatta, sınai ve teknik-bilimsel projelerin sigortalanamaz oluşlarıdır: Bu toplumun, sigortalanabilirliğinin ötesinde olması, sistematik olarak yaratılan tehlikelerden ötürü, istemeden risk toplumuna dönüşmüş olan sanayi toplumunu dengeleyen bir ağırlıktır. Gelecekte meydana gelecek olası zararlar, eğer insanların verdiği kendi kararlarına bağlanabilirse riskten söz edilir.⁴⁵

Risk toplumu, güvensizleştirilmiş bir toplumdur. Sigortalamanın sağladığı koruma, bu topluda tehlikenin büyüdüğü oranda azalır.⁴⁶ –17 Ağustos'tan sonra aynı sigortalanamazlığı yaşadık. Tehlikeli bölgeler için sigorta yapılmazken, olası sigorta primleri de iki kat artış gösterdi-

Sanayisel üretimin ekolojik kriz kaynaklarına dönüşmesi bir çevre sorunu değil, sanayi toplumunun kendi krizi, onu derinden kavrayan kurumsal bir krizdir.

Risk toplumu evresinde, teknik-endüstriyel gelişmelerin neden olduğu tehlikelerin hesaplanamazlığını kabul etmek, toplumsal bağlamın temellerinin bir öz-dönüşüm sürecinden geçirilmesi ve geçerli uzlaşımın sınava çekilmesi için sıkıştırır. Toplum, risk toplumunun kendi hakkındaki düşüncesine uygun olarak *düşünümsel* bir nitelik kazanır ya da başka bir deyişle, kendi kendisinin konusu ve sorunu haline gelir.⁴⁷

Bu şaşkınlıkların temelinde, belirsizliğin topluma geri dönüşü olarak adlandırabileceğimiz olgu yatar. Belirsizliğin topluma geri dönüşüyle anlatılmak istenen, giderek daha çok sayıda toplumsal çatışmanın bir düzen sorunu olarak değil de, bir risk sorunu olarak ele alınmasıdır.⁴⁷

---

⁴⁵ U. Beck, y.a.g.e.,41

⁴⁶ U. Beck, y.a.g.e.,43

⁴⁷ U. Beck, y.a.g.e.,45

Sanayi toplumu, burjuva toplum düzeni, özellikle de sosyal devlet insanı yaşam bağlarını rasyonel olarak denetlenebilir, üretilebilir, üzerinde tasarrufta bulunulabilir (bireysel ve hukuki anlamda) sorulu tutulabilir kılmakla yükümlüdür. Buna karşıt olarak, risk toplumunda, tam da bu denetim iddiasının, öngörülemez yan etkileri ya da çok sonra ortaya çıkan sonuçları, toplumu aşıldığı sanılan, belirsizlik çağına, kısacası, kendi kendine yabancı olma haline geri götürür.⁴⁸

Sanayi toplumunun siyasal koordinatlarını daha şimdiden devre dışı bırakıp, içlerini boşaltan risk çağı için karakteristik hale gelen bir ilke çatışması belirlemektedir. – bunlar, güvenli-güvensiz ikilisi etrafında toplaşıp, karşılıklı olarak birbirini biçimlendiren ideolojik, kültürel, iktisadi ve siyasal karşıtlıklardır.-⁴⁹

Demek ki; Sanayi toplumundan risk toplumuna geçiş, otomatik bir biçimde gerçekleştiği, endüstriyel modernliğin *kıyamete karşı körlüğünden* kaynaklandığı içindir ki, çatışmaların ve kamusal tartışmaların konusu ve merkezi haline gelerek, toplumu kendi eyle ve karar süreçlerinin merkezlerine değin tartışmaya sokarak, bölen tehlikeler, sisteme sızar.⁵⁰

Sanayi toplumu ve risk toplumu arasındaki ayırım, bilgi düzeyinde bir ayırım, yani gelişmiş sanayisel modernliğin tehlikelerinin, öz-düşünümsel olarak yansıması konusundaki bir ayırımdır.⁵⁰

Bu anlamda risk toplumu kavramı, öz eleştirel bir hale gelen modernliğin *siyasal bilgi kuramıdır*. Söz konusu olan sanayi toplumunun, kendini bir risk toplumu olarak görmesi, eleştirmesi ve bunları nasıl yaptığıdır.⁵⁰

---

⁴⁸ U. Beck, y.a.g.e.,49

⁴⁹ U. Beck, y.a.g.e.,55

Anlaşılan şudur ki endüstriyel modernliğin, daha radikal bir modernlik tarafından reformu gereklidir. Bu yeni modernlik de yukarıda sözü edilen öz-düşünümsellik mantığı altında ortaya çıkan *Düşünümsel Modernleşmedir*.⁵¹

Bu kurama göre, modernleşmenin koordinatlarını kaydıran, bizzat modernleşmenin kendisidir. Burada modernleşmenin düşünümü, yani kendisiyle uğraşan bir modernliğin kendi kendini konu etmesi, kendi kendine gönderme yapması değildir.⁵¹

2.2.5 RİSK TOPLUMUNUN ÖNGÖRÜSÜ-DÜŞÜNÜMSEL MODERNLEŞME KAVRAMI

Risk toplumu kuramı, demek ki şunu öne sürer: Şimdiye dek bilinmeyen (bundan ötürü hiç de daha iyi olmayan ya da bir kurtuluş anlamına gelmeyen) konumlanmaların ortaya çıkmasına neden olan şey, öngörülemezliktir. Genel olarak bunun bilincine varıldığında, toplum devinmeye başlar. Bu lehte midir, yoksa topyekün yokoluşu mu hızlandırır? Her durumda düşünümsel modernlik kavramı, olumsuz kaderciliğin temel varsayımlarını reddeder. Düşünümsel modernleşme sürecinde kendini risk toplumu olarak algılayıp, eleştiren ve yüksek devirde çalışan bir sanayi toplumunda yeni türden çatışma cepheleri açılır.⁵²

Toplumsal gelişmenin, düşünüm üzerindeki yansıması ve hesap edilmezliği başka alanlara şöyle etki eder; yerel, sınıfsal, ulusal, siyasal ve bilimsel yetkileri ve sınırları parçalar. Uç durumda bir nükleer facianın sonuçları karşısında bundan payını almayan kalmaz. Tersinden okursak, bu tehdidin altında mağdur ve ilgili olarak herkese ihtiyaç vardır. Demek ki

⁵⁰ U. Beck, y.a.g.e.,56

⁵¹ U. Beck, y.a.g.e.29

⁵² U. Beck, y.a.g.e.,49

herkes, sorumluluk sahibi olarak ileri çıkabilir. Bu durumda, risk toplumu da eğilim olarak, öz-eleştirel toplumdur.⁵³

Risk toplumu kuramı, kuramcılarının az ya da çok haklılaştıkları değer ölçütlerini uyguladıkları toplum hakkında, bu ölçütlere göre yargıda bulunan, yargılayan bir eleştirel toplum kuramının zorluklarından bahseder. Kendi kendini teşhis eden bir risk toplumunda, eleştiri bir anlamda demokratikleştirilir, yani kısmi rasyonelliklerin ve toplum gruplarının birbirlerine karşılıklı eleştirileri, ortaya gelir. Eleştirel toplumun kuramını, bir *toplumsal öz-eleştiri* kuramı, başka bir deyişle, düşünümsel bir modernliğin, çaprazlama çatışma hatlarını çözümüleme amacı yer alır. Hala sanayi toplumu tarafından programlanan kurumların, şimdi, risk toplumuna özgü bir *kendine dönük tehdit* bakış açısıyla, eleştirilmesi ve düşünüm konusu olması, bir karşıtlığın açığa çıkması, toplumsal eylem alanlarının hepsindeki, normları, temelleri, pratikleri çelişkili kılar. Örneğin; mekansal, zamansal ve toplumsal olarak sınırlanmış bir kaza kavramını temel alan, fakat modern büyük teknolojilerin ve sanayilerin felaket potansiyellerini hesaplamaları gereken ama diğer yandan, çok yanlış yapan risk hesapları, bizzat kendi rasyonellik talepleri tarafından eleştirilip, reformdan geçirilebilirler.⁵⁴

Risk toplumunun önünü açtığı, toplumsal öz-eleştirisinin bakış açılarını ve varsayımlarını ayrıntılı bir biçimde kaydetmek, yararlı olacaktır. Düşünümsel modernlik kavramının da çabasının yönü, sanayi toplumundan risk toplumuna geçişin kendiliğinden gerçekleşmesidir. Dünya, risk toplumunun dinamiğini üretip hızlandıran bir süreçtedir. Bunu harekete geçiren tehlikelerin yan etkileri üzerinden, kendi temellerini ortadan kaldıran, sanayisel öz-dinamiktir. Şimdiye dek *iş/evsel* ve *rasyonelmiş* gibi görünen herşey, yaşamı tehdit edici bir hal alır.⁵⁴

⁵³ U. Beck, y.a.g.e.,50

⁵⁴ U. Beck "Siyasallığın İcadı",55

Modernliğin devri bitmekte ve henüz ismi olmayan ikinci bir devri ortaya çıkmaktadır; bu ise, siyasal seçimler, hükümetin devrilmesi, ya da devrim yoluyla değil, normal ve bildik olanın yeni batılı sanayi toplumunun şablonuna göre başına buyruk bir şekilde yürüyen modernleşmenin, gizil yan etkisi olarak gerçekleşmedir. Düşünümsel modernleşme, bütün bir devir yani sanayi devri için, yaratıcı bir (kendini) yok edişin yolunu açar. Bu yaratıcı kendini yok edişin öznesi, batılı modernleşmenin krizi değil, aksine onun zaferidir. Düşünümsel modernleşme kuramı, toplumsal tarihin sonu tezine yönelik topyekün bir karşı çıkıştır.⁵⁵

Sosyal devlet ve demokrasi aracılığıyla evcilleştirilmiş olan kapitalizmin altındaki zemin kaymaktadır. Bunun nedeni proletaryanın ayağa kalkıp, tarihin yeni bir ironisiyle iktidara soyunması; aydınların, havada asılı kalan varoluşların içinden şaşkın insanlığa aklın ışığını göndermeleri; kamunun ve ikna aktörlerinin arkasından dolanarak hakiki, iyi ve güzel olanın zorlamasız sorunu devreye sokması, ya da toplumun onun rol taşıyıcısı olmaktan öteye gitmeyen varoluşlarından sıyrılıp, işleri sonunda bizzat kendi elleriyle olan toplumsal hareketler dağılması değildir. Ama eğer bütün bu kurtuluş potansiyelleri yok olup işlevsiz hale gelirse, sanayi uygarlığının rasyonellik ve ahlak tekeline ve zafere doğru yürüyüşüne karşı çıkabilecek bir güç nasıl oluşacaktır?⁵⁶

Bunu yapabilecek sadece ve sadece bir tek güç vardır. O da endüstriyel toplumsal modernleşmenin mutlakçılığın ta kendisidir. Bu kuram ve felsefe, şu şekilde özetlenebilir; modernleşme başına buyrukluğu nedeniyle, endüstriyel toplumsal modernleşmenin temelini ve koordinatlarını yok eder. Karl Marks, kapitalist modernleşmenin kendi kendine ivme veren dinamiğinin olumlu çağrışımlarıyla şu yorumu yapmıştır; Kentsoyluluk, üretim araçlarında, dolayısıyla üretim şekillerinde, dolayısıyla toplumsal ilişkilerin bütününde, durmaksızın devrim yapmadan

⁵⁵ U. Beck "Siyasallığın İcadı",57

⁵⁶ U. Beck "Siyasallığın İcadı",58

varolamaz. Oysa eski üretim biçimlerinin değiştirilmeden korunması, daha önceki sanayici sınıfların hepsinin birinci varoluş koşuluuydu. Üretimde durmadan devrim yapılması, toplumsal konumların hepsinin sürekli sarsılması, sonsuz güvensizlik ile kıpırdanma, kent soyluluk çağını önceki çağların, hepsinden ayırıyor. Yerleşik, küflenmiş ilişkilerin hepsi, üstlerine sinmiş bir sürü eski, saygın tasarımla, görüşle birlikte çözülüyor, yeni kurulanların hepsi, kemikleşmeden eskiyor. Katı kalıcı olan ne varsa buharlaşıyor, kutsal olan ne varsa çiğneniyor, sonunda insanlar kendi yaşama koşullarını karşılıklı bağlarını ayık gözlerle görmeye zorlanıyor.⁵⁷

Burada kastedilen, kesinlikle şu değildir; Modernleşme, modernleşmenin kurtarıcısıdır! Modernliğin kaynaklarına dönün. Yalnızca, doğu-batı dünya düzeni yıkılmış değil, batılı demokratik kapitalizmin güvenceleri ve doğallıkları da hızla eriyip gidiyor. Daha az soyut bir biçimde ifade edilirse; Toplumsal sınıflar çözülüyor ve bunun bir sonucu olarak, toplumsal eşitsizlikler çözülüyor. Aile, beraberlik, yakınlık, samimiyet ve sevginin modernliğin ıssızlığındaki yuvası, bir hilkat garibesine dönüşüyor. modernlik eskimekte ve düşünümsel modernlik denilen yeni bir modernlik oluşmaktadır.⁵⁸

Modernleşme, yalnızca modernleşmenin endüstriyel-toplumsal çerçevesini değiştirmekle kalmaz dahası; sanayi-modernlik dahilinde de sabit ve durağan nitelik taşıyan her şeyin *buharlaştığı*, sanayi toplumunun kurumsal ve örgütsel örgüsü güvenli olmaktan çıktığı için, modernliği inşa edip bir zırh haline getirilmiş olduğu, rol dağılımı bütünü parçalamaktadır. Bu rol dağılımı bütünü bireyler tarafından verilen kararlara ayırır. Bireyler düşünümsel modernleşmenin galipleri ve mağluplarıdır.⁵⁹

⁵⁷ "Komünist Manifesto", çev. L. Kavar, Ç. Yayınevi, Ankara 1998, 71

⁵⁸ U. Beck, y.a.g.e., 60

⁵⁹ U. Beck, y.a.g.e., 64

Başka bir deyişle; kurumların, bireyin rol hapsinden kurtulması ve eylem, öznellik, çatışma, bilgi, düşünüm, eleştiri, yaratıcılık gibi kavramların rönesansıdır.⁵⁹

Modernleşme, ya gelişmenin devamına ya da karşı- modernliğin ortaya çıkmasına yol açar: (çünkü artık sistemler çöktüğünden, yeni çıkış yolları aranır, risk toplumu olgusunun yarattığı kaosu getirir bunlar) Neo-faşizme ya da ekolojik bir demokrasiye yönelebilir; Eko- diktatörlüğe, şiddete, köktencilığe dönüşebilir, ya da demokrasi ve aydınlanmanın sanayi uygarlığının kireçlenme belirtilerinin ve saplantılarının ötesine yönelen bir doğrultuda gelişimini sürdürmesini sağlar. Düşünümse modernleşme, Batı dahil bütün dünyayı, yok etmenin ivme kazandığı bir eğik düzleme itebilir, ya da şimdiye dek, imkansız olan şey mümkün hale gelir. Endüstriyel modernliğin kendi hedeflerini, temellerini, yaşam ve üretim biçimlerin, ahlak ve rasyonellik konusundaki anlayışını yeniden değerlendirip reforma tabi tutması.⁶⁰

Sanayi toplumunun, *normal* başına buyruk modernleşme süreci dahilinde, planlanmaksızın ve gizliden gizliye gerçekleşen ve sabit, işlek bir siyasal, iktisadi düzenin mevcut olduğu koşullarda üç hedefe sahip olan bir değişimi söz konusudur; Modernliğin, *sanayi toplumunun* ön varsayımlarını ve temel çizgilerini ayrıştıran, çözelten ve başka modernliklere – ya da anti-modernlikler- giden yolu açan bir biçimde radikalleştirilmesidir.⁶¹

Öte yandan, düşünümse modernleşme yalnızca, hem kendi başına, hem de değişik arka planlara göre tam zıt sonuçlar doğurabilen tek bir gelişim dinamiğini kapsar. Buna, değişik kültürel çevreler ve kıtalarda eklenen milliyetçil, kitlesel yoksulluğu, değişik dinlere ait, değişik yönelimli fundamentalizmleri, iktisadi krizleri, ekolojik krizleri, olası savaş ve

⁶⁰ U. Beck, y.a.g.e.,65

⁶¹ U. Beck, y.a.g.e.,68

devrimleri, dev boyutlu kazaların yol açtığı, olağan üstü hal durumlarını, yani dar anlamda risk toplumunun çatışma dinamiğini de eklemek gerekir.⁶²

Basit modernleşme, geleneksel toplum biçimlerinin, endüstriyel toplum biçimleri tarafından, birinci olarak *çözülmesi* ikinci olarak *devralınması* anlamına gelirken, düşünümsel modernleşme, endüstriyel toplum biçimlerinin, başka modernlikler tarafından birinci olarak, *çözülmesi* ikinci olarak *devralınması* anlamına gelir. Modern toplumların geçirdiği iki evrenin arasındaki fark, bir defasında sanayi-öncesi geleneklerin, diğer defasında da sanayi toplumunun *gelenek* ve güvencelerinin, kendilerinin bir *çözülme* ve devralma sürecinin nesnesi haline gelmeleridir. Başına buyruk modernleşme sürecinin içinde, hiyerarşik ve feodal toplum biçimlerinin, endüstriyel-toplumsal modernleşme tarafından, *çözülüp devralındığı* gibi, sanayi toplumunun üzerinden geçilip gidilir.⁶³

Sanayi toplumu dinamiğinin kendi temellerini aştığı düşüncesi, Marx'ın mesajını hatırlatıyor. "Kapitalizmin mezar kazıcısı yine kapitalizmdir". Ama gene de, başka bir şey kastedilmektedir: Birincisi, kapitalizmin krizleri değil de zaferleridir yeni toplumsal biçimi yaratan. Bununla ikinci olarak şu kabul edilmiş olur: Klasik sanayi toplumunun ana hatlarını çözen, sınıf mücadelesi değil, *normal* modernleşmedir. Modernleşmeye *devam* edilmesidir. Böylece meydana gelen yapılanmaların, sosyalist bir toplumun bu arada çökmüş ütopyasıyla da ilgisi yoktur. Öne sürülen yüksek devirli endüstriyel- dinamik, devrim biçiminde bir ilk patlama olmaksızın, başka bir topluma doğru kayıyor.⁶⁴

Düşünümsel modernleşme sürecinde, sanayi döneminin doğallıkları, alışkanlıkları da *çözülür*, böylelikle bireylerin eylemselliği merkezi bir

---

⁶² U. Beck, y.a.g.e.,70

⁶³ U. Beck, y.a.g.e.,72

⁶⁴ U. Beck, y.a.g.e.,76

konuma geçer.⁶⁵

2.2.6 BASİT VE DÜŞÜNÜMSEL MODERNLEŞME KURAMLARININ ÖZELLİKLERİ

Düşünümsel modernleşme, toplumsal sınıfların ön-koşullarını, toplumsal eşitsizliklerin *bireyselleştirilmesi* aracılığıyla çözülmeye uğratarak devralır. Bu bir yandan, toplumsal sınıfların yok olması ve toplumsal eşitsizliklerin aşılmasının birbiriyle örtüşmediği anlamına gelir. Hatta, toplumsal sınıfların belirsizleşmesiyle, toplumsal eşitsizlik *keskinleşir*. Eşitsizlik, artık, yaşam dünyalarında, yaşam boyunca tanımlanabilir, büyük ölçekli sınıfsal konumlar çerçevesinde zaman (yaşam süresi), mekan ve toplumsallık açısından parçalanır.⁶⁶

Modern toplumlar, uyum sağlama yetkilerini artıran, belirli keşiflerde bulunmuş, bu keşifleri geliştirmişler, böylece de karmaşık çevrelerde yaşamlarını sürdürme yeteneklerini artırmışlardır. Ama burada atlanan veya hesap edilemeyen tek ve en önemli (risk toplumu oluşumuna ilk adım) nokta, modern hayatta, modern toplumu oluşturan kurumların beklentilere cevap veremeyeceğidir.⁶⁷

Modernleşmenin devamı, endüstriyel-toplumsal modernleşmenin temellerini ortadan kaldırır.⁶⁸

Modern toplumların, bağımlı oldukları kaynakları –kültür ve doğa- tükettikleri ama bu kaynakların mevcudiyetini korumaktan, yenilenmelerini sağlamaktan aciz olduklarından yola çıkılmıyor değildir. Gerçi ne var ki modernliğin bu kendi kendini tehdit potansiyeli, çevrenin sırtına

⁶⁵ U. Beck, y.a.g.e.,91

⁶⁶ U. Beck, y.a.g.e.,77

⁶⁷ U. Beck, y.a.g.e.,80

yüklenebilir. "Bir eylem alanındaki optimasyon, başka eylem alanlarında çok zor baş edilebilecek sorunlar doğurur".

Bu sorunlar risk olarak karşımıza çıkar, bu anlamda risklerin tanımı, para, mülkiyet hakları, nüfus, meşruluk gibi sınırsal, toplumsal kaynakların yeniden dağılımı anlamına gelir. Gerçi bu tanımlamanın boyutları örtüşebilir, ama ilkesel olarak birbirinden bağımsız olarak değişkenlik gösterir. Teknolojik ve ekolojik risklerin bu kendine özgü mantığıdır. İçte birbiriyle çatışma halinde olan grup, çıkarlarının sabit kılınmasını önleyen bir risk boyutunda kazananlar, başka bir risk boyutunda yenilebilirler. Çıkarların istikrarsız ve çelişkili bir biçimde toplumda kök salması, geniş kapsamlı sonuçlara yol açmaktadır. Çatışmaların üstesinden gelmek üzere kurulan yerleşik kurumların büyük ölçüde başarısız oldukları gözlemlenebilir. Çünkü bu kurumlar, çıkar örgütlenmelerini varsayarlar.⁶⁹

Basit modernleşme toplumsal değişimin motorunu son noktada konumlandırırken, düşünümsel modernleşme toplumu değiştirmenin devindiricisini *yan etki* kategorileri (reflekslilik) dahilinde düşünür. Görünmeyen, düşünümüne konu olmayan ama dışsallaştırılan şeyler, endüstriyel modernliğin şimdilik zaman ve gelecekte "başka" modernliklerden ayıran yapısal bir kopuşa yol açacak şekilde birikir. Demek ki düşünümsel modernleşme, düşünüm konusu olmayan, otomatik, deyim yerindeyse bir reflekse benzeyen, aynı zamanda da tarihsel erkli bir modernleşmedir.⁷⁰

Basit modernleşme toplum bilimi, sanayi toplumunu sanki olabilecek tek toplum biçimiymiş gibi abartır. Düşünümsel modernleşme toplum bilimi, sanayi toplumunu, çelişkili, tarihsel bir ortak yaşarlık, modernlik ve karşı modernlik arasındaki bir ortak yaşarlık, yarı modern toplum olarak açıklar.

⁶⁸ U. Beck, y.a.g.e.,81

⁶⁹ U. Beck, y.a.g.e.,82

⁷⁰ U. Beck, y.a.g.e.,96

Modernlik ve karşı modernlik, basit ve düşünümsel modernlik içiçe geçiyorlar. Ama bu içiçelik keyfi değil, belirli bir yönelimi olan bir içiçeliktir.. Basit sanayisel modernliğin toplumsallaştırma biçimleri *çekirdekten* bir çözülmeye, bazen de kabukları sertleşerek, kutsal kılınarak oluşur.⁷¹

Bu sürece *bireyselleşme* adını veriyoruz. Yalın bir deyişle bireyselleşme: Hem sanayi toplumu doğallılarının çöküşünü hem de insanın kendisine ve başkalarına ilişkin bir takım doğallıklara bağlı olmaksızın yeni “doğallıklar” bulmasını kasteder. Charlie Chaplin ve Woody Allen’ın filmlerini gören herkes, bu sırada bazı kargaşaların da ortaya çıkacağını bilir. Bireyselleştirme, bireyin özgürce alınan kararlarına dayanmaz. “İnsanlar bireyselleşmeye kenetlenmiştir” Jean Paul Sartre.⁷²

Nasıl sanayi dönemine girilirken, insanlar zümrevi-feodal doğallıklarından, yaşam ve toplum biçimlerinden özgür kılındıysa, yirminci yüzyılın sonunda da sanayi toplumunun yaşam biçimlerinde özgür kılınırlar. İki sürecin –endüstriyel modernliğe ve düşünümsel modernliğe geçişin- yirmibirinci yüzyılın içinde, hem Avrupa’da hem de dünyanın değişik ülkelerinde birbiriyle kesişmesi, soğuk savaş düzeninin çöküşünden sonra dünyayı ne gibi depremin sarstığı konusunda bir fikir sahibi olmamızı sağlar.⁷³

BÖLÜM SONUCU

Birinci ve ikinci bölüm içerisinde kavramsal olarak sunulan risk toplumu olgusu, basit modernleşme sürecinden ele alınarak sunulmuştur. Risk toplumunun bu yönden irdelenmesi ve alternatif modernizm olarak sunulan düşünümsel modernleşme olgusu ile birlikte irdelendiğinde ortaya çıkan

⁷¹ U. Beck, y.a.g.e.,97

⁷² U. Beck, y.a.g.e.,149-150

⁷³ U. Beck, y.a.g.e.,149-150

sonuç; artık çıkmaza giren basit modernleşmenin geleneksel metodolojilerinin bir kenara bırakılıp, kendi kendini irdeleyen, içerisinde riskleri azaltmak için yöntemler sunan düşünümsel modernleşme ile çözümlenmesidir. Çünkü risk toplumu sonuçlara kördür.

İlkel toplumlardan zamanımıza kadar gelinen noktada toplumların her geçen gün yaşadığı belirsizlikler incelenmiş ve çıkan sonuçta varılan risk toplumu olduğumuz kavramı, uzmanları risk azaltımı üzerine metotlar araştırmak durumunda bırakmıştır. Yerleşimlere bakış açıları risk anında alınacak önlemleri kolaylaştıracak tasarım zonlarını yaratmıştır. Risk toplumu olarak bakıldığında, tasarlanacak mekanlarda yeni fonksiyon ihtiyaçları doğmuş ve geleneksel tasarım şekilleri tekrardan ele alınmak zorunda kalıştır.

Risk çeşitlerinde belirtilen doğal risklerin başında gelen deprem, marmara bölgesinin risksel bazda ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Risk toplumu olgusundan marmara bölgesine bakıldığında ortaya çıkan görüntü, kentsel ölçekte başarısızlıklardır. Kentsel tasarım açısından gözönüne çıkan en önemli eksiklik risk anında birer risk zonlarına dönüşebilecek olan açık alanların önemliliğidir. İkinci bölümde kentsel dış mekanlar üzerine, risk zonları açısından farklı bir bakış araştırılacaktır.

Risk toplumuyuz ve tasarımlarımız risk anına göre yapılmalıdır. Kentsel açık alanlar bir yöntem olarak oluşumun başlangıcıdır.

3. BÖLÜM

RİSK OLGUSU PERSPEKTİFİNDE BİR YÖNTEM DENEMESİ OLARAK KENTSEL AÇIK ALANLARIN İRDELENMESİ

3.1 MEKAN KAVRAMI / KENTSEL DIŞ MEKAN KAVRAMI

Mekan kent ve kentliler için yaşamın geçtiği en küçük ünite olarak değerlendirilirken, kentsel tasarımda mekan, çevrenin, yaşanan, algılanan çok boyutlu bir görünümüdür. Kent ortamının veya kentsel dokunun mekanlardan oluştuğu bilinen bir gerçektir.⁷⁴

Mekan kavramı beraberinde mekan hissi, korunmuşluk ve çevrelenmişlik duygularıyla ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

Mekanın güvenlik duygusu yaratması tanımından yola çıkıldığında, Marmara bölgesinin bir risk toplumu olarak hissettiği "mekan" kavramı; "tehlike" kavramına doğru değişim göstermektedir. Birey, mekanda hissetmesi gereken korunmuşluk duygusunu yaşamamaktadır.

Mekanı sınırlandıran öğelerin farklılığına göre mimari ve doğal mekan ayrımı yapılır. Mimari mekanın veya doğal mimari mekanın özel durumu olan kentsel mekanlar; sokaklar, binalar veya bunlarla birlikte yeşil alanlar vb. ile sınırlanırlar.⁷⁶

Doğal ve yapay elemanlar ile belli mekan kuruluşları genelde şöyle tanımlanabilir.

⁷⁴ Ş. Demirseven, "Kent formunu oluşturan faktörler üzerine bir araştırmaya", Y. Lisans tezi, 1990,1

⁷⁵ A. Örnek, "Beyazıt ve Eminönü meydanları", lisans bitirme tezi, 1995-96 Güz yarıyılı, 4

⁷⁶ A. Örnek, y.a.g.e., 4

- Doğal elemanlar ile "Doğal Mekanlar"
- Yapay elemanlar ile "Yapay Mekanlar"
- Doğal ve Yapay elemanlar ile "Karma Mekanlar" ⁷⁶

Genellikle mekan denilince, dört tarafı kapalı kutu şeklinde ortamlar düşünülür. Oysa kentsel tasarımda belirgin amaçlardan biri insanların yaşayabileceği, çalışabileceği mekanlar yaratmaktır. İnsanın hem bu mekanda amacını gerçekleştirmesini, hem de mekandan mutluluk duymasını sağlamak gerekir. ⁷⁷

3.1.1 KENTSEL MEKAN KAVRAMI

Kent insanın yakın çevresini oluşturur ve insan bu çevre ile sürekli ilişki içindedir. Bu ilişkinin en yoğun olduğu yerler ise kentin açık mekanları, meydan ve sokaklardır. ⁷⁸

Açık mekanlar çağlar boyu, insanlığın sosyal ve kültürel gelişimine paralel olmuştur ve bu gelişimi yansıtır. Açık mekanların oluşması, biçimlenmesi bu gelişmeden etkilenir. Açık mekanlar çağlar boyu belli bir kurala bağlı olarak biçimlenebildiği gibi, kendiliğinden bir oluşum da gösterebilirler. ⁷⁸

Açık mekanı oluşturan en önemli öge binalardır. Bina ve açık mekanlar birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler. Bu etkileşim, açık mekan ve bina tasarımını belirler. ⁷⁸

Mekanın kent için önemini incelerken, her iki kavramın ortak yönü olan, insan ve toplum ilişkilerini unutmamak gerekir. Mekan ile insan arasında kesin olarak görülen bir etki tepki olayı söz konusudur. Mekan, içindeki

⁷⁷ Ş. Demirseven, y.a.g.e., 2

⁷⁸ A. Pekmezci, "Bina tasarımında açık mekanların etkisi ve bir model araştırması", Y. Lisans tezi, 1990, 3)

insanı nasıl etkiliyorsa, insan ve toplum ilişkileri de mekanın oluşumunu o derecede etkiler. İnsan-mekan ilişkilerin ele aldığımızda, kentsel mekan; yapıların oluşturduğu ve yapılarla bütünleşen kentte yaşayanların değişik görüş açılarıyla ve tüm toplumsal olayların kentle birleştiği ortak bir alandır. Ya da gelişmiş bir tanımlamayla; kentsel mekan, çevrenin bir parçası (fiziksel ve sosyal çevre) ve yapıların oluşturduğu bir birim olarak, insanların yaşadığı ya da algıladığı tüm eylemlerin geçtiği belli düzenleyici ilkelere sahip ve çeşitli fiziki elemanlarla sınırlanabilen çok boyutlu (üç boyut, zaman, ürün, ideolojik vb.) birimdir.⁷⁹

Kentsel mekan, öz anlamı ile, kentin binalarla tanımlanan fakat binaların dışında kalan bölümleridir.⁸⁰

Çevre ile hava koşullarından korunmuş olan ve dışarıya kapalı durumdaki iç mekanlardan farklı olarak dış mekanlar, açık, yasaklanmamış, açık havada hareket edilebilen birimlerdir.⁸⁰

Kentsel tasarım dilinde dış mekan aynı zamanda Kentsel Açık Alan olarak kullanılır; Francis'in tanımlaması ile ".....insan etkinlikleri için tasarlanmış ve oluşturulmuş, halkın girebileceği açık alanlardır."⁸⁰

Düzenli kentsel mekanlar ve kentsel donatılar, insanın doğal çevre, insan ve toplum çevresi, yapılanmış çevre ile ilişkilerinin kurulmasında olumlu etkiler yapmaktadır. İnsanın çevresi ile bütünleşmesi ise toplulaşması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Söz konusu bu ilişkilerin kurulması insanın o mekanı sahiplenmesi duygusunu getirir ve bu durum giderek kente sahip çıkmasını sağlar. Bu bütünleşme duygusu kentleşme ve demokratikleşme sürecine ivme kazandırır.⁸¹

⁷⁹ Ş. Demirseven, y.a.g.e., 2

⁸⁰ A. Örnek, y.a.g.e., 6

⁸¹ A. Örnek, y.a.g.e.,7)

Kentsel dış mekan tanımı, genel tanım içinde, toplum için planlanan, düzenlenen veya kendiliğinden oluşmuş, toplumun yararlandığı alan olarak belirlenebilir. Ancak bu alanların her zaman planlandığını ve düzenlendiğini ileri sürmek pek olası değildir. Çoğunlukla ülkemizin kentsel dış mekanlarında olduğu gibi.⁸²

Kentsel dış mekanlar, özel yaşamın aksine toplu yaşamın tüm etkinliklerinin süregeldiği her yaş, cins ve meslek grubunun (bazı durumlarda denetimli olarak) yararlanmasına açık, kent strüktürü içindeki mekanlar olarak tanımlanabilir.⁸²

Kent alanı üç boyutlu, **kentsel alan** ise içindeki beşeri eylemleriyle (sosyal, kültürel, politik, dini, ticari, spor vb.) çok boyutludur.⁸²

Özel mekanlar, aile mekanı başta olmak üzere özel mülkiyetteki birçok işyeri, yönetim yeri vb. yerlerdir. Bunun tersi; yani mülkiyetin ortak olduğu ve ortak çıkarlar ve kullanım için ayrılmış ve düzenlenmiş mekanlar ise kentsel dış mekanı oluştururlar.⁸²

İlkel toplumlardan bu yana üretim ve toplumsal ilişkilerin evrimi sonucunda oluşan, zaman ve mekana bağlı olarak esneklik ve değişiklik gösteren bir sınır, kamusal ve özel mekanları birbirinden ayırır. Bu sınır, özellikle kentsel mekanlarda karmaşık bir nitelik gösterir.⁸²

Kentsel mekan kavramını estetik değerler göz önüne alınmadan; kentsel yapılar arasındaki kalan tüm mekanların hepsi olarak tanımlayabiliriz.

Bu genel tanım altında kentsel mekanın belirli özelliklerini şöyle sıralayabiliriz;

---

⁸² Yapı dergisi No:30 Kasım-aralık 1978

- a) Kentsel mekan, eşyaların, insanların karşılaşma yeri; değişim yeridir.
- b) Kentsel mekan, bir formdur; bir yandan formların mantığına, diğer yandan içeriğin diyalektiğine bağlıdır.
- c) Kentsel mekan, binalardan, sokaklardan, meydanlardan, yeşil alanlardan oluşan bir bütündür.
- d) Kentsel mekan, bilgi toplayıcı (informative) işlevleri içerir.
- e) Kentsel mekanda, hizmetler sektörü, operasyonel ortam bulur.⁸³

Kentsel mekanları inceleyecek olursak, kullanımına bağlı olarak çeşitli gruplarda toplandığını görebiliriz. Mekanın en önemli kullanıcısı insan olduğundan dolayı, mekanlar insanın kullanımına göre ölçek kazanmalı ve tasarlanmalıdır.

3.1.2 KENTSEL MEKAN TÜRLERİ

Kentsel açık alanlar;

* Dış kullanım alanları ve

* Dolaşım kanalları olarak gruplanabilirler.

Dış kullanım alanları, ışık, hava, dışarıda yaşama olanakları ve güzel görünüş olanakları sağlayarak iç mekanların yaşanırılığını artıran açık ve yarı açık özel oturma alanları, avlu, ön, yan ve orta bahçeler, oyun bahçeleri, park, meydan...vb. gibi açık alanlardır.⁸³

Dolaşım alanları (kanal mekanlar) yapılar ve kentin çeşitli bölümleri arasındaki yaya, taşıt ulaşımı ve haberleşme ilişkilerini kuran, geçit, sokak, cadde ve bulvarlardır.⁸³

---

⁸³ Ş. Demirseven, y.a.g.e., 78)

Üzerinden yalnızca bir yerden bir yere geçiş amaçlı kullanıldığını düşündüğümüz sokak olgusunun iletişimi önemli derecede artıran sosyal bir arena olması gerekliliği “Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu”nda şöyle belirtilmiştir.”Sokağın yaşanabilir sosyal bir mekan olarak kaybı, kentte güvensizliğin artması ve kentsel bozulmayı da beraberinde getirir. Artan güvenlik, asayiş ve sosyal uyum; geniş kaldırımlar, yaya bölgeleri ile sokakların iyileştirilmesi, doğru sokak düzenlemesi ve planlaması ile trafik akımlarının kontrolü ve tek yönlü yolların dikkatli kullanımı demektir.

Bu aynı zamanda açık alanların; kaliteli ve dayanıklı malzeme kullanarak; kaliteli kent mobilyası, yol levhaları, cephe düzenlemeleri, yeşillendirme, su, heykel, çeşme ve anıtlarla donatılarak korunması ve iyileştirilmesi demektir.”⁸⁴

Bir yerleşmede özel dış kullanım alanlarından (balkon, bahçe) hareketi ileten kanal mekanlara (sokak) ve hareketin toplandığı ve dağıldığı mekanlara (meydan) doğru aşamalı bir açık alan kullanım kademelenmesi ve eylem devamlılığı vardır.⁸⁴

Kentsel çevrede bulunan dış mekanlar toplayıcılık ve kaynaştırıcılık özelliklerine sahip statik mekan niteliğindeki kanallardır.⁸⁵

---

⁸⁴ Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu, 5

⁸⁵ A.Ömek, y.a.g.e., 7)

KENTSEL MEKAN TÜRLE	KULLANIM ALANLARI	SORUMLULAR
KENTSEL KAMUSAL MEKANLAR	caddeler sokaklar yaya yolları Açık alanlar	kamu
KENTSEL YARI KAMUSAL MEKANLAR	parklar oyun alanları okullar alışveriş merkezleri	kullanıcılar+kamu
KENTSEL YARI ÖZEL MEKANLAR	konut bahçeleri	ortak kullanıcılar
KENTSEL ÖZEL MEKANLAR	konutlar	kullanıcının kendisi

Kentsel mekan türleri;

A- Özel mekanlar

B- Kamusal mekanlar

Olarak iki kısımda belirleyebiliriz. Ancak bu mekanların kullanım ve işlevleri açısından birbirlerine geçişleri de dikkate alınırsa, bir tampon bölge söz konusu olur. Bunlar yarı özel ve yarı kamusal alanları verir.

A- Özel mekan

. Özel mekan

. Yarı özel mekan

B- Kamusal alan

. Kamusal mekan

. Yarı kamusal mekan

olarak incelenebilir.

Özel mekan, konut içindeki kişilerin denetimi altında bulunan mekandır.

Kamusal mekan ise, herkesin tartışmasız gidebildiği, serbestçe hareket ettiği, kamuya ait mekanlardan oluşur.

Yarı özel mekanlar, konuta ait, dışarıdan görülebilir, geçiş için sembolik bir önem taşıyan alanlardır. Örneğin, bahçe giriş kapısına geçilen yer, apartmandaki kapı önü bu tür mekanlardır. Bu mekanın küçük olması önemli değildir. Asıl önemli olan bu mekanların büyük **simgesel** ve pratik önem taşımasıdır.

Yarı kamusal mekanlara örnek olarak, avlu, bahçe, merdiven veya koridor gösterilebilir. Yarı kamusal mekanın kullanıcıları belirlidir. Buraya bir yabancı girmesi denetlenebilir. Kamusal mekanların özellikleri, bu mekanlarda doğal ve toplumsal düzenin denetiminin bir canlandırma gereksinimini oluşturmalarıdır. Şayet şöyle bir düzen varsa, kentsel kamusal mekan doğru, bilinçli olarak yapılmıştır denilebilir. Aksi durumda, özel mülkiyet duygusu, kamu gözetimi dışında bu mekanlarda büyük karmaşıklığa ve sorunlara neden olur. Kentlerde suç ve yasa dışı olaylar çoğu kez düzensiz, gözetimsiz bu tür mekanlarda olur. Zira suç işleyenler, böyle mekanlarda tanınmayacaklarını, gözlenemeyeceklerini düşünürler.

Oscar Newman 1972 yılında yazdığı eserinde (Newman, O., "Defensible Spaces" 1972) kentlerde en yaşanabilir mekanların "savunulabilir mekanlar" olduğunu ortaya koymuştur. Bu mekanlarda doğal olarak polis gücü değil, doğrudan kentlilerin birbirlerine olan desteklerinden doğan güç söz konusudur.

Jahn Gehl adındaki Danimarka'lı kent tasarımcısı (Gehl, J., "The Interface" The department of Arch and Building Melbourne University) gerçek yaşamın fiziksel ve toplumsal çevresini yarı özel mekanların boyutladığını (ön bahçe, sokaklar gibi) özellikle böylesine mekanların toplumun kişiliğinin bir belirtisi olduğunu kaydetmektedir. Ona göre değişik kişilerin kişilik ve kültürleri onlara ait şeylerle (örneğin evleri-giysileri-

yakınları) belirlenir ve ortaya çıkar. Dolayısıyla yarı özel mekanlar (ön bahçe ya da kapı önü gibi) birer kişilik belirtisidir.⁸⁶

Kentin bütünleşmesi açısından bu tarz kentsel mekanların önemi gözardı edilmemelidir. Aslında bu mekanlar toplumun kişiliğinin bir belirtisidir. Toplumlara dolayısıyla kişilere ait kişilik ve kültür belirleyicileri özellikle yarı özel mekanlarda ortaya çıkar.⁸⁷

3.1.3 TÜRK KENTİNDE KENTSEL AÇIK ALAN SÜRECİ

Türk şehrinin bir özelliği düzenli bir açık alan fikrine sahip olmamasıdır. Fakat iyi incelendiği zaman büyük toplulukların toplanması için camilerin, cami avlularının kullanıldığı görülür. Camii (cem eden, toplayan) ve ona bağlı kültürel, sosyal, ticari birimler şehrin bünyesini ortaya koyan öğeleri oluşturmaktadır. Toplumsal yaşantının merkezi zaten cami olduğu için ayrıca şehir meydanı gelişmesini teşvik edecek bir toplumsal istek de ortaya çıkmamıştır. Evler gibi, camiler ve külliyeler de kendi içlerine dönük bir mimari düzenle karşımıza çıkarlar.⁸⁸

Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde, mimarideki batı etkileri sonucu resmi yapıların inşasıyla birlikte, kentsel açık alanlar yaratılmaya çalışılmıştır.⁸⁸

Cumhuriyet döneminde çıkarılan ve köylerden kentlere kadar her yerleşmede "Cumhuriyet meydanları" kurulmasını emreden yasa ile 19. yy sonlarında kentlere empoze edilen yönetici merkez kavramı güçlenmiştir.⁸⁹ Cumhuriyet dönemindeki imar planlama çalışmaları Türk toplumunda var olan bireysel performansın arsa ölçeğinin ötesindeki kentsel gelişmelerin

⁸⁶ yapı dergisi, y.a.g.e

⁸⁷ Ş. Demirseven, y.a.g.e., 79

⁸⁸ A: Örnek, y.a.g.e., 49

yönlendirilmesini sağlayarak bir kolektif performans kanalize etmeye yetmemiştir. Çok istenmesine karşın, kentlerin başarılı meydan kazanamamalarının bu durumun bir göstergesi olduğu düşünülebilir. Çünkü kamuoyundaki görüşün tersine meydanlar bina yıkararak değil, bina inşa edilerek kazanılırlar.⁸⁹

Mimari ürün ve yapı, yapı kabuğunun içinde ve dışında yapı ile belirlenen mekanlardan oluşmaktadır. Yapıyı kütle, kütleler ile belirlenmiş, genel anlamda doğayı insan eliyle gerçekleştirilmiş her türlü değiştirme işlemi olarak ele almak gerekir. Örneğin bir yer döşemesi, istinat ya da bahçe duvarı da yapıdır. Çünkü bunlar mekan belirleyici öğelerdir. Yapıların bir araya gelmesi, yapılaşmış çevreyi oluşturur. Yapılaşma ve yapı kültürleri dışında açık mekanların eklenmesi sonucunda ortaya çıkan bir düzenektir. Bu nedenle mekan odaklı mimari ürün tartışmaları yapı, yapılaşmış çevre, mekan, açık-kapalı mekanların diziliş (genel, özel, hiyerarşik, non-hiyerarşik vb.) ve biraraya gelişlerinin sonucu var olan mekansal örüntü kavramları çerçevesinde ele alınmalıdır.⁹⁰

Türk kentinde eksik olan, bireysel çabaların ortak bir hedefe yönelik örgütlenememesidir. Bu bakımdan kentsel açık alanların nadiren ortaya çıkmasının asıl nedeni bu tür mekanların Türk yaşam tarzına, iklimine ters düştüğünden değil, kentsel örgütlenmenin böyle bir oluşumu yönlendirecek düzeye gelmemiş olmasındandır.⁹¹

Kent ölçeğindeki bu koşullara rağmen, semt ölçeğinde de durum farklı değildir. Eski Türk mahallelerinde çevrelerinde genellikle, çeşme, kahve, cami, bakkal bulunan organik meydancıklar, imar düzeniyle tamamen ortadan kaybolmuşlardır.⁹¹

⁸⁹ A. Ömek, y.a.g.e.,24

⁹⁰ Doç. Dr. A. Eyüce, TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi Kongre Kitabı "Kültür ve Mekan" 1995,12)

⁹¹ A: Ömek, y.a.g.e.,26

Semt meydancıkları için büyük bir potansiyel oluşturabilecek semt pazarları ya ara sokaklara ya da semt dışındaki boşluklara itilmişlerdir. Özgün kent yaratmada önemli bir öge olabilecek pazar yerlerinin daha ciddi ve insancıl ele alınmaları gerekmektedir.⁹¹

Semtlerdeki açık alanlar kentsel mekanla uyumlu ağaçlandırmalarla semtlere yeşil alan gibi de hizmet verebilirler. Üzerlerinde yoğun faaliyet olmadığı zamanlarda insanların banklarda oturup birbirleriyle sohbet edebileceği, çocukların oyun oynayabileceği mekanlardır. Bu yolla kentlerde bakımı kolay olan, kentsel peyzajla tutarlı, fazla alan gereksinimi olmayan, çok amaçlı kullanılabilir dinlenme alanları artırılabilir. Ancak bizim kentlerimizde yanlış bir şekilde, sınırlı mevcut yeşil alanlar, gürültülü ticaret ve eğlence alanları olarak kullanılmaktadır. (Gülhane parkı, Gençlik parkı)

Motorlu taşıt ulaşımı ve teknik altyapının gereksindiği, düzgün, doğrusal, düşük eğimli geniş yollar işlev ve amaç düşünülmezsizin arazi kullanım farklılıkları gözetilmeksizin açılmakta, meydanlar salt yolların kavşak noktaları olarak kabul edilmektedir.⁹¹

Kentlerin planlı gelişen yerlerinde bile –özellikle toplu konut tipi yapılaşmalarla birlikte olumlu kentsel mekan niteliği ve bununla bağlantılı olarak kentsel alan yaratma gerekliliğine yazık ki henüz gözlenememektedir.⁹¹

Kullanımı toplumsal olan her tür yapı, yani özel mülkiyete konu olmayan ve yarar sağlamayan her tür yapılanmış ve yapılanmamış alanlar, kamu eliyle düzenlenmek ve toplum yararına sürekli açık tutulmak zorundadır.

Ancak ülkemizde sayısız örneklerle kanıtlanabilir ki, ister özel mülkiyette, ister yasal olarak kamuya devredilmiş olsun, böylesi boş alanlara plan kararlarına karşın ne kamunun ne de örgütlü örgütsüz bireylerin sahip

çıkışı ve düzenlemeyi bir hak gibi isteme alışkanlığı ve geleneği yoktur. Bu tür alanlar kendi kaderlerine terkedilmiş, kentsel doku arasında (özellikle yeni yerleşme alanlarında) sıkışan bir çöp yuvası olmak durumundadırlar.

3.1.4 KONUT DIŞI ALAN OLARAK KENTSEL AÇIK ALANLARIN ÖNEMİ

Yerleşme ve konut, bir yaşam çevresi ve onu oluşturan birimler olduğuna göre, bu yaşam çevresinde olumlu ilişkilerin sürdürülebilmesi, kullanışlı ve sağlıklı çevre oluşturulması, bir çevre standardının oluşturulması ile mümkündür. Ülkemizdeki bu sürece dönüp baktığımızda, çoğunlukla olması gereken sağlıklı çevre normlarının mümkün olduğu her noktada terk edildiğini görebiliyoruz. Konut üretiminin rantçı mantıklarla uygulandığı ülkemizde, konutta yaşayan insanların da minimum yaşam standardı arar hale gelmesi, ciddi bir sistem sorunu olarak önümüze çıkmaktadır. Mimari ve onunla bütünleşen çevre bir bütün olarak ele alınmalıdır. Düzgün bir kent dokusu yaratabilmek aşılması gereken bir engel olmamalıdır. Olması gereken tek şey politikacıların ve bu konudaki uzmanların ortak karar verip yapı ve çevre üretiminde başarılı birer noktaya gelmeleridir.

17 Ağustostan sonraki değişimler, insan hayatının ne kadar da boşa gidebileceğini gösterdi. Hastalıklı gelişen, gelişmeye açılan – Değirmendere gibi- çevrelerde insan kaybının tek sorumlusu, sistemdeki büyük delikleri çok başarılı kullanıp, birinci olarak kuralsız, normsuz binalar yapan müteahhitler, ikinci olarak da çıkarlar uğruna deprem bölgesi olduğu bilinen yerlerde yüksek katlı yapılara izin veren, fay hattının yerini değiştiren zihniyetlerdir.

Bu felaket sonrasında anlaşılan bir diğer konu ise, insanların güvenli bir yer arama ihtiyaçlarıydı. Tehlike anında bireyin güdüsel olarak yaptığı olgu boş alanlara doğru kaçma isteğidir. Ancak böyle alanların çok da olmadığını anlamamız deprem sonrası insanların sokak aralarında sıkışmışlıklarını görmemizle bir kez daha gündeme gelmiştir. Sağlıklı çevre olgusunun başında bireyin konut dışına çıktığında ulaştığı ve hakkı olan yeşil alan, park, bahçe gibi açık alanlardır. Ancak bir çok konut yerleşimi etrafında hatta düzenli olarak tasarlanan toplu konutlarda bile bu kentsel açık alanların en minimum düzeylerde tutulduğunu görmek ciddi anlamda bir kontrol sisteminin gelmesi gerektiğini göstermektedir.

Avrupa kentli hakları deklarasyonu açık alanlar için şöyle der; "İyi tasarlanmış ve planlanmış açık alanlar, kentin çekiciliğini artırdığı gibi, yaşamına ve ekonomisine de katkıda bulunur. Toplum için bir çeşit yaşama mekanı oluşturarak, kolektif yaşamı sağlar, insan boyutunu kentin yaşamına katar.

Kültürel faaliyetler insan huzuru için, oyalanılacak gezilecek ve biraraya gelinecek alanlara ihtiyaç vardır.

Yeşil alanlar bulunup oluşturulurken, gerek ölçek gerekse detaylar açısından mimari karakter ve kalite kadar kent sakinlerinin ihtiyaçları ve davranış kalıpları da mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Açık alanların oluşturulması; yerel yönetimler, toplum ve tüm bireylerin ortak işbirliğiyle olabildiğince komşuluk birimleri ölçeğinde gerçekleştirilmelidir. Kent sakinlerinin bu tür faaliyetlere doğrudan katılımı, bir öz-denetim yaratacağından, vandalizmle mücadelede de etkili olacaktır. "

Geleceğin kentinin yaşanabilir, uyumlu, güzel ve sağlıklı olabilmesi için gerekli kararlar bugünden verilmelidir. Mevcut olumsuz koşullar bugünkü kent ve yerleşim kavramlarının gözden geçirilmesi için uyarıcı bir nedendir.

Bu gözden geçirme, kent sakinleri, yöneticiler, politikacılar, resmi görevliler dahil olmak üzere, uzmanlar ve tüm halkın işbirliği ile gerçekleştirilmelidir.

İdeal kent; kentli haklarını koruyarak; en iyi yaşam koşullarını sağlayarak; halkına iyi bir yaşam biçimi sunarak, değerini orada yaşayan, ziyaret eden, çalışan ve ticaret yapan, eğlence, kültür ve bilgiyi orada arayan ve eğitim görenlerden alarak; bir çok sektör ve aktiviteyi (trafik, yaşam, çalışma, dinlenme gereksinimleri) birarada uyum içinde barındıran yaşam yeridir.⁹²

3.2 RİSK TOPLUMUNDA KONUT DIŞI ALAN OLARAK KENTSEL AÇIK ALANLARIN İRDELENMESİ

Ele aldığımız kentsel açık alanlar; kentsel tasarım açısından risk toplumu çerçevesinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Elde var olan verilere bakıldığında yerleşim bölgelerinde ciddi bir açık alan eksikliği gözlemlenmektedir. Kentsel açık alanlar her şeyden önce bireyin kültürel, fiziksel ve toplumsal ilişkileri açısından önemli bir yere sahiptir. Konutunun dışına çıkan birey kendine sunulan açık alanlar sayesinde hissetmek istediği doğal sürecini kolaylıkla elde edebilir. Bunun ötesinde o bireye risk toplumunun bir ferdi olarak baktığımızda, açık alan artık bir anlamda onun için tehlike anında rahatça kaçabileceği, kendini güvence altına alabileceği, diğer insanlarla birlikte yardımlaşma içerisinde birbirlerine destek olabilecekleri bir kurtarıcı mekana dönüşmektedir. Risk toplumunda kentsel açık alanlar toplayıcı bir özelliğe sahiptir.

Deprem sonrası en fazla yaşanan fenomen; hem açık alan bulmaya çalışan, hem de konutundan çok da fazla uzaklaşmak istemeyen insan tipleriydi. Birey haklı olarak güvenli bir mekan ararken, bir yandan da sahip olduğu canının yongasından uzaklaşmak istemez. Bu noktada

⁹² Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu

dikkati çeken tasarım eksikliği; mahalle ölçeğinde olmayan açık alanlardı. Kentsel tasarımda bir metot olarak alınması gereken açık alan olgusu, risk toplumunun gerektiğinde kurtarıcısı olmaktadır.

Bu şekilde bakıldığında kentsel açık alan olarak ifade ettiğimiz mekanların birer risk zonlarına dönüşeceğini kabul etmeliyiz. Bir bireyin tehlike anında yalnızca ayakta durabileceği minimum alan için 0 5 m² dersek, 50 m² 'ye yakın alanların azami ihtiyaç olabileceğini öne sürebiliriz. Ayrıca bu alanlara gerekli altyapı ihtiyacının (su, tuvalet, bakım vs.) eklenmesi gerektiğinde oneli bir karmaşanın önlenmesinde yararlı olacaktır.

Bizler risk altında yaşayan bir toplumuz ve kentsel tasarımcı anlamında da izlenmesi gereken süreç aslında zor değildir. Kenti bozup yeniden yapamayız, ama en azından alınan kararlara bağımlı bir gelişim ve değişimle risk anında toplumun güvenliğini sağlayabiliriz.

3.3 KONUT DIŞI ALAN OLARAK KENTSEL AÇIK ALANLAR İÇİN YASA VE YÖNETMELİKLER

Ülkemizde 1966 yılında uygulamaya konulan 634 sayılı kat mülkiyeti kanunu çok dairesel yapıların herbirinin çatı izdüşümleri içinde kalan, denetimden yoksun yaptırımları getirmiş, bunların dışındaki konut dışı alanların sahipsiz, bakımsız, denetimsiz kalması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla bugünkü uygulamada belirlenen sınırlar dışında çok dairesel yapıların mal sahipleri, dış alan kullanımlarını yaratmaya zorlanmakta ve yaptırmak mümkün olamamaktadır. Kaldı ki iyi niyetli bazı girişimler de, henüz yasal biçimde konut dışı alan kullanım norm ve standartlarının yaratılmamış olması nedeniyle bir çevre kalitesi yaratmaktan uzak kalmaktadır.⁹³

---

93 N. Akşit, toplu konut planlamasında konut dışı alan kullanımı ve standartları üzerine bir araştırma",39

Toplu konut yapımıyla oluşturulan yeni yerleşim alanlarında ise durum bu kadar ümitsiz değildir. Konut açığının kapanması için toplu konut üretimini teşvik eden kamu konut fonu ile destekleyen 2487 sayılı toplu konut yasası ile bir aşama yapılarak, 200-1000 konutu kapsayan bir birimde konut ve yerleşme ilişkisi kurularak, konutun çevresi ile birlikte üretilmesi ve bu çevrenin bakım, onarım ve denetiminin araştırılması istenmiştir. Yasa, yapı adası ölçeğinde bir çevre düzenine geçiş için bir adım olmuştur.⁹⁴

9.7.1984 tarihli 18453 sayılı resmi gazete'de yayınlanan 3030 no'lu kanunun 6. Maddesine göre toplu konut ünitelerinde, donatım alanlarını yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettirmek Büyük şehir Belediyelerine ait görevlerden bazıları olarak belirlenmiştir. Aynı görevlerin ilçe belediyelerince de yapılabileceği ayrıca belirtilmiştir.⁹⁵

Bu kanun tasarınca uygulanmaya başlanan yeni yapılanma alanları belediyelerin insiyatifleri doğrultusunda geliştirilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar göz önüne alındığında her yerleşmenin farklı miktarda kişi başına düşen açık alana sahip olduğu görülmüştür. Bu esneklik payları doğrultusunda ise iyi ve kötü yerleşim alanların oluşması payı vardır. Avrupa kentli hakları deklarasyonu bu konu için şu maddeyi öngörmektedir. "Kentler artık, kentsel problemleri yalnızca finansal mekanizma ve sorunlara indirgeyerek ve sektörel kent planlamasının geleneksel yöntemlerini kullanarak yönetilmemelidir. Belediyeler, merkezi idarenin ve/veya özel sektörün tecrübelerinden kaynaklanan farklı yöntemleri de araştırmalı ve yararlanmalıdırlar."

Günümüze kadar pek çok değişikliğe uğrayan imar yasası içinde donatım alanlarının toplu konut uygulamalarında belediyelerin eline geçmesi, bu

⁹⁴ y.a.g.e., 39

⁹⁵ y.a.g.e. , 39

alanların korunması açısından olumludur. Ancak, belediye bütçelerinin yetersizliği yüzünden çoğu kez donatım alanları inşa edilip kullanıma sunulamamaktadırlar.⁹⁶

2.11.1985 tarih 18916 sayılı resmi gazete' de yayınlanan 3194 sayılı imar yasasına ait yönetmelikte konut dışı alanlarla ilgili tanımlar ve ilgili maddeler şöyledir;

Madde 3-7: Aktif Yeşil Alan : Park, çocuk bahçesi ve oyun alanları olarak ayrılan sahalardır.

İlgili yönetmeliğe ait Ek-1' de yerleşmelerin bütünlüğüne göre 7,0m² / kişi aktif yeşil alan standardı belirlenmiştir.

Ancak 17 Ağustos depreminden sonra, imar yasalarındaki kentsel, sosyal, teknik altyapının kişi başına düşen m² eksik olduğunun anlaşılması oldu. Buna göre 2 Eylül 1999 tarihli resmi gazetede çıkan yasa ile bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Resmi gazetede yayınlanan bölüm aşağıdaki gibidir;

2 Eylül 1999 – Sayı : 23804 RESMİ GAZETE Sayfa : 33

EK-1

Kentsel, Sosyal ve Teknik Alt Yapı (1)

Nüfus	0-15.000	15.000-45.000	45.000-100.000	100.000-+
Kreş+ anaokulu	1m ² /kişi	1m ² /kişi	1m ² /kişi	1m ² /kişi
İlköğretim (2)	4m ² /kişi	4m ² /kişi	4.5m ² /kişi	4.5m ² /kişi
Ortaöğretim (2))	3m ² /kişi	3m ² /kişi	3m ² /kişi	3m ² /kişi
Aktif Yeşil Alan	10m ² /kişi	10m ² /kişi	10m ² /kişi	10m ² /kişi
Sağlık				
Tesisi Alanları	2m ² /kişi	2m ² /kişi	3m ² /kişi	4m ² /kişi

⁹⁶ y.a.g.e.,39

Kültürel Tesis Alanları	0.5m ² /kişi	1m ² /kişi	2m ² /kişi	2.5m ² /kişi
Sosyal Tesis Alanları	0.5m ² /kişi	0.5m ² /kişi	1m ² /kişi	1.5m ² /kişi
Halk Eğitim Merkezi	0.4m ² /kişi	0.4m ² /kişi	0.4m ² /kişi	0.4m ² /kişi
Dini Tesis Alanları	0.5m ² /kişi	0.5m ² /kişi	0.5m ² /kişi	0.5m ² /kişi
İdari Tesis Alanları	3m ² /kişi	3.5m ² /kişi	4m ² /kişi	5m ² /kişi
Teknik Alt Yapı (yol ve otopark hariç)	1m ² /kişi	2m ² /kişi	3m ² /kişi	4m ² /kişi

- (1) Alan hesabında planlamaya esas olan projeksiyon nüfusu dikkate alınır.
- (2) Özel sağlık ve özel eğitim tesisi alanları, (EK-1a) ve (EK-1c) de belirtilen alan büyüklüklerinin altına düşülmemek kaydıyla imar planı kararıyla ayrılabilir.
- (3) Belediye ve mücavir alan sınırları dışında yapılacak olan planlamalarda aktif yeşil alan miktarı, kişi başına 14 m² alınmak suretiyle belirlenecektir. Bu tablodaki diğer kullanışlar ide gerek duyulması halinde kullanılır.
- (4) Sosyal tesis alanları; huzurevi, rehabilitasyon merkezi, güçsüzler evi, yetiştirme yurdu gibi alanları kapsamaktadır.

Sayfa : 34

RESMİ GAZETE

2 Eylül 1999- Sayı : 23804

EK 1a Eğitim Tesisleri

	Alan büyüklüğü (m ²)
Anaokulu	3 000- 5 000
İlköğretim okulu	8 000 - 15 000
Lise, Anadolu Lisesi, Ticaret Lisesi	
Kız Meslek Lisesi, İmam Hatip Lisesi	10 000 – 15 000
Endüstri Meslek Lisesi, Çok Programlı Lise (1)	20 000 – 30 000

Pratik sanat okulu	3 000 – 5 000
Fen Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi	
Otelcilik Meslek Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi	20 000 – 30 000
Halk Eğitim Merkezi	4 000 – 8 000

(1) Bu okulların varsa atölyeleri ve uygulama birimleri için ilave alan ayrılır.

EK 1b

Sosyal ve Kültürel Tesisler

Asgari Alan Büyüklüğü (m2)

Kütüphane

-Küçük ilçe tipi	1250
-Büyük ilçe tipi	2 000
- İl tipi (300 kişi)	1 050
- İl tipi (400 kişi)	1 070
Yurt (200 yatak)	2 500
Kreş	2 000
Huzurevi	7 500
Yetiştirme yurdu	10 000
Rehabilitasyon	5 000
Güçsüzler evi	10 000

EK – 1d
Resmî Tesisler

Hükümet konağı

İlçelerde yapılacak yeni tip hükümet konakları için en az aşağıda belirtilen büyüklükte alan ayrılır.

- a- 100 x 75 m.
- b- 80 x 70 m.
- c- 75 x 75 m.

Cezaevleri

	Asgari Alan Büyüklüğü (m ²)	Azami meyil (%)
500 kişilik	17 000	5
150 kişilik	9 200	5
K1 tipi cezaevi	1 500	5
K2 tipi cezaevi	400	5
E tipi cezaevi	14 000	5

EK 1e
Camiler

	Asgari Alan Büyüklüğü (m ²)
Küçük cami	2 500
Orta cami (semt cami)	5 000

Büyük merkez cami

10 000

Dini yapılar içerisinde yer alan tüm yapılanmalar tabloda belirlenmiş olan asgari alan kapsamında değerlendirilir.

BÖLÜM SONUCU

Kent yaşayan bir organizmadır ve insan hayatı ile birlikte değişim gösterir, yaşlanır, değişir ve tepki verir. Kentin değişim sürecini başlatan onu besleyen insandır ve yanlış verilerle kentin hastalanması sağlanabilir. Hastalanan bir organizma, hastalığa karşı koymak için onunla savaşır ve vücudundan atmaya çalışır. Bu depremde olduğu gibi tüm hatalar, yanlışlar kentin üstünden silindi. Suçlular aranmaya çalışılınca, herkesin bir anlamda suçlu olduğunu gördük. Çünkü bizler kentimize sahip çıkmıyoruz veya birçok olgunun farkında değiliz. Hiçbir kavram insan hayatının önemliliğinden öne geçmemelidir. Bu anlamda dönüp bakıldığında Marmara bölgesinin gerçek anlamda tekrar ele alınması söz konusu olabilir. Çünkü özellikle bir metropol olarak İstanbul her gün değişmektedir ve bu değişimi olumlu yöne dönüştürmek bizim elimizdedir.

Marmara bölgesinin yerleşim dinamiğine baktığımızda görülen, son yıllarda artan toplu konut denilen yerleşim şekilleridir. Hızla artan nüfus ve genişleyen kent dokusun karşısında devlet tarafından desteklenen, genelde çok katlı yerleşimler, özellikle İstanbul gibi bir metropolde ciddi bir silüet değişimini sağlamıştır. Bir yandan hızla inşalarına devam edilen bu tarz yapılanmalar yanında, İstanbul'un diğer bir yüzü olan geleneksel yerleşim bölgeleri de vardır. Yüzyılların ötesinden hala dimdik ayakta kalabilen –bizim duyarsızlıklarımıza rağmen- bu tarz yerleşimler de yayılımı ve fazlalığı ile önem taşımaktadır.

Dördüncü bölümde üzerinde duracağımız olgu, kentsel açık alan kavramının, geleneksel ve modern yerleşimler olan Ataköy 7-8. Kısım ve Kumkapı-Kadirga bölgeleri üzerinde karşılaştırmalı analiz olacaktır. Böylece farkına varacağımız nokta olarak nerede yanlış, nerede doğru yapıldığı olacaktır.

4. BÖLÜM

KENTSEL AÇIK ALAN İRDELEMESİNDE ÖRNEKLEM BÖLGELERİ SEÇİLEN ATAKÖY 7-8.KISIM VE KUMKAPI-KADIRGA BÖLGELERİNİN İNCELENMESİ

İlk üç bölüm ışığında varılan sonuçta gelinen nokta kentsel açık alanların risk toplumu noktasında ne kadar önemli bir değere sahip olduğuydu. İnceleme bölgeleri olarak seçilen geleneksel ve modern yerleşimde araştırılan konu, kentsel açık alanların irdelenmesidir. Bölgelere ilkin oluşum süreçlerinin algılanması olarak bakılacak ve irdeleme bu konumdan sonra sahip oldukları konut dışı alanların yeterince olup olmadığını inceleyen analizlere dönüşecektir. Analizler analitik verilerden çok oluşturulan paftalardan ortaya çıkan gözlemler üzerine yoğunlaşacaktır. Mahalle ölçeğinde bakıldığında yerleşimlerde ortaya çıkan açık alanların yeterliliğinin derecesi sunulacaktır. Toplu konut ve geleneksel yerleşim olarak ele alınan bölgelerde çıkan sonuçlar bir hayli ilginç ve üzücü olmuştur. Risk toplumu olarak bizlerin daha çok tasarımsal güce ihtiyaç duyduğumuz ortaya çıkmıştır. İzlenen yanlış politikaların varolan kentsel dokuyu tahrip edişine tanık olmak, açık alanlar üzerine çalışmaların daha derin ve cevap arayıcı nitelikte olması gerekmektedir.

4.1 ATAKÖY'ÜN GENEL TANIMI

1950'li yıllarda dünyaca ünlü mimarlar toplanarak günün koşullarına uygun yeni kentler kurabilmek için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda çeşitli ilkeler saptamışlardır. O yıllardan beri Avrupa ve Amerika'da bu ilkelere uygun yeni kentler kurulmuştur. Bu kentler satelit yerleşmeler olarak planlanmıştır. Büyük şehirlerdeki yoğunluğu azaltabilme düşüncesi ve artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verebilme istekleri bu tip uydu kentlerin tasarlanması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu kentlerde oturan insanların yaşamları boyunca rahat bir hayat sürebildikleri; dinlenme, eğlence, eğitim, rahat alışveriş ve spor yapabilme gibi birçok aktiviteyi gerçekleştirebilecek şekilde oturdukları kentleri kendi evleri gibi benimsedikleri gözlemlenmiştir. Bu örneklerden yola çıkılarak Türkiye Emlak Kredi Bankası modern bir sahil kenti kurmak amacıyla 1955 yılında Ataköy'de 3.769,483 m² (yaklaşık olarak 377 hektar) lık bir arsa satın almıştır. Bu kent, 12. 000 konut ve 60. 000 kişilik nüfusa göre hesaplanmıştır.

Kurulma aşamasında Ataköy kenti, Yedikule'den Florya'ya doğru uzanan sahil yerleşmelerinin en büyüklerinden olacaktır. Ulaşım açısından, kent içine demiryolu ile yaklaşık 10 km. uzaklıktadır. Ayrıca kentin güneyinde "Sirkeci-Florya" sahil yolu ile kuzeyde bulunan "Londra Asfaltı" Ataköy'ü İstanbul'a bağlayan iki ana ulaşım arteridir. Havaalanına olan yakınlığı da Ataköy'e artı bir değer kazandırmaktadır. Sahilden kuzeye doğru 20 metreyi bulan kot farkı ve yer yer tatlı sirtların bulunması, Ataköy'e her noktadan deniz manzarasından ve havasından yararlanma olanağı sağlamaktadır. Ayrıca sahilde 50 hektarlık bir turistik alan da Ataköy sınırları dahilindedir.

Zamanın şehircilik anlayışına en uygun şekilde bir kent planı oluşturulmuştur. Bu planda kent 11 kısma bölünmüştür. 3000 ile 15 000 kişilik bölümler topografik, iklim, güneş ve rüzgar özelliklerine göre

yerleştirilmiş olup her kısımda okullardan ve alışveriş mekanlarından oluşan bir merkez düzenlenmiştir.

Tüm kısımların merkezi olarak düzenlenen 5. Kısım içerisinde bir tren istasyonu tasarlanmış ve istasyonun iki tarafından sitenin sosyal ve ticari merkezinin düzenlenmesi düşünülmüştür. Kuzeyde, Londra asfaltına cephe olan 15 hektarlık bir alan, kentin spor tesisleri için ayrılmış; bu alan ile merkez 5. Kısım arasında kalan yine yaklaşık 15 hektarlık bir alan da lise, ortaokul ve sanat okullarından oluşan eğitim sahası ve kültür merkezi olarak düzenlenmiştir. Kanalizasyon tesisi olarak da Ayamama Deresi kenarında tasfiye tesisleri kurulmuştur. Kent içerisinde bir de cami alanı ayrılmıştır.

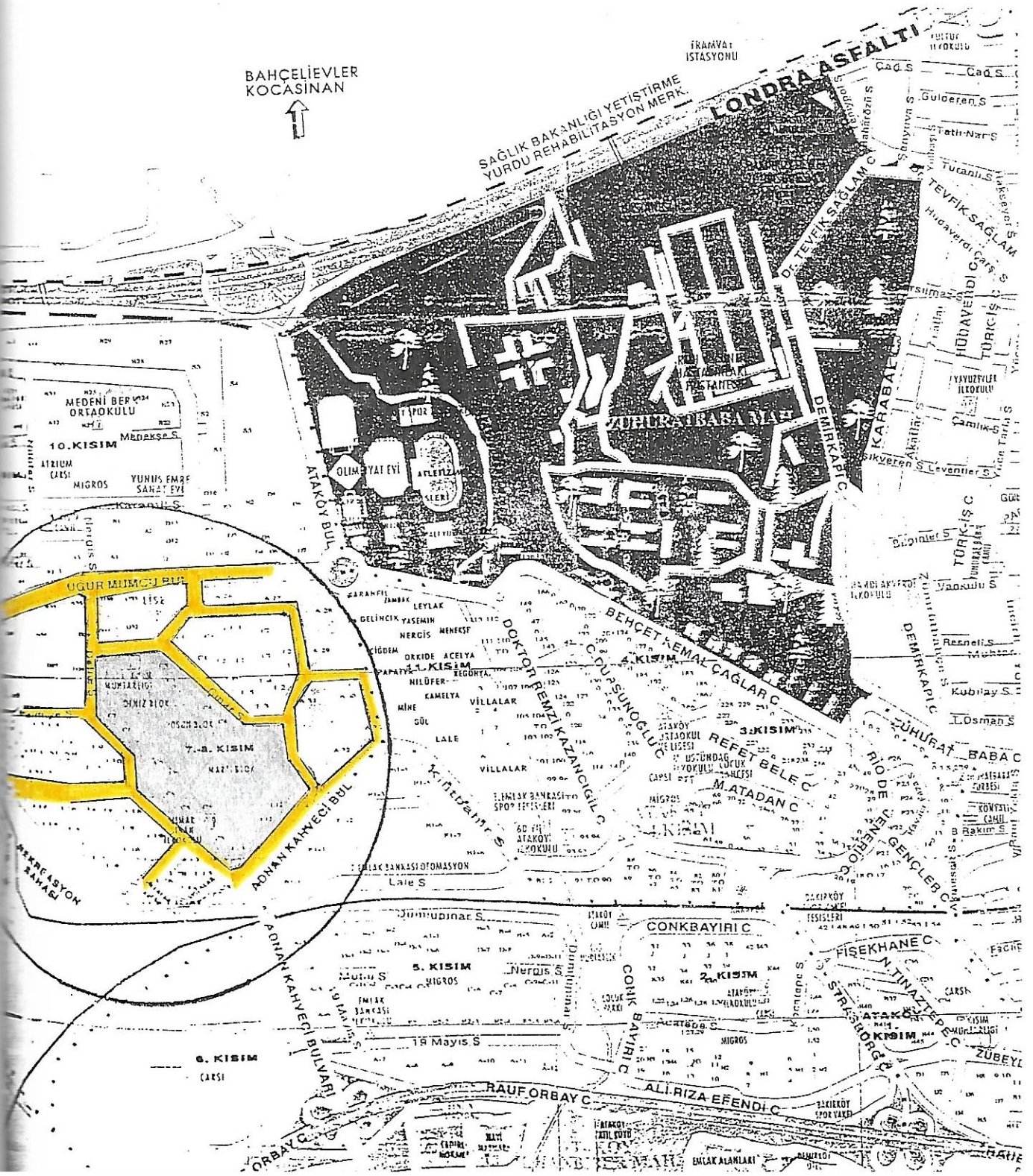
1. kısım, Bakırköy'den batıya doğru alçalan bir sırt üzerinde, 2. Kısım, bu sırttan sonra düzlüğün başladığı yerle Siyavuşpaşa deresi arasında, 3-4. Kısımlar, tren yolu, Bakırköy ve Siyavuşpaşa deresi arasında kalan alan üzerinde, 5. Kısım ise 6. Kısım ile birlikte Siyavuşpaşa-Ayamama dereleri arasına kurulmuştur. Adı geçen sırtlar dereler ve tren yolu mahalle sınırlarını belirleyen unsurlar olmaktadır. Diğer alanlar üzerinde de 7,8,9,10 ve 11. Kısımlar tasarlanmıştır.

Ataköy kısımlarının başlıca özelliklerinden biri de, yaya ve otomobil yollarının birbirinden ayrılmış olması, trafik yollarının bütün kısımları katetmemeleri ve bu sayede kısımların hava alma yeri olacak, sadece yayalara özel yol ve bahçelerin, konutların arasına yer almış olmasıdır.⁹⁷

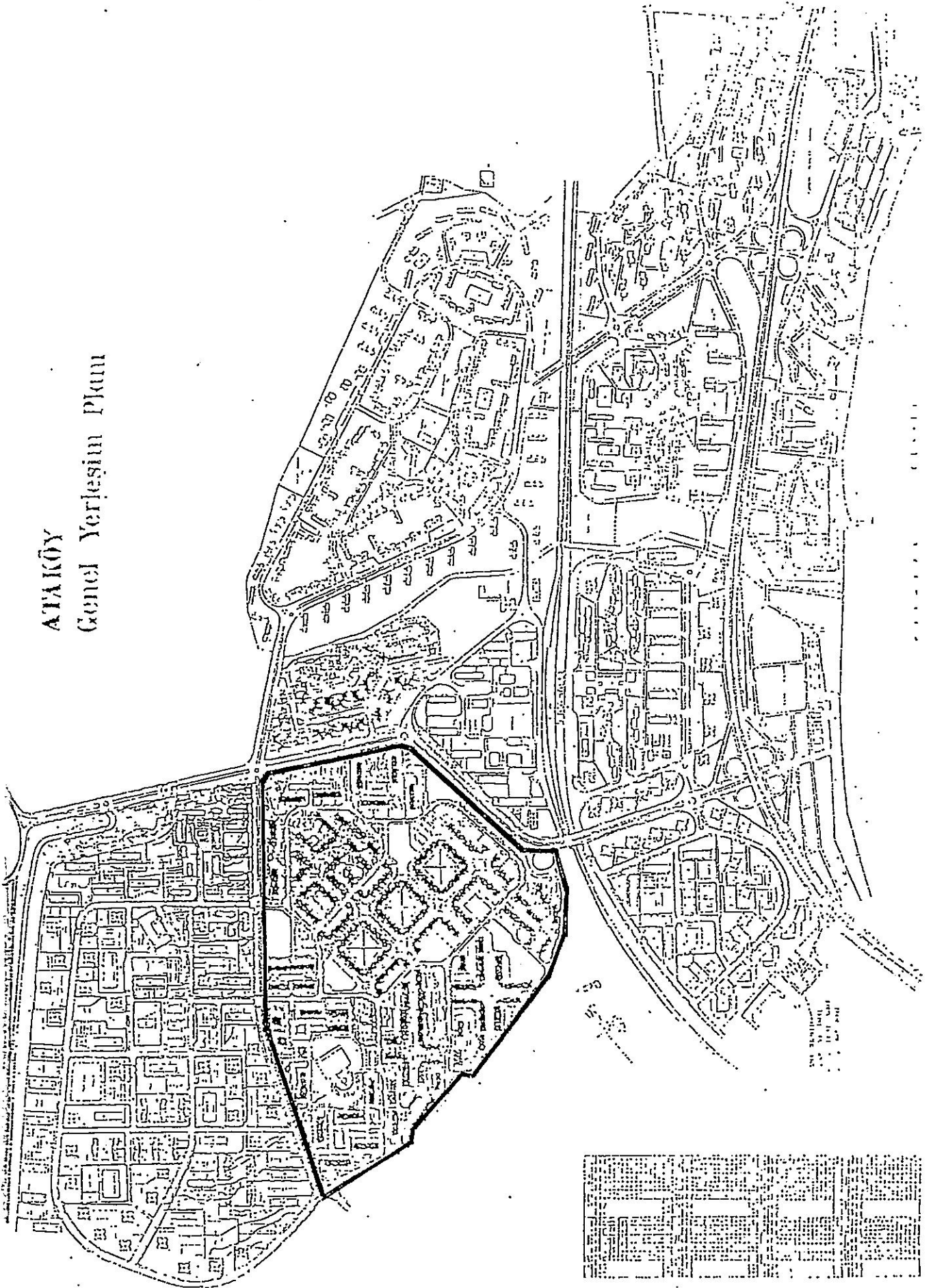
⁹⁷ A. Onur, "Ataköy Yerleşmesinin İstanbul Kent Bütününde Değerlendirilmesi, Y. Lisans Tezi, 1995, 5

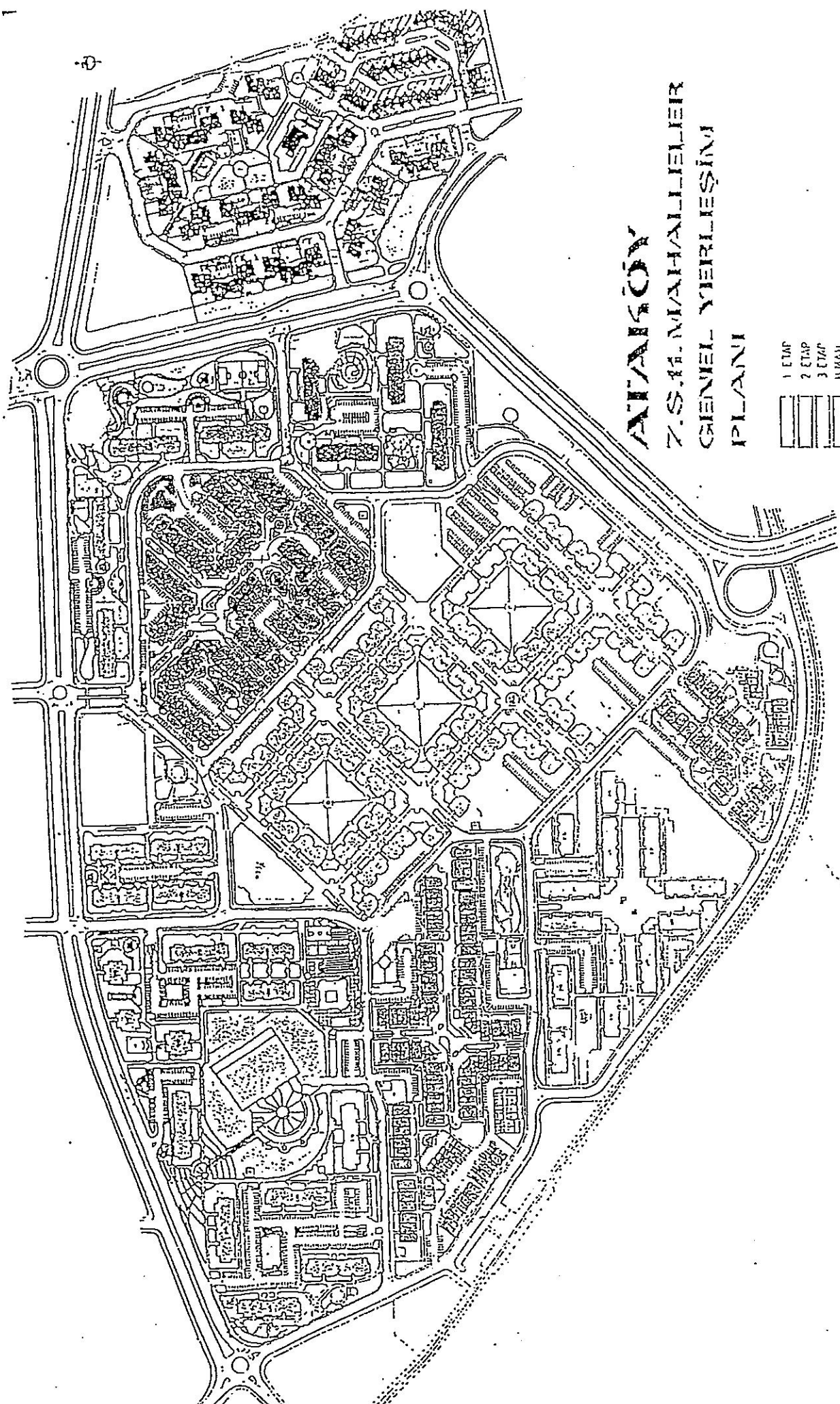
ATAKÖY

7-S. KISIM

ΑΤΑΚΩΥ
Genel Yerleşim Planı

ATAKÖY
7.S.M. MAHALLELER
GİENEL YERLEŞİMİ
PLANI

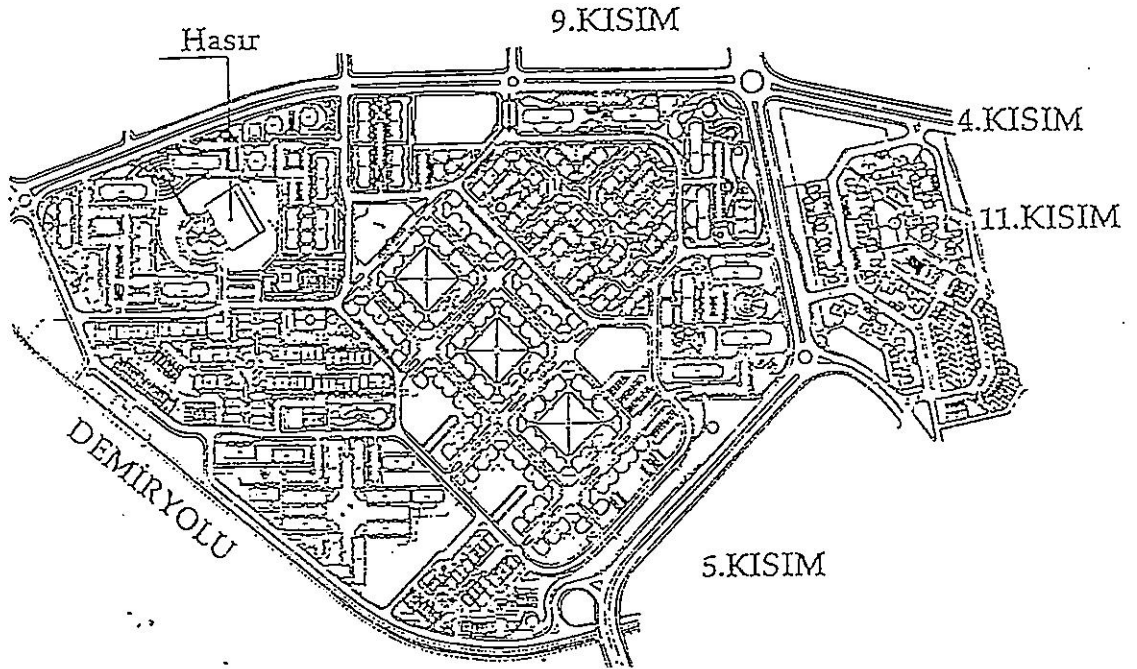
- 1 ETAP
- 2 ETAP
- 3 ETAP
- BİNAI

3.2 7.-8. KISIM

Ataköy sitesi içinde yer alan 7. ve 8. Kısım toplam 4348 konuttan meydana gelmektedir. 3 etapta ihale edilen 7. –8. Kısım'da bloklar 5 blok dışında 6 kat ile sınırlandırılmıştır.

Bu mahallede, serpiştirilmiş bloklar yerine, belirli bir düzende oluşturulan ve eski Türk yaşam biçiminden esinlenerek gerçekleştirilen vaziyet planında, bloklar arasında sokaklar ve bunlar ile ulaşılan meydanlarda bu alanları çevreleyen blokların köşelerine yerleştirilen dükkanlar ile canlı, yaşayan bir çevre yaratılmak istenmiştir. Ayrıca binalar arasında düzenlenen avlular, yeşil alanlar, kültür-fizik ve spor alanları, çocuk oyun alanları ile çağdaş bir yaşam biçimine olanak sağlamaktadır.

Bu mahallede trafik yolundan ayrı bisiklet yolları da düzenlenmiştir. Trafik güzergahı ve otopark sorunları binalardan mümkün olduğunca uzaklaştırılarak çözümlenmiştir. Otoparklar yeraltında planlanarak konut alanları trafik gürültüsünden elden geldiğince arındırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca binalar merkezi ısıtma sistemi ile bloklar dışında düzenlenen merkezlerden ısıtıldığı ve aynı merkezlerde oluşturulan elektrojen ve

hidrofor sistemleri ile beslendiğinde konutlarda azami sessizlik sağlanmıştır.

4.2.1 ATAKÖY 7-8. KISIM AÇIK ALAN ANALİZLERİ

7. –8. Kısım kapsamında 1398 konutu içeren 1. Etap inşaatları 1989 tarihinde ihale edilerek 20 ayda tamamlanmış ve iskana açılmıştır. İkinci etapta 1064 adet konut, 48 adet villa ve 22 adet dükkan 1990 yılında bitirilmiştir.⁹⁸ 3. Etapta inşa edilen bloklar 1408 konutu içerir.

Tüm 7-8. Kısımda kişi başına düşen yeşil alan 7.3 m² ' dir.

1. ETAP

A BLOK-----15 Katlı-----5 Adet-----750 Konut

A BLOK-----6 Katlı-----4 Adet-----240 Konut

A BLOK-----5 Katlı-----1 Adet-----50 Konut

B BLOK-----14 Katlı-----2 Adet-----112 Konut

B BLOK-----15 Katlı-----1 Adet----- 60 Konut

D BLOK----- 4 Katlı-----4 Adet----- 96 Konut

D BLOK----- 5 Katlı-----3 Adet----- 90 Konut

TOPLAM 1398 konut

2. ETAP

A BLOK-----6 Katlı-----4 Adet-----240 Konut

I BLOK----- 5 Katlı-----11 Adet-----260 Konut

I BLOK----- 4 Katlı-----3 Adet-----48 Konut

L BLOK-----5 Katlı-----7 Adet----- 352 Konut

C BLOK----- 2 Katlı-----1 Adet-----48 Konut

⁹⁸ A. Onur, y.a.g.e., 14

C BLOK----- 4 Katlı----- 1 Adet-----72 Konut
Zemin katlardaki dükkanlar 22 adettir.

3. ETAP

DENİZ BLOK-----4 Katlı-----1 Adet-----152 Konut
YOSUN BLOK-----4 Katlı-----1 Adet-----152 Konut
MARTI BLOK-----4 Katlı-----1 Adet-----152 Konut

I BLOK	-----6 Katlı-----	15 Adet-----	120 Konut
C BLOK	-----4 Katlı-----	2 Adet-----	120 Konut
C BLOK	-----5 Katlı-----	3 Adet-----	288 Konut
L BLOK	-----5 Katlı-----	2 Adet-----	116 Konut
L BLOK	-----5/6 Katlı-----	4 Adet-----	308 Konut

			1408 konut

Zemin katlardaki dükkanlar 56 adettir.⁹⁹

Ataköy 7-8 kısımda konut standartları çok yüksektir. Belirli bir gruba, yüksek gelirli kamu çalışanlarına hitap etmektedir.¹⁰⁰

Bu yerleşim alanında, sadece konut yerleşmeleri değil, konut yakın çevresindeki açık alan düzenlemelerinin de tasarlanarak uygulandığı açıkça bellidir.⁹⁹

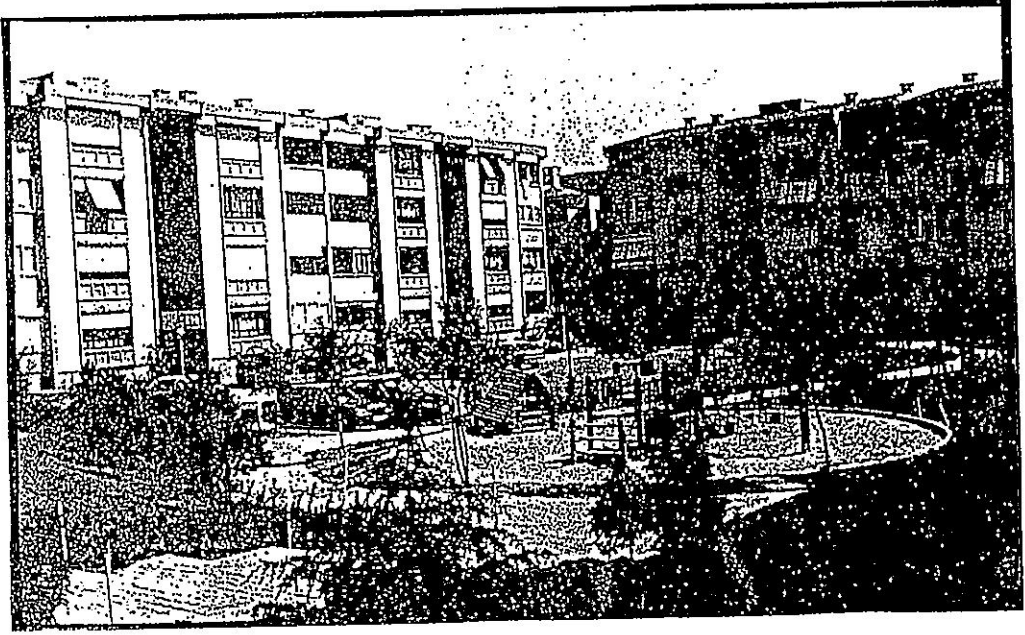
Ataköy 7-8 kısımda yer alan konut yakın çevresi açık alanları şunlardır;

- Düzenlenmiş park
- Düzenli ama boş açık yeşil alanlar
- Çocuk bahçesi

⁹⁹ N. Akşit, toplu konut planlamasında konut dışı alan kullanımı ve standartları üzerine bir çalışma, y. Lisans tezi, 1994

- Taşıt yolu
- Otoparklar
- Yaya yolları

Bu yerleşim bölgesinde yer alan parklar oldukça bakımlıdır. Bu mekanlar estetik anlamda etkili olduğu gibi, yaya kullanımına imkan sağlayan kent mobilyalarıyla da zenginleştirilmiştir.⁹⁹(resim 3-1)

Resim 3-1

Bölgede otopark sorunu, açık otoparklarla ve yer altı otoparklarıyla çözülmüştür. Yer altı otopark çözümü, binaların arasında daha çok alan kalmasını ve buraların yeşil alan olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. (resim 3-2) Açık otoparkların çocuk bahçesiyle iç içe çözülmüş olması çocuk bahçesinde oynayan çocukların güvenliği açısından olumsuzdur.¹⁰¹

¹⁰⁰ N. Akşit, y.a.g.e.,70

¹⁰¹ N. Akşit, y.a.g.e., 71

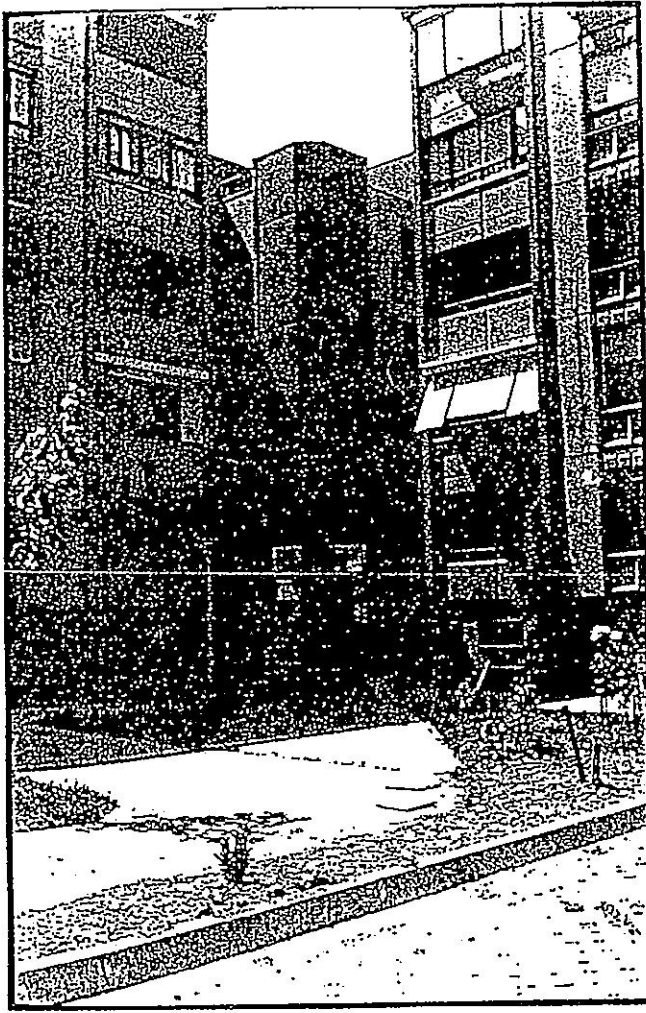
Resim 3-2

Dışarıdan bakıldığında uzun ve büyük kitleler olarak görünen bloklar, insan ölçeği ilişkilendirilmeleri bakımından pek olumlu olmasalar da, köşe bloklardan arkaya geçiş olanağının sağlanması ve böylece sürpriz mekanların oluşturulmuş olması olumlu bir düzenlemedir. Bu bloklarda köşelerden girerken karşımıza çıkan açılımlar algılamamızı da değişik yönde etkilemektedir. (resim 3-3)¹⁰²

1/500 vaziyet planından yararlanarak tespit edilen KONUT DIŞI ALANLAR ve mevcut m²'leri aşağıda verilmiştir.

ALAN	M ²	Toplam nüfus 1472 kişi başına düşen m ²	Toplam konut 388 konut başına düşen m ²
Konut	1800	-	-
Taşıt yolu	5500	3.73	14.1
Otopark	3425.5	2.32	8.8
Yaya yolu	9486	6.58	24.4
Çocuk bahçesi	240	0.16	0.61
Düzenli park	870	0.60	2.2
Diğer açık yeşil	10891	7.30	28.0
Toplam	32212.5	20.55	78.91

¹⁰² N. Akşit, y.a.g.e., 72

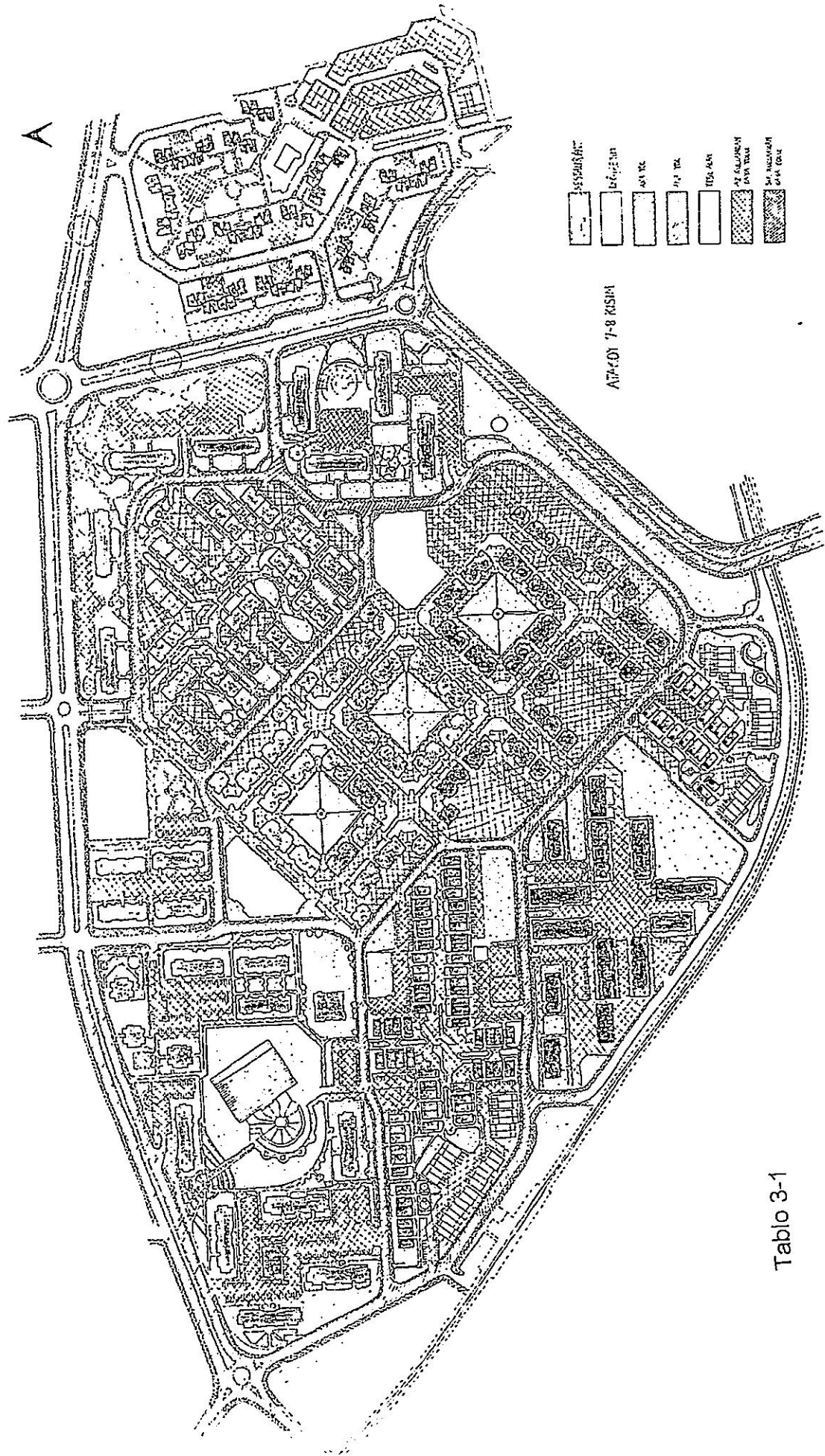

Resim 3-3

Ataköy 7-8. Kısımda seçilen 388 konutluk alanda kişi başına düşen konut dışı alan miktarı $20.55 \text{ m}^2 / \text{kişi}$ olarak bulunmuştur.¹⁰³

Ataköy 7-8. Kısım görüldüğü gibi yeterli açık alanlara sahip bir yerleşimdir. Planlı bir yerleşim anlayışı mantığı ile tasarlandığından bina içi tasarımlarıyla olduğu kadar, bina dışı gereksinimleri de karşılanmaya çalışılmıştır. (Tablo 3-1) Yeterli otoparklar, oyun bahçeleri, park ve rekreasyon alanları ile yerleşimcilerin rahat bir ortamda yaşamaları sağlanmıştır. Ataköy 7-8. Kısımın ayrıca merkezci bir noktada konuşlanması, yerleşimcilerin çevresel faaliyetlerden de uzak kalmamasını sağlamıştır. Demiryolu ile bağlantısı, trafik sirkülasyonunun rahat çözülmüş olması, okul, alışveriş merkezleri gibi ihtiyaci fonksiyonların yeterli miktarda düşünülmesi, yaşayanların gerekli ihtiyaçları için başka mekanlara gitmesi zorluluğunu da ortadan kaldırmaktadır.

¹⁰³ N Akşit, y.a.g.e., 74

Tablo 3-1

Ataköy 7-8. Kısımda gözlemlenen bir diğer önemli nokta da, diğer kısımlarla olan tasarımsal ve fonksiyonel etkileşimidir. Her ne kadar her kısım farklı dinamiklere sahip olsa da –açık alan miktarı, rekreasyon şekilleri- genelde Ataköy yerleşim bölgesi içerisinde bağlantılı ve örtüşen bir yapı ortaya çıkmaktadır. Yerleşimcilerin genelde aynı gelir ve seviye düzeyinde olması, mekanlarını sahiplenmeleri ve her şeyden önemlisi her hangi bir dış baskının –ticaret gibi- yerleşimde yer alamaması, Ataköy’ün güvenli ve stabil kalmasını sağlamıştır.

Ataköy 7-8. Kısımda, diğer kısımlarda olduğu gibi mekansal sahiplenmenin olması, yaşayanların birbirinden haberdar olmasını ve bu anlamda önemli bir güvenlik ağı oluşturmalarını sağlamıştır. Açık alanlara gösterilen önem sayesinde her hangi bir risk anında yeterli risk zonlarına sahip olacakları belirlenmiştir.

4.3 KUMKAPI-KADIRGA BÖLGESİ

Marmara kıyısından iç kısma doğru uzanan ve Kadırga, Gedikpaşa, Yenikapı ile çevrelenen Kumkapı kentin giriş kapılarından beşincisini oluşturmaktaydı. Doğusunda sırasıyla Narlıkapı, Samatya kapısı, Davudpaşa kapısı, Yenikapı, batısında ise Çatladısu kapısı ve Ahırkapı yer almaktaydı. Bölgeyle ilgili bilgiler, burada bulunan ve “kontoskalion” adıyla anılan limanın varlığına bağlı olarak, Bizans’a dek uzanmaktadır. Bu ismin Rumlar tarafından kullanımı fetihden bir süre sonraya dek sürdü. Burada Bizans imparatoru VIII. Mihael Paleologos tarafından bir tersane yaptırıldığı ve bu limanın Osmanlı donanmasının kadırgaları için kullanıldığı da biliniyor.

İstanbul’un Osmanlılara geçmesinden sonra, kentte sayıları az olan Ermenilerin, Rumlara karşı bir denge ögesi olarak daha fazlalaşması amacıyla II. Mehmet, Bursa’dan Episkopos Hovagim’i İstanbul’a davet

etmiş ve kendisini ilk Ermeni Patriği olarak tanımıştı. Ardından Bursa ve çevresinden çok sayıda Ermeni getirilerek İstanbul'un çeşitli semtlerine yerleştirildi. Yeni oluşturulan Ermeni semtleri arasında, Samatya ve Yenikapı'yla birlikte Kumkapı da önemli yer tutmuş ve kısa süre içinde Samatya' dan sonra Ermeni nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve kıyı kesimine bağlı olarak, çoğunlukla balıkçılık ve kayıkçılıkla uğraştığı bir bölgeye dönüşmüştü. Ancak semtin İstanbul içinde özel bir yeri olmasında, önce 1461 yılında Samatya Surp Kevork Kilisesi'nde kurulan Ermeni Patriklik makamının 1641'de buraya taşınmasının önemli bir rolü olmuştu. 15.yüzyıl sonu ve 16.yüzyılın ilk yarısında II.Mehmet'in Karaman'ı, I. Selim'in de Tebriz'i ele geçirmesiyle birlikte, o bölgelerde yaşayan çok sayıda Ermeni'nin de İstanbul'a getirilerek, ağırlıklı olarak Samatya'ya yerleştirildikleri biliniyor. Ayrıca Kanuni tarafından Van ve dolayları ele geçirilince, oralardan da buraya Ermeni grupları getirildi. 1681'de yapılan bir sayıma göre, semtin nüfusu 1000 haneyi aşıyordu. Yukarıda değinildiği gibi Patriklik makamı 1641 yılında Samatya'dan Kumkapı'daki bugünkü yerine taşındı. Meryem Ana Kilisesi (Surp Asdvadzadzin) adını taşıyan ve ilk yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen Patrikhane Kilisesi, çeşitli tarihlerde yangın geçirerek onarıldı. İstanbul Ermenilerinin en büyük kilisesi olan bu yapının yerinde Bizans döneminde iki kilise olduğu, hem bazı kaynaklardan, hem de kilisenin mahzenindeki ayazmadan tahmin ediliyor. Yeniden yapılarak 1828'de açılan bugünkü kilise, Surp Haç ve Vorvots Vorodman adlarını taşıyan iki şapelden oluşuyor. İstanbul Ermenileri için eğitim ve kültür açısından bir merkez niteliği taşıyan bu kilise ve çevresinde açılan okuldan başka, dini eserlerin basımına yönelik olarak faaliyette bulunan bir matbaanın varlığı da biliniyor. Bu ana kiliseye en yakın konumdaki diğer ermeni kilisesi ,Gedikpaşa'daki Surp Harutyun Kilisesi.Kumkapı'da ayrıca iki Rum Ortodoks Kilisesi de bulunuyor. Bunlar 19.yüzyıla tarihlenen Hagia Kriaki ve Panagia Eipıda kiliseleri.Kazğancı (kazancı) camisi/Nakilbent veya Cerrah İshak Camisi (16. Yüzyıl), Tavaşi Süleyman Ağa Camisi (17.yüzyılın ilk yarısı), Behram Çavuş Mescidi (17. Yüzyılın ikinci yarısı)

semtin İslam yapıları, içerdığı farklı dinlere ait anıtsal eserlerin varlığıyla Kumkapı, Ermeniler açısından önemli bir bölge olmanın yanında, Müslüman ve Rum halkıyla da, İstanbul'un çoğu mahallesinde rastlanan renkli, kozmopolit ortamın bir parçası.

İstanbul'da semtlerin gelişimi ve nüfuslarının artışı açısından bir gösterge niteliği taşıyan çeşmeler de, Kumkapı genelinde oldukça fazla sayıda .Bölgede 16.yüzyılın ikinci yarısından 19.yüzyılın ikinci yarısına dek uzanan zaman dilimi içinde inşa edilmiş çeşmeler bulunuyor. Üç adet tarihsiz çeşmenin yanında diğerleri 1590, 1799, 1856, 1871,ve 1872 yıllarında yapılmış.

Semt gelişiminde Marmara sahiliyle ilişkinin önemli rolü olmuş. Gemilerin Yedikule' den sonraki yanaşma yeri Kumkapı sahilindeydi. Daha önce de değinildiği gibi, 16-19. Yüzyıllar arasında donanma denize açılmadan önce Kumkapı önlerine demirlerdi. Eski liman zamanla doldu ve yerini, semtin denizle bağlantısını sağlayan iskeleler aldı. Sakinlerinin genelde kayıkçılık ve balıkçılıkla uğraşmasına bağlı olarak Kumkapı, İstanbul'un meyhaneleriyle ünlü bölgelerinden biri oldu. Ayrıca, buradaki kıyı şeridine boyacılar ve basmacıların yerleştiği de biliniyor. Semte ulaşımında, 19.yüzyılın ikinci yarısına dek önemli ölçüde kayıklardan yararlanılmaktaydı. 1872'de demiryolunun sahil surlarını delerek kıyıdan geçmesi Kumkapı' ya büyük canlılık getiren ve yüzyıllar boyu süren geleneksel kıyı kullanımını tamamen ortadan kaldıran bir müdahale oldu. 1956-58 yılları arasında sahilin doldurulması ve buradan yol geçirilmesi Kumkapı'nın19.yüzyıl öncesinden farklı, içe dönük bir semte dönüşmesine ve denizle ilişkisinin çok sınırlı hale gelmesine neden oldu.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Arredamento,1999, Mayıs, 68.69

3.3.1 SOSYAL YAPI

İstanbul'un etnik grupları arasında Ermeniler, Rumlardan sonra ikinci ağırlıklı grubu oluşturmaktaydı. Eşraf olarak bilinen çok sayıda varlıklı ve nüfuzlu Ermeni'nin gerek Osmanlı İmparatorluğu içinde, gerekse de kendi cemaatlerinin yaşam ve yönetiminde etkileri olmuştur.

Ermeniler genellikle esnaf ve zanaatkardı. Özellikle marangozluk, demircilik, kuyumculuk, terzilik, sarraflık gibi meslekler bu grubun elindeydi. Ermeni cemaatine özgü olarak fırıncılığın da ayrı bir yeri vardı. 17. yüzyıldan itibaren ticaretle de önem kazandılar. Ayrıca imparatorluk nezdinde, yönetim mekanizmasıyla ilgili işlerde de adlarını duyurdular. Bu bağlamda çok sayıda Ermeni tercüman olduğu biliniyor. Bu işlerin yanısıra, İstanbul barosunun ünlü hukukçuları arasında da yer aldıkları görülüyor. 19.yüzyılın ikinci yarısında bir kısmı saray doktoru olan Ermeni doktorlara da sık rastlanıyordu. Bunların çoğunun tıp eğitimlerini Paris'te tamamladıkları gözleniyor.

Ermeniler başından itibaren Osmanlı adetlerine kolayca uyum göstermişler, Türkçe 'yi benimseyip öğrenerek kullanmışlardı. Varlıklı ailelerin çocuklarının kullandığı eğitim olanakları, 19. Yüzyıldan itibaren daha yaygınlaşmaya başladı ve İstanbul'da açılan Ermeni okullarının sayısı arttı. İstanbul'daki ilk Ermeni kilisesi de, 1827 yılında Kumkapı' da açıldı. 19. Yüzyılın ikinci yarısı, İstanbul'da giderek sayıları artmış olan Ermeni toplumu için parlak bir dönemdir. Bu sürede, eğitim amacıyla Avrupa'ya gidip dönenlerin yönetiminde önemli görevlere getirildikleri görülmekte, okulların sayı ve etkinlikleri artmakta, Ermeni yazarların özgün eserleri yanında, Fransız ve İngiliz başyapıtların çoğu Ermenice'ye çevrilmektedir. Ancak 20. Yüzyılın ilk yarısından itibaren çok sayıda Ermeni ailesinin İstanbul'u terkettiği ve Topkapı, Langa, Yenikapı, Balat, Galata, Üsküdar ve özellikle de Kumkapı gibi cemaatin yoğun olduğu

yerlerde, bu sosyal hareketin fiziksel yapıyı önemli ölçüde etkilediği görülür.¹⁰⁵

4.3.2 FİZİKSEL YAPI

Sekiz mahalleden oluşan Kumkapı, tarih boyunca İstanbul'un fiziksel yapısını etkileyen yangınlarla değişime uğradı. Bunlar arasında özellikle Sirkeci'den Kumkapı'ya kadar uzanan alandaki 2910 yapıyı yok eden 1864 tarihli Hocapaşa yangınında Nişanca mahallesi ve Çiftegelinler bölgesi önemli ölçüde ortadan kalkmıştı. Bu yangından yaklaşık 18 yıl sonra hazırlanan haritada, yangın sonrası yeniden düzenlenen bu alanın ızgara sistemli yapı adası-sokak dokusuyla, çevresindeki yer yer çıkmazlarla zenginleşen organik düzenden farklı olduğu açıkça bellidir.

Önceleri bahçe içinde ahşap konaklarda daha küçük boyutlu ahşap konutların olduğu, dar sokaklı Kumkapı bölgesi, tarihi yarımadadaki diğer semtlerin çoğu gibi, 19. Yüzyılın ikinci yarısında yangın sonrası imar faaliyetlerine konu oldu. Yangınla boşalan alanlara, yeni koşullara uyularak getirilen düzenlemeler öngörüldü. Geometrik düzene uygun biçimde belirlenen yapı adaları, parsel boyutları ve yol genişletmeleri, kagir yapılanmaya dönüşteki kesin kararlar ve uygulamalar, o döneme dek varolan fiziksel yapıyı, bütünüyle değiştirdi. Bu konudaki çalışmalar aynı dönemde Batılı bir bölgeye dönüşme çabası içindeki Galata ve Pera basınına da yansımıştır.

Böylece 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak gelişen bugünkü düzen, birbirini dik kesen sokaklar arasında kalan yapı adalarını da dar parseller üzerinde yükselen, genellikle 2-3 ya da 4 katlı, doğrudan sokağa açılan, çoğu örnekte girişin üzeri cumbalı kagir yapılardan oluşmaktadır. Genelde kagir olan cumbaların yanında, ahşap örneklerin sayısı da az değildir. Bu

¹⁰⁵ Arredamento, y.a.g.e.,69,70

yapıları arkalarında küçük bir bahçe ya da taşlık yer alır. Söz konusu karakteristik düzen içinde sık sık, bu geleneksel özellikleri içeren ve birbirini aynen yineleyen dizilere/sıraevlere de rastlamak mümkündür.

Kumkapı Tren istasyonu yakınında gelişen çarşı bölgesi dışında, iç kesimler daha çok konut ağırlıklıdır ve Galata ve Fener gibi semtlerin 19. Yüzyıl sonu- 20. Yüzyıl başına tarihlenen yapıların tüm özellikleri, giriş cephelerindeki düzen, söveler, kat silmeleri, plastırlar, cumbaaltı konsolları, balkon korkulukları, demir işçiliği ve saçak kornişleri gibi çeşitli öğelerdeki biçim ve bezemelerde sergilenmektedirler. Ayrıca giriş kapıları ve oluşturdukları düzen de ilgi çekici tipolojiler yaratmaktadır.

Evler tek bir ailenin kullanımı için yapılmıştır. Dar parselasyon üzerinde gelişen planlarda, genellikle içeriden inilen bir bodrum katı, giriş holü, yanında yer alan ve sokağa bakan bir mekanla, arkada çoğunlukla mutfak, banyo, WC gibi ıslak hacimleri içeren ve taşlık ya da arka bahçeyle bağlantılı diğer bir mekandan oluşan giriş katı ve onun üzerinde merdivenin ulaştığı bir orta hol, ona açılan cumbalı ya da balkonlu, sokağa bakan bir ön odayla, arkada yer alan bir oda içerir. Eğer varsa üst katta da, aynı düzen yinelenir. ¹⁰⁶

4.3.3 DEĞİŞİMLER

Sosyal Yapı : Yapılan analizler burada yaşayan İstanbul kökenli insan sayısının az olduğunu ortaya koyuyor. Semtte özellikle 1960'lerden başlayan önemli bir sosyal yapı değişimi gözleniyor ve 1997 yılında yapılan sosyal analizlerden, son dönemlerde buraya Bitlis, Malatya, Elazığ, Batman, Bingöl gibi doğu Anadolu ve Kastamonu, Ordu, Trabzon gibi kuzey Anadolu kentlerinden gelenlerin oluşturduğu yeni bir kullanıcı grubunun yerleştiği anlaşılıyor. Alanda genellikle konfeksiyon işleri, kuyumculuk gibi serbest meslekler ağırlıkta. Müslümanlar çoğunlukta,

¹⁰⁶ Arredamento, y.a.g.e., 70,71

Ermeni ve Rumlar ise çok az sayıda. Ancak patrikhanenin burada yer alması, ayrıca yanındaki Bezciyan ilköğretim okulundan yetişenler derneği nedeniyle, semtteki Ermeni varlığı devam etmektedir.

Çoğu konut olarak kullanılan yapıların %60'ında kiracılar oturuyor. Konut dışı kullanımda, bakkal, konfeksiyon atölyesi, poşet kesim atölyesi, pasta fırını gibi işlevlere rastlanıyor. Bu işlerle uğraşanların bir bölümü zaten Kumkapı' da otururken, bir kısmı da Bayrampaşa, Kocamustafapaşa, Çapa, Fatih gibi semtlerden gelmektedir. Yapıların zemin katlarının dükkana dönüştürüldüğü konutlarda, bu kullanım değişikliği, özgün fiziksel özellikleri önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ayrıca bu konutlarda, ilk tasarımında olduğu gibi, tek ailelerin oturduğu örneklerin yanında, aynı konutta ortalama 5 kişiden oluşan 3-4- ailenin birlikte yaşadığı durumlara da rastlanıyor. Kuşkusuz böylesine yoğun ve farklı aileler tarafından kullanım da , yapıların özgünlüklerini zedelemektedir.¹⁰⁷

Fiziksel Yapı : Yukarıda da değinildiği gibi değişen sosyal yapı, fiziksel yapının geleneksel özelliklerin de değiştirmektedir. 19. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak oluşan kagir yapılar, yerini betonarme yeni yapılara ya da apartmanlara, yer yer de niteliksiz restorasyonlara terketmiştir. Bu fiziksel değişimler, yapıların kat sayıları, yapı malzemeleri, işlevsel dağılımları, korunmuşluk durumları konusunda yapılan analitik etütlerle ortaya çıkmakta ve buna bağlı olarak da sonuçta, "korunmaya değerlilik" açısından saptanabilecek yapı sayısının oldukça az olduğu görülüyor.

Kiliseler, Patrikhane, ilköğretim okulu gibi özel yapıların dışında, daha öncede vurgulandığı gibi bölgede konut işlevi ağırlıkta olup ikinci sırada ticaret yer alıyor. Son yıllarda birden fazla aile tarafından kullanım, yangın ve terk edilme gibi nedenlerle, yapıların niteliklerini önemli ölçüde yitirdikleri gözlemleniyor. Ancak yine de Kumkapı, özellikle içerdiği kagir

---

¹⁰⁷ Arredamento, y.a.g.e., 71

yapı stoğunun sağlamlığına bağlı olarak, karakteristik özelliklerini koruyan yapı sayısının çoğunlukta olduğu bir bölgedir. (Tablo 3-2) Yapıların fiziksel özelliklerini değiştiren en önemli müdahaleler, pencere ve kapı değişimlerinde, yeni niteliksiz ekler ve yeni kat ilavelerinde, süsleme öğelerinin bozulması ya da yok edilmelerinde, çevreye ve yapı karakterine uymayan boya-badana renklerinde gözlemlenmektedir. Ayrıca yapılar üzerinde yer yer büyük öbekler oluşturan elektrik telleri, hemen her katta cepheleri delen baca delikleri ve dışa doğru uzanan soba boruları görünümleri önemli ölçüde etkilemektedir.

Yapıların yoğun ve yanlış kullanımları da plan değişikliklerine neden olabiliyor. Mekanlar bölünmekte, bütünüyle konut olarak planlanmış yapıların zemin katlarının atölye, dükkan, depo vb. biçimde kullanımları, arkadaki taşlık/bahçelerin kapatılarak atölye ya da konuta dönüştürülmelerindeki bilinçsiz müdahaleler, dış görünümlere yansımaktadır.¹⁰⁸

4.3.4 NÜFUS VERİLERİ

Kadırga bölgesi tarihsel dönemindeki oluşum ve gelişimlerin tersine, özellikle müslüman halkın göçünden sonraki dönemde hızlı bir silüet değişimine uğramıştır. Ticaret baskısının altında sıkışan bölgede yerleşimci nüfusun net verileri saptanamamış durumdadır, çünkü ticari mekanların sahipleri aslında başka bölgelerde oturmaktadırlar ve bu anlamda da gündüz nüfusu ile gece nüfusu arasında farklı değerler ortaya çıkmaktadır. Kayıtlı nüfusun sokaklara göre dağılımı şöyledir;

¹⁰⁸ Arredamento, y.a.g.e., 71

Düzgün sokak	:	74 kişi, 13 tane gayrimüslüm
Işıl sokak	:	64 kişi
Işın sokak	:	90 kişi
Parıltı sokak	:	8 kişi
Arapzade sokak	:	41 kişi, 6 tanesi gayrimüslüm
Kömürlü Mustafa sokak	:	42 kişi, 6 tanesi gayrimüslüm
Şairsermet sokak	:	26 kişi
Aynül Hayat Çıkmazı sokak	:	79 kişi
Kürkçübaşı Mehmet sokak	:	5 kişi
Cömertler sokak	:	127 kişi
Behramçavuş sokak	:	71 kişi, 24 tanesi gayrimüslüm
Kumluk sokak	:	122 kişi, 21 tanesi gayrimüslüm
Kadırgaliman(alt) sokak	:	114 kişi, 11 tanesi gayrimüslüm
Dönüş sokak	:	61 kişi, 2 tanesi gayrimüslüm
Kürkçükuyusu sokak	:	20 kişi, 1 tanesi gayrimüslüm
Şehsuvarbey Çıkmazı sokak	:	57 kişi, 2 tanesi gayrimüslüm
Çapariz sokak	:	8 kişi
Üstat sokak	:	2 kişi
Çakmaştaş sokak	:	49 kişi, 7 tanesi gayrimüslüm
Sergederler(Şenkardeşler) s.	:	25 kişi
<u>Kadırga meydan sokak</u>	:	<u>10 kişi</u>
Toplam	:	1125 kişi, 93 tanesi gayrimüslüm

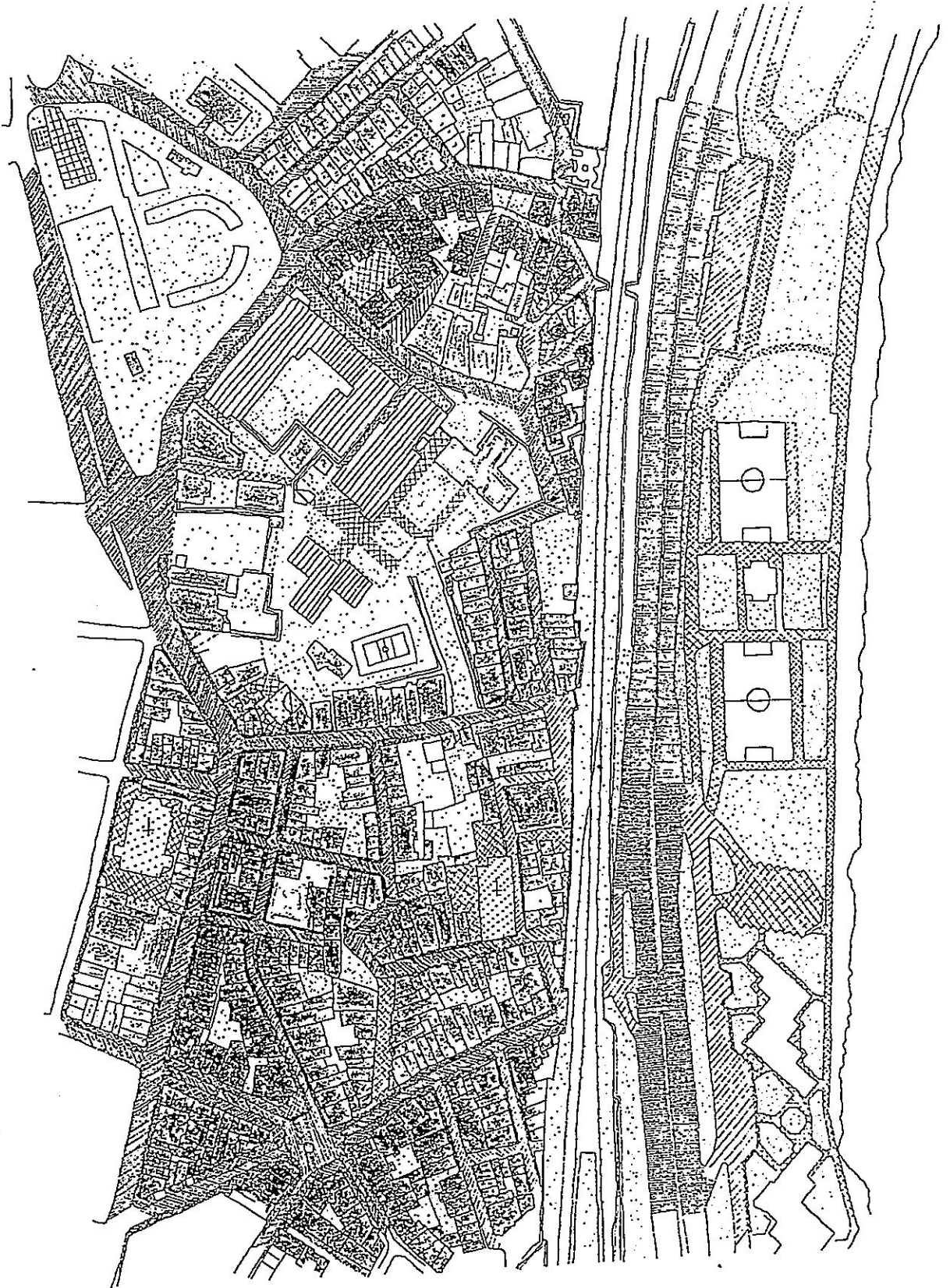
Buradan da görüldüğü gibi eskiden çoğunluk olan gayrimüslüm halk şu anda yerleşimcilerin %10'undan azını oluşturmaktadır.

4.3.5 KADIRGA BÖLGESİNDEKİ AÇIK ALAN DURUMU

Pervitiçi haritalarıyla günümüz durumu karşılaştırıldığında aslında bölgede kökten bir yapı değişimi olmadığı görülmektedir. Plan bazında bakıldığında durum çok farklı görülmesi de binaların kötü kullanımı ve harap durumda olan binaların yıkılması sonucu ortaya çıkan boşlukların da otoparklaştırma gibi kötü çözümlerde kullanılması Kadırga bölgesinin değişen kimliğinin simgesi olmuştur. Kadırga bölgesinin batı bölümünde sıraevler konuşlandırılmış ve daha yoğun bir yapılaşma sistemi sunulmuştur. Ayrıca binaların yığma oluşu bu bölgenin daha dağınık ve ahşap konstrüksiyonun da olduğu doğu bölgesinden farkını ortaya koyar. Doğru bölgesinin ışınsal yayılımı merkezde bir meydanı oluşturmuş ve binalarla çevrili arsaların ortalarındaki boş alanları saymazsak –ki onlarda ticari mekanların depolarına dönüşmüştür- tek açık alanın meydan olduğunu söyleyebiliriz. Kadırga' nın doğu bölgesine baktığımızda daha ferah bir planlama sisteminin olduğunu görebiliriz. Öğrenci yurdunun arazisi ve karakol binasının olduğu Kadırga parkı en net açık alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak bölgenin tümüne bakıldığında (Tablo 3-3)rekreasyon alanı olarak belirtebileceğimiz tek nokta Kadırga parkıdır ve halkın büyük bölümü dinlenme ve dolaşma isteğini orada gerçekleştirmektedir. Kadırga'nın üst bölümlerinden Kadırga meydan caddesine kadar baskısını sürdüren ticarethaneler, bölgenin hem trafik hem de yoğunluk açısından zorluklar çekmesini sağlamaktadır. Ayrıca mimari anlamda ticarethanelerin bina planlarında değişiklikler yapması konstrüksiyonları bozduğu gibi bölgenin çehresinin de kötüleşmesini sağlamıştır.

Yaşayan nüfus kırsal kesimlerden gelen dar gelirli yerleşimcilerdir. Bu yüzden ev sahibi oranı azdır. Ayrıca bir yerleşimde çok önemli faktör olan mekansallaşma, mekanı benimseme gibi kavramların bu bölgede olmayışı, yerleşimcilerin çevrelerine ve konutlarına saygılarını azaltmıştır. Zamanın

KADIRGA

- YESA ZIYU
- ARA YU
- AGA YU
- DA SAKALIMANI YAYA YU
- AI KALIMANAN YAYA YU
- YARA YU
- GAJING YU
- KALIMANAN
- DA YU
- DA YU
- DA YU
- DA YU
- DA YU

Tablo 3-3

kültür ve entelektüel bölgesi olan Kadırga bilinçsiz kullanım yüzünden sahipsiz kalmıştır.

Risksel anlamda bu bölgeye baktığımızda ortaya çıkan sonuç pek başarılı olmayacaktır. Yapılar ne kadar sağlamlığını çok da fazla yitirmemişse de sokakların darlığı ve açık alanların azlığı nedeniyle Kadırga parkı alanından başka bir mekan çözüm olarak görülmemektedir. Sahilde bulunan rekreatif alanlar her ne kadar önemli açık alanlar görülse de deprem gibi risk boyutunda doldurma olan sahil kesimi mekan olarak tehlikeli bir noktayı oluşturmaktadır, bu yüzden zon olarak konumu, risk anında tehlikeli bölgeyi oluşturmaktadır.

4.4 KADIRGA- ATAKÖY 7-8. KISIM KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Modern ve geleneksel yerleşim adına gözlemlediğimiz bu iki bölgede açık alan ve sosyolojik konum açısından irdelemeler sonucunda, Ataköy yerleşiminin açık alanlar bakımından oldukça zengin olduğunu ve yaşayanların mekanlarını sahiplendiklerini gözlemledik. Bölgede bulunan blokların yakın çevresinde konut dışı alanların kişi başına düşen miktarları incelendiğinde, minimum 5.41, maksimum 17.18 m²/kişi arasında değerler bulunmuştur. Bu değerlerin hiçbirisi 300-400 konutluk alan için bulunan 20.55 m²/kişi değerine yaklaşmamıştır. Ancak Kadırga bölgesinde ise açık alan süreci Kadırga parkı haricinde farklı bir mekan olarak karşımıza çıkamamaktadır. Bu anlamda bakıldığında ise modern yerleşimlerin planlı bir tasarımsal yapıya sahip olmaları nedeniyle açık alanlar açısından pozitif yönlere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Son yıllarda hızla artan bu toplu konut yerleşimlerinde özellikle bu tarz rekreatif zonların önemliliği farkedilmekte ve bilinçlenen yerleşimciler için aranan bir özellik olmaktadır. Geleneksel yerleşimler bizim toplumumuzda kaybolup giden değerler olmak yolunda hızla ilerlemektedirler. Sahip oldukları güçlü yapı stokları kullanılmayıp, dahası çürümelerine göz yumulmaktadır. Kadırga

bölgesinde son zamanlarda bir çevre güzelleştirme anlayışı belediyelerce kavranmış ve bu anlamda gerekli alt yapı ve sokak düzenlemeleri yapılmaktadır. Ancak eğer bu değerli bölgelerin sağlıklılaştırılması düşünülüyorsa, Kadırga yerleşim alanının ticari baskıdan kurtulması ve mekanlarını terketmek zorunda kalan asil yaşayanlarının mekana geri döndürülmesi gerekmektedir.

Bu iki yerleşim arasındaki farkı tablo 3-4 daha net olarak anlatmaktadır:

Yerleşimlerde oluşabilecek risk oluşumlarının başında ele aldığımız deprem riski gelir, ancak bu risk oluşumunu hızlandıran diğer sosyal riskler de göz önüne alınmalıdır. Yerleşimlerin geleceği ve olumlu yapılanmalara başlayabilmek için o yerleşimdeki trafik yükü, politik süreçler, nüfus artışı, bina standartlarındaki tutarsızlıklar, ticari baskılar gibi öncelikli ele alınması gereken projeksiyonlar vardır. "Recycling Cities For People" kitabında bu anlamdaki risk oluşumlarını oluşturan elverişsiz ortamları ve sağlıklı bir yerleşim için bu olumsuzlukları indirgeyecek değerlerin örnek bir tablosu kurgulanmıştır. Bu tablo, yerleşimlerde rastladığımız ve pek fazla üzerinde durmadığımız yanlışların risklere yol açabileceği saptamış ve bunları minimize etme yollarının aslında basit çözümlerle çözülebileceğini göstermiştir. (Tablo 3-5)

	KADIRGA	ATAKÖY 7-8. KISIM
Açık alan miktarı	Yetersiz miktarda	Belirli bölümlerinde yeterli ama genelde az - 7.3 m ² /kişi
Otopark durumu	Sokak boyunca ve boş arsalarda	Her bina grubuna özel park yeri
Gerekli alt yapı	Alt yapı zorluğu var ve çalışmalar sürmekte	Tasarım süreci ile birlikte bitirilmiş
Bireydeki mekan bilinci	Yok	Var
Esnek planlama	Artan ticari baskıyı kaldıramaz durumda	Her fonksiyon yeterince geliştirilmiş
Ticari baskı durumu	Çok fazla-yerleşimcileri zorlamakta	Yok
Çevrenin korunması	Belediyeler sayesinde	Yaşayanlar ve belediyenin etkisi büyük
Çevreye adaptasyon	Yerleşimciler zorluk çekiyor	Yaşayanlar ve çevre birlikte etkileşimde
Sosyal aktiviteler	Yok denecek kadar az	Yeterli miktarda
Trafik sirkülasyonu	Gündüzleri sıkışık durumda	İyi

Tablo 3-4

ELVERİŞSİZ ORTAMLAR VE ONLARI AZALTAN DEĞERLER

ELVERİŞSİZ ETKİLER	ÖLÇÜLERİN MINİMİZE EDİLMESİ	AMAÇLARIN SORUMLULUĞU				RISK AZALTIMI: SORUMLULUK İLETİŞİM				FİZİKSEL PLAN VE PROJELER				PROJE KULLANIMI		KALİTE										
		Amaç ve objektiflere yeni tanım belirlemek	vergi ölçülerini düzenleyecek politika	Kullanıcı gelirlerini yükseltecek objektiflik	Tasarımda orijinal konseptin korunması	Alternatif mekanlar	Tartışmalar kamuya taşınmalı	Tartışma ve politikalar kavranabilirli	Proje alanındaki çalışmalar kavranabilirli	Değerleri indirgemede partiler arası ilişkiler	Proje alanında çalışmanın sorumluluğu	Yapılanmalardan halkın haberdar olması	Güçlü niyet belirtmeli	Fiziksel artış, esnek ve büyüyen program	Park, ticaret vb. için alanlar sağlanmalı	Trafik yayılımı ve dönüşümü yenilemede	Çıkışlar, merdiven, tuvalet için yeni kodlar	Ağır yoğunluk için fiziksel programlar uygulamak	Programın ve kapasite arasında denge	açık alanlara ihtiyacı fonksiyonlar yüklenmeli	İnşa programları genişletmeli	Geniş yaya yolları, azaltılmış park yerleri	Ticari gelişim baskısı için			
Kira artışları ve ticaret hızının yaşanan sayısını azaltması		●		●		●	●	●																		
Ticari alanlarda değişen değerlerin etkilediği ticari baskı		●				●																				
Otobüs ve otomobil trafiğinin artırdığı eksoz ve ses kirliliği																										
Çöpler- toplama durumları			●																							
Alternatif tehlikelerin yerleşim planlama politikasında olmaması		●	●	●		●	●	●																		
Trafik sirkülasyonu yaratacak yerleşimdeki hassas ticari gelişim			●																							
Yerleşimde izin verilen alanların tümünün kullanılma baskısı																										
Örnek oluşturan yerleşimin negatif gelişimdeki tutarsızlığı/ etkisizliği		●	●	●																						
Kontrolsüz artıştan emlak fiyatlarının artması																										
Kullanım kontrolü için planlamada esneklik ve artışın düşünlmemesi		●		●		●	●	●																		
Kontrolsüz artışın sonucu olarak yerleşim karakterinin bozulması			●																							
Başka yerlerden gelen ziyaretçilerin varolan tıkanıklığı artırması		●		●																						
Yerleşimde varolan fonksiyonel problemlerin trafiğe etki etmesi																										
Bina standartlarında tutarsızlık																										
Yeni faaliyetler için yeni vergilerin uygulanmaması			●																							
planın gözönüne alınmadığı yüzlerce park yeri																										
Olası alt ve üst projeksiyonlarda risk durumuna karşı güçsüzlük		●																								
Elverişsiz oluşumları indirgeyecek yasal mekanizmanın olmaması																										
Risk anında önemli olan açık alanların eksikliği			●																							
etkilerin ve tehlikelerin yerleşim planlama politikasında olmaması				●																						
vergi bazında ve ticari anlamda yerleşimin etkisizliği		●		●																						
Gelişme planındaki esneklik/rigid program																										
Doğal kaynakları kullanacak ziyaretçilerin düşünlmemesi		●																								

●	etkili ölçü
●	çok etkili ölçü
○	etkisiz
■	çok etkili ortam
○	duruma göre değişen ölçü

Tablo 3-5

SONUÇ

Son yıllarda üzerinde durulan –durulması gereken- risk toplumu olgusu yaşadığımız hayatın tanımı olmuştur. Sanayi devriminden sonra giderek hızlanan kentleşme süreci, gerek kentlerin yapısında gerekse mimari formlarda dramatik değişikliklere yol açtı. Fiziksel çevre anarşiye dönüştü. Bizlerin anarşide düzen, kargaşada güzellik ve uyum bulmaya çalışması gerekmektedir. Hıza ayak uyduramayan toplumlarda adaptasyon eksikliği oluşmuş, ancak sistemlerin getirisi olarak bu durum doğal karşılanmıştır. Bu adaptasyon sorunu modernleşme demek oluyordu. Cevapsızlıklar sonucunda problemlerin üst üste binmesi, kaotik bir düzene doğru gidişin başlangıcını oluşturuyordu.

Modernleşme olarak tanımlanan tüketim en başta doğanın dengesini bozarak hızla ilerlemeler gösterdi. Savaşlar, teknolojik felaketler, çevre kirlilikleri gibi yeni risk panoramaları etrafımızı sardı. İlkel dünyada en önemli risk unsuru olan deprem, modern dünyada “doğal riskler” kategorisinde yer alıyordu, çünkü insan elindeki teknoloji denilen müthiş silahla riskleri teknolojik, sosyal, doğal, çevresel riskler olarak bölümlere ayırmıştı.

Özellikle 1980 sonrası iyice farkedilmeye başlanan risksel boyutla birlikte modern toplumun bir risk toplumu olduğu kabul edildi. Risk toplumu bizlere çözüm sunmaz, yalnızca neleri yapmamız gerektiğini ifade ederler. Risk toplumu geleneksel toplum değerlerini yok eder, bireyin gelecekle ilgili umutlarını paranoyaya dönüştürür.

Mimarlık dergisinin 288. Sayısında “Yerli kültürlerde köklenmiş çoğul teknoloji” adlı yazıda şu geçer; 21. yüzyılda, ilk önce, teknolojinin gelişmesindeki bölgesel zıtlıklar ve dengesizlikler gerçeği nedeniyle, teknolojinin çeşitli şekilleri yan yana var olacaktır.

Eğer tasarımcıların kendileri, insanoğlunun karşı karşıya olduğu risksel zorlukların farkına varıp benimseyebiliyorlarsa, o zaman tasarladıkları çevre ve binaların sürdürülebilir türden ve sağlıklı olması gerekir. Alvar Aalto'nun dediği gibi; "Farklılığın korunması da güçlendirilmelidir. Mimarlığın gelişmesi kökünü, bölgesel geçmişten alıp, daha iyi çözümler aramadaki başlangıç noktası olarak yerel koşulları kabul etmelidir. Buradan yola çıkarak, yabancı fikirler kendi fikirlerimizle bütünleştirilebilir. Bu da bizi sonunda, hem bütünlüğü hem çeşitliliği barındıran insan toplumuna götürebilir."

Şu kesinlikle bilinmelidir ki risk toplumuna uygulanması gereken kesin çözüm; Mimarlık ürünleri ile bunların çevreleri arasındaki ilişkiyi geleneksel tasarım yöntemleri aracılığı ile çözmek son derece yetersiz olduğudur.. Olguya kitlesel ve kentsel açıdan bakmak zorundayız. Mimari düşünceler, tek binalardan bina komplekslerine, kentsel ve bölgesel planlamaya kaymalıdır. Ulrich Beck bir metot önerisi olarak Düşünümsel moderniteyi savunmuştur. Kendi kendini eleştiren, eski yöntemlerle sonuç aramayan, daha parçacıl bir modernizm anlayışının risk toplumunun kaygılarını azaltacak bir çözüm olduğunu savunmuştur.

Marmara bölgesinde yaşanan felaket bugüne kadar tasarımcılar olarak bizlerin anlayışını değiştirmiştir. Felaketlerden çıkarılan sonuçlarla ilgili uzmanlık dallarının birbirinden habersiz, bireycil ve esnek olmadığını gördük. Hatalar bir zincirin halkası gibi birbirine bağlıydı ve ne yazık ki bunu anlamamız için bu depremi yaşamak zorunda kaldık.

Kentsel tasarımcı işte bu noktada çok önemli bir yer tutmaktadır. Bir çok uzmanlık dalları arasında köprü olabilen kentsel tasarım sonuçlara cevapsız kalmamalıdır.

Deprem sonrasında ortaya çıkan konu kentsel dış mekanlar olarak nitelendiğimiz, kentsel açık alan eksikliğiydi. Bu güne kadar ki

anlayışımızda insanların sosyalliğini arttıran, insan ilişkilerini güçlendiren, bireyin doğayla bütünleşmesini sağlayan ve psikolojik olumluluklar yükleyen kentsel açık alanlar, risk anında aranan ama maalesef bulunamayan risk zonlarına dönüşür.

Birey risk anında konutundan çıkıp emniyetli bir alana kavuşmak ister, ancak özellikle 1960 sonrası başlayan yapılaşma hızı nedeniyle kanunların da buna izin vermesiyle bir çok açık alan yapılaşma ruhsatı almış ve bu güne gelindiğinde ise açık alanlar sahiplenilmediği gibi, konut tipolojilerinde ve konstrüksiyonlarında eksikler ve hatalar olmuştur.

Deprem öncesi 7kişi/m² olan açık alan miktarı deprem sonrası 10kişi/m² 'ye çıkarılmıştır. Bu durumda artık yerleşimlere daha hassas bakılmaya başlandığının göstergesi durumundadır.

Kentsel açık alanların birer risk zonları olarak önemliliği olgusu ile birlikte, gene bir risk bölgesi olan İstanbul'daki açık alan analizi için, İstanbul'un sahip olduğu iki yerleşim çeşidi olan geleneksel ve modern yerleşim karşılaştırması yapmak gereklidir. Modern yerleşim olarak seçilen Ataköy 7-8. Kısımda, konut dışı alan düzenleme kalitesinin diğer yerleşim bölgelerine oranla daha fazla olduğu, konut dışı alanların yaşanabilirliğinin sağlanması için ve bu yaşanabilirliğinin devamı için gerekli bakım ve onarım çalışmalarına önem verildiği gözlemlenmiştir.

300-400 konutu kapsayan bölgede, konut dışı alanların bölge içinde dağılım %'leri incelendiğinde, düzenli açık yeşil alanların %33.80'lik değeriyle diğer konut dışı değerlerden yüksek olduğu tesbit edilmiştir. Bölgede en az %'ye sahip konut dışı alan ise, %0.74 değeri ile çocuk bahçesi çıkmıştır.¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ N. Akşit, y.a.g.e.,166

Geleneksel yerleşim bölgesi olarak seçilen Kadirga bölgesinde ise açık alanların azlığı dikkati çekmektedir. Kadirga parkı haricinde önemli bir açık alan bölgesi yoktur. Planlamanın rijidliği dolayısıyla herhangi bir gelişme paydası yaşanmamaktadır, bu yüzden de artan nüfus ve trafik dengelenememektedir. Bölgede Kadirga Meydan Caddesinden başka geniş bir aksın olmaması dar ve çıkmaz sokakların trafik yükünü kaldıramamasını sağlamaktadır. Gerekli alt yapı ve onarım çalışmaları yapılmasına rağmen asıl önemli nokta olan, tarihi değere sahip yapıların yıpratılması ve ticari baskının artmasına bir çözüm getirilememektedir.

Sonuçta, risk toplumu olgusunu bilincimize yerleştirmekle oluşumların başlangıcı yakalanmış olur. Yarının nasıl olacağını merak etmek yerine, yöntem araştırmalarıyla yarınlarımıza yön verebiliriz. Bireysel yaklaşımlardan çok bütüncül tasarım anlayışı 21. Yüzyılın başında kabul edilmeye başlanmış bir olgudur. Yerleşimleri ve buralarda yaşayan toplumları genel konsept içinde tutmak ve başta sorunların hep birlikte ortaya koyulması ile birlikte gerekli cevapların bulunması zor olmayacaktır.

KAYNAKÇA

AKŞİT Nurgül ; "Toplu Konut Planlamasında Konut Dışı Alan Kullanımı ve Standartları Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, 1994

BACON David ; "Design of Cities"

BECK Ulrich ; "Siyasallığın İcadı", İletişim yayınları

BOZDOĞAN Murat ; "Geleneksel Türk Yerleşmelerinin Günümüz Kentlerinde Sürdürülebilir Özelliklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Tezi, 1998

CUTLER Laurence Stephan, CUTLER Sherrie Stephan ; "Recycling Cities For People", The Urban Design Project

ÇUBUK Mehmet; "Risk olgusu ve yerleşmeler (Şehirciliğimize Bakış), Makale

DEMİRSEVEN Şölen ; "Mekan Teorileri ve Kent Formunu Oluşturan Faktörler Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisan Tezi

DOĞAN Serpil ; " Türkiye'de Deprem Bölgelerinde Yapılacak Konutların Deprem Açısından Mimari Tasarımı", Yüksek Lisans Tezi

GİDDENS Anthony ; "Modernliğin Sonuçları", Ayrıntı yayınları

GOODMAN David ; "The European Cities & Technology Reader", Routledge yayınevi

KARAMAN Aykut, "Kentsel Tasarım Yazıları, 1998

KARAMAN Aykut ; "Bildiriler", 1987-1995

KELLNER Douglas, "Engels, Modernity, and Classical Social Theory"

LASH/ BECK/ GİDDENS ; "Reflexive Modernity" 1993

MANDEL Michael j., "Making Policy in the High-Risk Society", Economics Editor, Business Week at the Economic Strategy Institute, 24 Kasım 1996

ONUR Atilla ; "Ataköy Yerleşmesinin İstanbul Kent Bütününde Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, 1995

ÖRNEK Aylin ; "Beyazıt ve Eminönü Meydanları" 1995-1996 Güz Yarıllı Bitirme Tezi

PEKMEZCİ Ahmet ; " Bina Tasarımında Açık Mekanların Etkisi ve Bir Model Araştırması", Yüksek Lisans Tezi, 1990

REMPEL Gerhard ; "The Industrial Revolution", Western New England College

ROBERT Jean ; "Kent ve Halk-Kent Üzerine Alternatif Düşünceler", Ütopya yayınevi

TURAN Hüseyin ; " Kentsel Tasarımda Kullanıcı Katılımı Üzerine Örneklerle Analiz", Yüksek Lisans Tezi

"Urbanisation Project", For Design Of Site and Services, World Bank, 1976

"Deprem Semineri", TMMOB, 6 Kasım 1999

"Birikim" dergisi, "Kentte Yarılma", Temmuz 1999

"Birikim" dergisi, "Devlet-Toplum: Faylarımız ve foyalarımız", Eylül/Ekim 1999

"Planning for a sustainable environment", Editör BLOWERS Andrews

"The Generic And The Specific", Faculty of the Built Environment The University of New South Wales

"Mimarlık" dergisi, Mimarlar Odası, 08/99, sayı 288

"Arredamento Mimarlık" dergisi, 05/1999

"Theories And Ideals Of Planning"

"Industrial Society And It's Future", "The Washington Post" gazetesi 1997

"Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu"

"Risk Assesment And Management", ISoCaRP, AIU, IGSRP, 33. Dünya Planlama Kongresi, 17-20 Eylül 1997

"The European Urban Charter", Standing Conference of Local and Regional Authorities of Europe

"Mimarlık" dergisi, Mimarlar Odası, sayı 271

"Encyclopedia Of Urban Planning"

"Kültür ve Mekan", TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi Kongre Kitabı,
1995

"COGİTO" dergisi, "Deprem Özel Sayısı", Yapı Kredi Yayınları, sayı 20,
Gz 1999

"Yapı Dergisi" No:30, Kasım-Aralık 1978

